

Artūrs Kučs

VĀRDA BRĪVĪBAS
ROBEŽAS: GODA UN
CIENAS AIZSKARŠANA,
NAIDA KURINĀŠANA

Atbilstīgi situācijai 2004. gada 1. februārī

UDK 34
Ku 110

Pētījums sagatavots Sabiedriskās politikas centra PROVIDUS Sabiedriskās politikas analīzes stipendiātu programmas ietvaros, ko finansē Sorosa fonds – Latvija, Atvērtās sabiedrības institūta Juridiskās Iniciatīvas programma (*Open Society Institute Justice Initiative Program; JI*) un Pašvaldību un valsts pārvaldes reformu iniciatīvu programma (*Local Government and Public Service Reform Initiative; LGI*).

Par faktu precizitāti atbild autors.

Izdevums pieejams internetā: www.politika.lv

Māksliniece SOLVITA OZOLA

Redaktore IEVA JANAITE

Konsultants:

Prof. STĪVENS HEINEMANS, Vanderbilta universitāte, ASV

© Artūrs Kučs, Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, teksts, 2004

© Izdevniecība “Nordik”, mākslinieciskais iekārtojums, 2004

ISBN 9984–751–52–X

KOPSAVILKUMS

Demokrātiskā valstī ikvienam cilvēkam ir tiesības uz vārda brīvību. Presei jābūt iespējām pildīt sabiedrības “sargsuņa” lomu un informēt sabiedrību par tai svarīgiem jautājumiem. Taču pat demokrātiskās valstīs vārda brīvība nav absolūta, un pastāv leģitīmi iemesli, lai to ierobežotu. Viens no šādiem pamatiem ir personas goda un cieņas aizsardzība. Piemēram, neviens, pamatojoties uz baumām, nedrīkst apgalvot, ka persona ir veikusi noziedzīgu nodarījumu.

Cits leģitīms pamats vārda brīvības ierobežojumiem ir rasu vai nacionālo naudu, neiecietību un diskrimināciju kurinošas runas aizliegums, jo kaitējums, ko šāda runa rada sabiedrībai, atsver vārda brīvības ierobežojumus.

Demokrātiskās tradīcijas Latvijā vēl nav stingri iesakņojušās. Nesenā pagātnē vārda brīvība neeksistēja un presei bija liegta iespēja informēt sabiedrību par tās priekšštāvju darbību un citiem jautājumiem. Vai šis pagātnes mantojums joprojām liedz sabiedrībai pilnībā izmantot tiesības uz vārda brīvību? Vai tiesu prakse un tiesību akti, kas attiecas uz personas goda un cieņas aizsardzību, nav nesamērīgi ierobežojoši? Nesamērīgi vārda brīvības ierobežojumi var kaitēt Latvijas kā demokrātiskas valsts starptautiskam tēlam.¹ Turklāt starptautisko standartu neievērošana un zaudētas lietas Eiropas Cilvēktiesību tiesā (ECT) var radīt finansiālas sekas. Ja valsts zaudē prāvu, tiesas izdevumu segšana un kompensācijas izmaksa jāveic no valsts budžeta līdzekļiem.

Šis pētījums analizē izmaiņas Latvijas tiesību aktos un tiesu praksē. Tas identificē problēmas, sniedz pamatojumu un ieteikumus, kā pilnveidot Latvijas tiesību aktus un tiesu praksi atbilstoši starptautiskajiem standartiem šāda veida lietās.

¹ Sk. Eiropas Parlamenta (EP) 2004. gada 11. martā pieņemtajā ziņojumā par desmit jauno valstu gatavību dalībai ES ieteikumus Latvijai garantēt vārda brīvību. EP izteiktā kritika šajā gadījumā bija saistīta ar politiskās runas brīvības ierobežojumiem Latvijā, ņemot vērā mēģinājumus atsaukt vienu no Latvijas novērotājiem EP par viņa pausto viedokli šajā institūcijā. 11.03.2004. <http://www.tvnet.lv/archive/article.php?cid=3522&date=2004-03-11&id=2596818> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

Goda un cieņas aizsardzība

Latvijas tiesību akti un tiesu prakse piešķir aizvien lielāku nozīmi tiesībām uz vārda brīvību, atbilstoši ECT spriedumiem un plašākām tendencēm Eiropā.²

Vairākas Krimināllikuma (KL) normas, kas pieļāva vārda brīvības nesamērīgu ierobežošanu³, ir atceltas. Citās likuma normās brīvības atņemšanas sankcija aizstāta ar palielinātu naudas sodu.⁴ Tiesas arvien biežāk ņem vērā tādu ECT izstrādātos principus kā viedokļa un ziņas nošķiršana, kritikas robežu paplašināšana attiecībā pret politiķiem un valsts amatpersonām, preses kā sabiedrības “sargsuņa” īpašā loma un tās pienākums informēt sabiedrību par vispārsvāriem jautājumiem.

Tomēr, kopumā vērtējot, vārda brīvība nereti tiek nesamērīgi ierobežota. Tā cēloņi ir šādi:

- Pretēji jaunākajām nostādnēm Eiropā,⁵ Latvijas KL vēl joprojām paredz brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam kā sodu par jebkuru godu un cieņu aizskarošu izteikumu izplatīšanu plašsaziņas līdzekļos.
- Civillikums (CL)⁶ neietver norādes, vai personai ir tiesības prasīt mantisku kompensāciju gadījumos, kad godu un cieņu aizskarošu izteikumu pamatā ir bijušas nevis ziņas, bet kādas personas viedoklis.⁷ Tas varētu būt viens no iespējamajiem cēloņiem,

² Sk., piemēram, EP Ministru Komitejas 2004. gada 12. februārī pieņemto Deklarāciju par politisko debašu brīvību plašsaziņas līdzekļos (*Declaration on Freedom of Political Debate in the Media, Council of Europe*), VI punkts.

http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/5_Documentary_Resources/1_Basic_Texts/2_Committee_of_Ministers'_texts/List.asp#TopOfPage Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

³ No KL izslēgts 91. pants un 271. pants. *Grozījumi Krimināllikumā*. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 97 (2862), 01.07.2003. un *Grozījumi Krimināllikumā*, “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 15 (2963), 29.01.2004.

⁴ Sk. grozījumus KL 156. un 157. pantā. *Grozījumi Krimināllikumā*. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 97 (2862), 01.07.2003.

⁵ Sk. Eiropas Padomes Ministru Komitejas 2004. gada 12. februārī pieņemto Deklarāciju par politisko debašu brīvību plašsaziņas līdzekļos (*Declaration on Freedom of Political Debate in the Media, Council of Europe*), VI punkts.

http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/5_Documentary_Resources/1_Basic_Texts/2_Committee_of_Ministers'_texts/List.asp#TopOfPage Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

⁶ Sk. CL 2352.a pantu.

⁷ Jaunākā tiesu prakse gan liecina, ka CL 2352.a panta trešā daļa varētu tikt piemērota autonomi un šī tiesību norma attiecināta arī uz godu un cieņu aizskarošiem viedokļiem. Sk. vairāk 2. nodaļas 2.3.2. punktu, kurā analizēta lieta: *Č. K. Edžugbo un P. Mensahs pret politisko organizāciju “Brīvības partija” un valsts bezpeļņas SIA “Latvijas Televīzija”*.

kādēļ tiesām dažreiz ir grūtības nošķirt jēdzienus “ziņas” un “viedoklis”. Par citu būtisku iemeslu var minēt to, ka tiesneši mēdz paļauties uz apstrīdēto izteikumu gramatisko interpretāciju, neņemot vērā kontekstu, kurā šie izteikumi pausti.

- Tiesu praksē dažkārt sastopama kļūdaina starptautisko standartu un ECT izstrādāto principu piemērošana, kā arī vārda brīvības ierobežojumu nepieciešamības nepietiekama izvērtēšana.

Rasu vai nacionālo naidu, neiecietību un diskrimināciju kurinošas runas aizliegums

Naidu, neiecietību un diskrimināciju kurinoša runa bija aizliegta jau agrākajā Latvijas Kriminālkodeksā. Taču lietas par šāda veida noziedzīgiem nodarījumiem Latvijas tiesām un citiem tiesību piemērotājiem ir samērā jauna parādība.

Nacionālā naida izpausmes Padomju Savienībā oficiāli nepastāvēja. Šis pagātnes mantojums, maza pieredze šādu lietu izmeklēšanā – kopsakarā ar nepilnīgām zināšanām par starptautiskajiem standartiem un trūkumiem tiesību aktos – ir pamatproblēmas, kas tika identificētas pētījumā.

- Lai gan sabiedrībā laiku pa laikam ir vērojamas šādas runas izpausmes, tikai trijās lietās personas ir notiesātas par nacionālo naidu un neiecietību kurinošiem izteikumiem. Vairums šādu lietu tiek izbeigtas jau pirmstiesas izmeklēšanas stadijā un līdz iztiesāšanai nenonāk.⁸
- Tiesību aktos nav tieši paredzētas iespējas rasu neiecietību vai diskrimināciju kurinošas runas upuriem saņemt mantisku kompensāciju. Tiesu praksē pirmās divas lietas parādījās 2003. gadā, kad šādu izteikumu upuriem tika piešķirta mantiska kompensācija, pamatojoties uz to, ka šie izteikumi vienlaikus bija vērtējami kā personas godu un cieņu aizskaroši.⁹

⁸ Saskaņā ar Drošības policijas 2003. gada 16. septembrī sniegto informāciju, laika posmā no 1999. gada līdz 2003. gada 30. septembrim Drošības policijas lietvedībā ir bijušas četras krimināllietas, kas ierosinātas pēc KL 78. panta, bet 13 gadījumos pieņemts lēmums par atteikšanos ierosināt krimināllietu. Savukārt, saskaņā ar Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras sniegto informāciju, laika posmā no 1999. gada līdz 2003. gada septembrim prokuratūras iestādēs nav ierosinātas krimināllietas par KL 78. pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu. *Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras atbilde uz informācijas pieprasījumu Valsts cilvēktiesību biroja direktoram O. Brūvera kungam.* 30.09.2003. Nav publicēta.

⁹ Sk. vairāk 2. nodaļas 2.3.2. punktu.

- Tiesu un izziņas iestāžu prakse liecina, ka tiesību piemērotājiem trūkst izpratnes par jēdzieniem rasu diskriminācija, rasu naidu vai neiecietību kurinoša runa un par to, kā izvairīties no nesamērīgiem vārda brīvības ierobežojumiem, aizliedzot šāda veida runu.
- Ir jāmeklē efektīvs risinājums, lai ierobežotu naidu, neiecietību un diskrimināciju kurinošu runu internetā.

Latvijas tiesību aktu neatbilstību starptautiskajiem standartiem un mazo lietu skaitu, kuras nonāk līdz iztiesāšanai tiesās, ir uzsvērusi ANO Rasu diskriminācijas novēršanas komiteja, kas uzrauga ANO Konvencijas īstenošanu par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu, un Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (*ECRI*).¹⁰ Latvijai kļūstot par ES dalībvalsti, citas tautības iedzīvotāju skaits, iespējams, pieaugs un attiecīgi arī – naidu, neiecietību un diskrimināciju kurinošas runas izpausmju potenciāls. Šā iemesla dēļ nepieciešams rīkoties jau tūlīt. Kā rāda citu valstu pieredze, šādos gadījumos neierobežota vārda brīvība ilgākā laika posmā var novest pie vardarbības pret kādas nacionālas, reliģiskas vai citas mazākaizsargātas grupas pārstāvjiem.

Tiesību aktu būtiska uzlabošana un tiesību piemērotāju apmācība ir tikai divi no nepieciešamajiem pasākumiem, lai ierobežotu naidu un diskrimināciju kurinošu runu. Tiesību akti apliecina sabiedrības negatīvo attieksmi pret to un tādēļ kalpo kā preventīvs līdzeklis. Tiesību normas var sniegt daļēju apmierinājumu personām, kas cietušas no naidu un diskrimināciju kurinošas runas. Taču ļoti būtiska nozīme ir politiķu, tiesību piemērotāju un sabiedrības izglītošanai par naidu un diskrimināciju kurinošas runas tālejošām un kaitīgām sekām. Svarīgu lomu tādā sakarā ieņem plašsaziņas līdzekļi, kuri var veicināt gan toleranci un savstarpējo iecietību, gan negatīvu stereotipu izplatību. Tādēļ pētījums aicina pievērst lielāku uzmanību arī žurnālistu ētikas lomai šādu jautājumu atspoguļošanā un izstrādāt vadlīnijas, kurās būtu rīcības ieteikumi konfliktsituācijās.

¹⁰ Sk., piemēram, ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas noslēguma secinājumus attiecībā uz Latvijas ziņojumu par Konvencijas izpildi. Sk. CERD/C/63/CO/7, 22.08.2003.

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0ac7e03e4fe8f2bdc125698a0053bf66/a44f934b64de2d92c1256e0100568248?](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0ac7e03e4fe8f2bdc125698a0053bf66/a44f934b64de2d92c1256e0100568248?OpenDocument)

[OpenDocument](#) Pēdējo reizi sk. 30.05.2004.

SATURS

Kopsavilkums	5
Ievads	11
Pētījuma sagatavošanas bāze un metodoloģija	13
I. Goda un cieņas aizsardzība	15
1. Starptautiskie standarti: ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija ..	15
1.1. Informācija, kas tiek aizsargāta ar vārda brīvību	17
1.2. Vārda brīvības ierobežošanas pamatprincipi	17
1.3. Goda un cieņas aizsardzība kā viens no vārda brīvības ierobežojumiem	20
1.4. Nepieciešamība demokrātiskā sabiedrībā un citi ECT praksē izstrādātie vārda brīvības ierobežojumu kritēriji personu goda un cieņas aizsardzībai	21
1.4.1. Preses “sargsuņa” loma	23
1.4.2. Pieļaujamās kritikas robežas saistība ar personas statusu: politiķi, ierēdņi, tiesneši	24
1.4.3. Viedokļa vai vērtējuma nošķiršana no ziņām vai faktiem	27
2. Latvijas tiesību akti	30
2.1. Satversme	30
2.2. Plašsaziņas līdzekļu darbības regulējums	32
2.2.1. Likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”	32
2.2.2. Radio un televīzijas likums	34
2.3. Atbildības veidi	36
2.3.1. Krimināllikuma normas un tiesu prakse	36
2.3.2. Civillikuma normas un tiesu prakse	46
3. Secinājumi	55
II. Rasu naidu, neiecietību un diskrimināciju kurinoša runa	59
1. Starptautiskie standarti: ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, ANO Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija	59

2. Latvijas tiesību akti	63
2.1. Satversme	63
2.2. Plašsaziņas līdzekļu darbības regulējums	66
2.2.1. Likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”	66
2.2.2. Radio un televīzijas likums	69
2.3. Atbildības veidi	71
2.3.1. KL normu analīze	71
2.3.2. CL normu analīze	76
3. Atsevišķu tiesu spriedumu analīze	78
3.1. Landmaņa lieta	78
3.2. Č. K. Edžugbo un P. Mensahs pret politisko organizāciju “Brīvības partija” un valsts bezpeļņas SIA “Latvijas Televīzija”	83
4. Secinājumi	88
Ieteikumi	92
Literatūras saraksts	97

Saīsinājumi

ANO	– Apvienoto Nāciju Organizācija
AT	– Augstākā Tiesa
CL	– Civillikums
ECK	– Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija
ECRI	– Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (<i>European Commission Against Racism and Intolerance</i> – saīsin. no angļu val.)
EP	– Eiropas Padome
ES	– Eiropas Savienība
ECT	– Eiropas Cilvēktiesību tiesa
KL	– Krimināllikums
SPPT	– ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām
VCD	– Vispārējā cilvēktiesību deklarācija

IEVADS

Vārda brīvības fundamentālā nozīme demokrātiskas un atklātas sabiedrības veidošanā diez vai varētu tikt apšaubīta Latvijā, kur vēl skaidrā atmiņā ir totalitārā režīma īstenotā cenzūra. Lai gan pastāvēja izdevumi ar dažādiem nosaukumiem, to nostādne lielākoties neatšķīrās. Sabiedrība uzzināja to, ko politiskā elite uzskatīja par nepieciešamu darīt zināmu, pārējais tika rūpīgi noklusēts.

Režīma liberalizācija 20. gs. 80. gadu beigās pavēra ceļu demokratizācijai un arvien plašākām vārda brīvības izpausmēm. Nav noliedzams, ka tieši vārda brīvībai bija viena no centrālajām lomām valsts neatkarības un demokrātijas atjaunošanā. Kaut vai atcerēsimies laikrakstu “Atmoda” vai TV raidījumu “Labvakar”, kuri atsedza pagātnes melus un iedrošināja sabiedrību atklāti paust neapmierinātību ar pastāvošo režīmu.

Šodien mums katram ir iespējas gan kritizēt valsts varas institūcijas, gan izteikties par sabiedrības procesiem tā, kā domājam, gan arī baudīt viedokļu daudzveidību. Taču, lai arī vārda brīvība Latvijā pastāv jau vairāk nekā desmit gadu un ir nostiprināta gan konstitucionālā līmenī, gan ietverta vairākos starptautiskos cilvēktiesību līgumos, kurus Latvijas Republika ir ratificējusi, politiķu izteikumi, tiesu prakse un citi notikumi liecina, ka valsts varas pārstāvjiem un sabiedrībai trūkst izpratnes par šās brīvības būtību, nozīmīgumu un tā daudzos gadījumos netiek pienācīgi aizsargāta.

Tomēr, lai gan vārda brīvības aizsardzības sliekšnis ECT praksē ir ļoti augsts, vārda brīvības izpratne Eiropā paredz tās ierobežojumus tajos gadījumos, kad tā var nesamērīgi kaitēt citām būtiskām sabiedrības interesēm. Jebkurš cilvēks, kas uzskata, ka par viņu sabiedrībā izplatītas nepatiesas ziņas vai aizskarts viņa gods un cieņa, var iesūdzēt šīs informācijas izplatītāju tiesā. Vārda brīvību ir pamats ierobežot arī, lai novērstu aicinājumus uz vardarbību un rasu vai nacionālā naida kurināšanu.

Šis pēdējais vārda brīvību ierobežojošais aspekts būtu īpaši jāņem vērā tādā daudz nacionālā valstī kā Latvija, kur dažādu sabiedrības grupu tolerance un savstarpējā iecietība ir īpaši svarīga valsts stabilitātei un demokrātijas konsolidācijai. Līdz šim gan, atšķirībā no atsevišķām citām Centrālās un Austrumeiropas valstīm un Rietumeiropas demokrātijām, Latvija var lepoties kā valsts, kurā nav notikuši vardarbības gadījumi personas

rases, ādas krāsas vai etniskas izcelsmes dēļ.¹¹ Taču valsts dalība Eiropas Savienībā (ES) un iespējamā citas reliģijas un rases pārstāvju skaita palielināšanās Latvijā pastiprinās šā jautājuma nozīmību. Vārda brīvībai tad var būt gan pozitīva loma, veicinot diskusijas un aicinot vērtēt katru cilvēku individuāli, gan – tieši pretēji –, nostiprinot lielā sabiedrības daļā dominējošos stereotipus un izplatot atklāti rasistiskus un uz vardarbību aicinošus izteikumus.

Pamatoti var rasties jautājums, kur novilkt robežu starp tiem gadījumiem, kad vārda brīvību ir nepieciešams vai – tieši pretēji – nav pieļaujams ierobežot? Kādi ir kritēriji, kas demokrātiskā sabiedrībā dod iespēju to izvērtēt? Kādus līdzekļus izvēlēties, lai vārda brīvības ierobežojumi atbilstu sasniedzamajam mērķim? Kā šie jautājumi tiek risināti Latvijas un starptautiskajos tiesību aktos? Vai starp tiem pastāv būtiskas atšķirības? Kāda ir Latvijas tiesu prakse un kā šie jautājumi tiek izvērtēti ECT praksē? Šie ir daži jautājumi, uz kuriem pētījums sniedz atbildes, turklāt piedāvā risinājumus, kā novērst Latvijas tiesību aktos un tiesu praksē saskatītās problēmas.

¹¹ Šādi gadījumi nav oficiāli reģistrēti, tomēr par atsevišķu šādu izpausmju esamību sabiedrībā sk. Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra ikgadējā pārskata *Cilvēktiesības Latvijā 2002. gadā* sadaļu “Ksenofobija, rasu diskriminācija, homofobija un naida kurināšana”, 27. lpp.

PĒTĪJUMA SAGATAVOŠANAS BĀZE UN METODOLOĢIJA

Pētījums tika veikts no 2003. gada marta līdz 2004. gada janvāra beigām, analizējot Latvijas un starptautiskos tiesību aktus un tiesu praksi attiecībā uz divu veidu vārda brīvības ierobežojumiem: 1) personu goda un cieņas aizsardzība; 2) rasu un nacionālo naidu, diskrimināciju un neiecietību kurinošas runas aizliegums.

Par pamatu pirmā vārda brīvības ierobežojuma veida lietu analīzei tika izraudzīti Augstākās Tiesas Senāta un Palātas, Rīgas apgabaltiesas, kā arī Rīgas pilsētas rajonu un priekšpilsētu tiesu nolēmumi civillietās un krimināllietās par personas goda un cieņas aizskaršanu, kā arī krimināllietās par neslavas celšanu. Ņemot vērā nepieciešamību ierobežot pētījumā analizējamo spriedumu loku, kā arī apskatīt jaunāko tiesu praksi, tika analizēti spriedumi, kas pieņemti laika posmā no 1999. līdz 2003. gadam. Pētījums gan neietver aplūkojamā laika posmā visu minētajās tiesās šajā jautājumā pieņemto spriedumu analīzi, jo vairākās lietās spriedumi tikuši pārsūdzēti un lietas materiāli nebija pieejami. Savukārt to, ka galvenokārt analizēti Rīgas apgabaltiesas un Rīgas pilsētas rajonu tiesu spriedumi, pamatā noteikusi to pieejamība autoram. Tajos gadījumos, kad bijuši pieejami gan spriedums, gan lietas materiāli, secinājumi izdarīti, balstoties uz tiem kopumā, citos gadījumos secinājumi pamatojas tikai uz tiesas sprieduma analīzi.

Saistībā ar rasu naidu, neiecietību un diskrimināciju kurinošas runas izpausmēm iepriekš minētajā laika posmā autoram izdevās iegūt tikai trīs krimināllietu materiālus. Plašākam ieskatam situācijā tika lūgti arī statistikas dati no Drošības policijas un LR Ģenerālprokuratūras par no 1999. līdz 2003. gadam ierosinātajām un pirmstiesas izmeklēšanā esošajām vai izbeigtajām lietām attiecībā uz KL 78. pantu, kā arī notikušas pārrunas ar izziņas veicējiem, cilvēktiesību un citu nozaru ekspertiem, kas izteikuši savus atzinumus šāda veida lietās. Šajā kontekstā tika analizētas arī divas civillietas, kurās šādas runas izpausmes tika saistītas ar personas goda un cieņas aizskārums. Tomēr, ņemot vērā nelielo tiesu praksi, vairāk uzmanības šajā nodaļā tiks veltīts tiesību aktu analīzei.

Izraudzītie spriedumi iepriekš minētajās lietās, kā arī tiesību akti, tika salīdzināti ar Latvijai saistošām starptautisko līgumu normām un institūciju praksi, kas uzrauga šo

līgumu īstenošanu. Īpaša nozīme tikusi veltīta ECT praksē izstrādātajiem principiem, ņemot vērā šīs institūcijas spriedumu detalizēto juridisko argumentāciju. Lietās par rasu, nacionālo naidu vai diskrimināciju kurinošiem izteikumiem īpaša vērība tika pievērsta arī ANO Rasu diskriminācijas novēršanas komitejas un Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību praksei, iepazīstinot ar šo institūciju izstrādātajiem pamatprincipiem un apskatot tos Latvijas tiesu prakses un īpaši – tiesību aktu kontekstā.

Pētījumā nav izvirzīts mērķis aptvert visu problēmu analīzi aplūkotojos jautājumos. Īpaši tas minams attiecībā uz cīņu pret rasu naidu un neiecietību kurinošu runu, jo tiesiskie aspekti, kuriem darbā pievērsta plašāka uzmanība, veido tikai daļu no nepieciešamajiem pasākumiem situācijas uzlabošanai. Taču autors ir norādījis uz pamatproblēmām Latvijas tiesību aktos un praksē, pievēršot uzmanību neatbilstībai starptautiskajiem standartiem, bet citos gadījumos – aicinot apsvērt iespējas, lai pilnveidotu pastāvošo tiesisko regulējumu un tiesu praksi.

I. GODA UN CIEŅAS AIZSARDZĪBA

1. STARPTAUTISKIE STANDARTI: ANO STARPTAUTISKAIS PAKTS PAR PILSONISKAJĀM UN POLITISKAJĀM TIESĪBĀM UN EIROPAS CILVĒKTIESĪBU UN PAMATBRĪVĪBU AIZSARDZĪBAS KONVENCIJA

Vārda un uzskatu veidošanas brīvība¹² ir demokrātijas stūrakmens, un tās aizsardzība noteikta jau 1948. gada 10. decembrī pieņemtās Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas (VCD) 19. pantā. Deklarācija gan nav juridiski saistošs dokuments, taču šī pamatdokumenta fundamentālā nozīme cilvēktiesību attīstībā ir vispārēji atzīta. Turklāt, lai gan vairums no deklarācijā ietvertajām tiesībām ir nostiprinātas juridiski saistošos dokumentos, zinātniskajās publikācijās tiek apgalvots, ka daudzas no deklarācijas normām ir ieguvušas pat paražu tiesību normu raksturu.¹³ Jāpiebilst, ka arī Latvijas tiesas gan lietās, kas saistītas ar tiesību uz vārda brīvību, gan citu deklarācijā paredzēto tiesību aizsardzību, ir minējušas šo cilvēktiesību aktu.

Deklarācijas 19. panta formulējums gandrīz identiski ir pārņemts juridiski saistošajā 1966. gada ANO Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (SPPT), kurš ir viens no dokumentiem, kas veido cilvēktiesību hartu.¹⁴ SPPT 19. panta pirmā un otrā daļa nosaka:

¹² Pētījumā termins “vārda brīvība” lietots visplašākajā nozīmē, ietverot arī uzskatu brīvību, kā arī atsevišķās nodaļās tieši minot tādas vārda brīvības izpausmes kā preses vai politiskās runas brīvība. Par latviešu valodā tradicionāli lietotā termina “vārda brīvība” izpratni un atbilstību angļu valodas terminam *freedom of expression*, sk. vairāk: LZA Terminoloģijas komisijas lēmumu Nr. 18. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 30 (2795), 25.02.2003.

¹³ Par Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas juridiski saistošo statusu Latvijas tiesību sistēmā vairāk skatīt – Ziemeļe Ineta. “Starptautisko tiesību vieta un nacionālo tiesību attiecības”. “Juristu Žurnāls”, Nr. 5; “Cilvēktiesību Žurnāls”, Nr. 6, 1997, 66.–69. lpp.

¹⁴ Mits Mārtiņš. “Starptautisko cilvēktiesību avoti”. “Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā”, I. Ziemeles redakcijā. Rīga, 2000. gads, 43. lpp.

“1. Katram cilvēkam ir tiesības brīvi pieturēties pie saviem uzskatiem.

2. Katram cilvēkam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus, šīs tiesības ietver brīvību meklēt, saņemt un izplatīt dažāda veida informāciju un idejas neatkarīgi no valstu robežām mutvārdos, rakstveidā, izmantojot presi vai mākslinieciskās izpausmes formas, vai citādā veidā pēc savas izvēles.”¹⁵

Vārda brīvība kā tiesība, kas ir fundamentāla demokrātijas funkcionēšanai, ietverta arī vienā no nozīmīgākajiem un visplašāk atzītajiem cilvēktiesību dokumentiem Eiropā – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā (ECK). ECT ir vairākkārt uzsvērusi vārda brīvības nozīmīgo lomu, atzīstot, ka tā “...veido vienu no svarīgākajiem demokrātiskas sabiedrības pamatiem, vienu no pamatnosacījumiem tās progresam un katra cilvēka attīstībai.”¹⁶

ECK 10. pants nosaka valstīm pienākumu neiejaukties tiesību uz vārda brīvību īstenošanā, vienlaikus nosakot šo tiesību ierobežošanas mehānismu, kas, tāpat kā tiesību uz vārda brīvību saturs un robežas, ir detalizētāk konkretizēts ECT praksē. ECK 10. panta pirmā daļa ir formulēta šādi:

“Ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un tiesības saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez valsts institūciju iejaukšanās un neatkarīgi no valstu robežām. Šis pants neierobežo valstu tiesības pieprasīt radioraidījumu, televīzijas raidījumu un kino demonstrēšanas licencēšanu.”¹⁷

Paktā un konvencijā ietvertais tiesību uz vārda brīvību formulējums būtiski neatšķiras. Taču jāuzsver, ka ECT prakse, salīdzinot ar pakta ievērošanu uzraugošās Cilvēktiesību Komitejas darbību, ir daudz plašāka. Turklāt ECT spriedumu juridiskā argumentācija ir detalizētāka par paktu uzraugošās komitejas lēmumiem. Tādēļ, formulējot tiesību uz vārda brīvību saturu, robežas un kritērijus, šo tiesību ierobežošanai lietās par goda un cieņas aizskaršanu lielākoties tiks izmantoti tieši ECT praksē izstrādātie principi.

¹⁵ “Cilvēktiesību Žurnāls”, Nr. 3, 1996, 51.–73. lpp.

¹⁶ ECT 1976. gada 7. decembra spriedums lietā *Handyside v. The United Kingdom*, 48. punkts. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601145424&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.

¹⁷ “Cilvēktiesību Žurnāls”, Nr. 9–12, 1999, 148.–183. lpp.

1.1. Informācija, kas tiek aizsargāta ar vārda brīvību

Tiesības uz vārda brīvību, kas ietvertas paktā vai konvencijā, skar ļoti plašu jomu. Latviski terminu *freedom of expression* ir pieņemts tulkot kā “vārda brīvība”, taču atbilstošāks šo tiesību saturam, iespējams, būtu tulkojums “izteiksmes brīvība”¹⁸, jo ECK 10. pants līdztekus verbālai jeb vārdiskai informācijai aptver arī māksliniecisku izteiksmi (piemēram, karikatūras, gleznas, plakāti), komerciālas dabas informāciju un pat vieglo mūziku un reklāmu¹⁹. Faktiski tiek aizsargāta jebkura izteiksmes forma visdažādākajos izpausmes veidos (piemēram, gleznas, grāmatas, filmas, paziņojumi radio-pārraidēs, informācijas bukleti) un neatkarīgi no satura.²⁰

ECT ir vairākkārt uzsvērusi, ka “vārda brīvība attiecināma ne tikai uz “informāciju” vai “idejām”, kas tiek uztvertas labvēlīgi vai neitrāli, bet arī uz tām, kas apvaino, šokē vai uztrauc valsti vai kādu sabiedrības daļu.”²¹ Tāpat ECT ir arī atzinusi, ka “konvencijas 10. pants aizsargā ne tikai pausto ideju un informācijas saturu, bet arī formu, kādā tā tiek pasniegta.”²²

1.2. Vārda brīvības ierobežošanas pamatprincipi

Līdzīgi citām paktā un konvencijā ietvertajām brīvībām, vārda brīvība pirmām kārtām nosaka valsts institūcijām pienākumu atturēties no iejaukšanās vārda brīvības jomā. Tomēr vārda brīvība nav absolūta un, ņemot vērā ietekmīgo lomu sabiedrībā, tās īstenošana tiek saistīta ar zināmiem pienākumiem un atbildību. Valsts institūcijas ir tiesīgas ierobežot vārda brīvību, bet tikai saskaņā ar nosacījumiem, kas izsmeltoši minēti ECK 10. panta otrajā daļā, kura paredz:

¹⁸ LZA Terminoloģijas komisija gan ir atzinusi par atbilstošāku termina “vārda brīvība” lietošanu, nevis burtisko tulkojumu no angļu valodas “izteiksmes brīvība”, norādot, ka termins “vārda brīvība” latviešu valodā ir frazeoloģiski nostiprinājies un izsaka jēdzienu, kas plašāks par vārda burtisko nozīmi. Sk. LZA Terminoloģijas komisijas lēmumu Nr. 18. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 30 (2795), 25.02.2003.

¹⁹ ECT 1994. gada 26. janvāra spriedums lietā *Casado Coca v. Spain*, 35. punkts. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601222524&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.

²⁰ *Jacobs and White*. “The European Convention on Human Rights”. Oxford University Press, 2002, 276. lpp.

²¹ ECT 1976. gada 7. decembra spriedums lietā *Handyside v. The United Kingdom*, 48. punkts. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601145424&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.

²² ECT 1997. gada 1. jūlija spriedums lietā *Oberschlick v. Austria (No.2)*, 34. punkts. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=1&Action=Html&X=601151147&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 27.05.2004.

“Tā kā šo brīvību īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, tā var tikt pakļauta tādām prasībām, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai tikumību, aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības, nepieļautu konfidenciālas informācijas izpaušanu vai lai nodrošinātu tiesu varu un objektivitāti.”²³

Saskaņā ar ECK 10. panta otro daļu iejaukšanās tiesību uz vārda brīvību īstenošanā ir pieļaujama tikai tad, ja tā, pirmkārt, ir “noteikta ar likumu”, otrkārt, ir pamatota ar kādu no ECK 10. panta otrajā daļā minētajiem leģitīmajiem mērķiem un, treškārt, ja šāda iejaukšanās ir “nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā”. Papildus tam, lai ierobežojums būtu pamatots, nepieciešams arī, ka visi šie trīs nosacījumi tiek izpildīti vienlaicīgi un nepieciešamībai ierobežot vārda brīvību ir jābūt pārliecinošai.

Līdzīgu mehānismu un kritērijus vārda brīvības ierobežošanai paredz arī pakta 19. panta 3. punkts:

“Šā panta 2. punktā paredzēto tiesību izmantošana uzliek īpašus pienākumus un īpašu atbildību. Tāpēc tā var būt saistīta ar zināmiem ierobežojumiem, taču tie jānoteic likumā un tiem jābūt nepieciešamiem:

a) citu personu tiesību un reputācijas respektēšanai;

b) valsts drošības, sabiedriskās kārtības, iedzīvotāju veselības vai tikumības aizsardzībai.”²⁴

Salīdzinot ar ECK 10. panta otro daļu, pakta 19. pantā uzskaitīto leģitīmo mērķu saraksts, kas var būt par pamatu vārda brīvības ierobežošanai, ir mazāks. Taču no akadēmiskajām publikācijām var secināt, ka vairāki citi ierosinātie pamatojumi vārda brīvības ierobežojumiem pakta izstrādes gaitā tika noraidīti nevis principā, bet kā pārāk specifiski.²⁵ Tādēļ var apgalvot, ka šajā aspektā nepastāv principiālas atšķirības starp abiem dokumentiem, jo ECK 10. panta otrajā daļā papildus minētie ierobežojumi var ietilpt arī kādā no SPPT 19. panta 3. punktā plašāk formulētajiem pamatojumiem.

Termins “noteikts likumā” nozīmē, ka ierobežojumiem jābūt noteiktiem likumdevēja izdotā aktā vai līdzvērtīgā nerakstītā vispārējā tiesību normā un tiem detalizēti jānosaka

²³ “Cilvēktiesību Žurnāls”, Nr. 9–12, 1999, 148.–183. lpp.

²⁴ “Cilvēktiesību Žurnāls”, Nr. 3, 1999, 51.–73. lpp.

²⁵ Nowak Manfred. “U. N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary”. N. P. Engel, Publisher, 1993, 335.–359. lpp.

iejaukšanās iespējas tiesību uz vārda brīvību īstenošanā. Ierobežojumi, kas noteikti tikai administratīvā aktā vai balstās uz neskaidri vai plaši formulētu normu, pārkāpj SPPT 19. pantu un ECK 10. pantu. Savukārt jēdziens “ierobežojuma nepieciešamība” paredz, ka ierobežojuma intensitātei un pakāpei jābūt proporcionālai mērķa sasniegšanai. Ņemot vērā, ka ierobežojums ir izņēmums no vispārējā principa, tas šaubu gadījumos ir jātulkko sašaurināti.²⁶

Kā iespējamās formas vārda brīvības ierobežošanai pakta komentāros tiek minētas civiltiesiskā atbildība un kriminālatbildība, kā arī tiesības sniegt atbildi nepatiesas informācijas publicēšanas gadījumā.²⁷

Nepatiesas informācijas publicēšana visbiežāk ir pamatā indivīda goda un cieņas aizskaršanai. Tiesības uz atbildi neizslēdz prasības iesniegšanu civiltiesiskā kārtībā vai apsūdzības izvirzīšanu krimināllietā. Taču šīs tiesības var sniegt indivīdam kaut minimālu tūlītēju aizsardzību un dažkārt pat būt par pamatu pušu domstarpību atrisināšanai.²⁸

Kriminālatbildība kā pamats vārda brīvības ierobežošanai var būt pilnīgi pamatota, lai novērstu valsts noslēpuma vai citas ar likumu aizsargātas konfidenciālas informācijas izpaušanu, rasu naida un neiecietības kurināšanu vai pat nepamatotu iejaukšanos personas privātajā dzīvē. Taču, piemēram, gadījumos, kad tiek runāts par valsts amatpersonu darbības kritiku, kura var aizskart viņu godu un cieņu, ECT ir norādījusi, ka nepieciešams izvairīties no kriminālatbildības paredzēšanas.

Lietā *Castels pret Spāniju* ECT secināja, ka:

*“Demokrātiskā sistēmā valdības rīcībai vai nolaidībai ir jābūt pakļautai stingrai uzraudzībai ne tikai no likumdevēja un tiesu institūciju, bet arī no preses un sabiedrības puses. Turklāt valdības dominējošais stāvoklis rada nepieciešamību, lai valdība, cik iespējams, ierobežotu kriminālu sankciju piemērošanu, sevišķi, kad ir pieejami citi līdzekļi, lai atbildētu tās oponentu vai preses nepamatotiem pārmetumiem un kritikai..”*²⁹

²⁶ Vairāk par proporcionalitātes jeb samērīguma principu sk. pētījuma 1. nodaļas 1.4. apakšnodaļā.

²⁷ Nowak Manfred. “U. N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary”. N. P. Engel, Publisher, 1993, 349. lpp.

²⁸ Tiesības uz atbildi ir tieši paredzētas Amerikas Cilvēktiesību konvencijas 14. pantā.

²⁹ ECT 1992. gada 23. aprīļa spriedums lietā *Castels v. Spain*, 46. punkts.

<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=50&Action=Html&X=601150300&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.

1.3. Goda un cieņas aizsardzība kā viens no vārda brīvības ierobežojumiem

Goda un cieņas aizsardzība kā viens no leģitīmiem mērķiem vārda brīvības ierobežošanai ir paredzēta gan paktā, gan konvencijā. ECK 10. panta otrā daļa norāda uz iespēju noteikt ierobežojumus, lai “*aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības*”, savukārt pakta 19. panta 3. punkts paredz ierobežojumus “*citu personu tiesību un reputācijas respektēšanai*”. Paktā tiek lietots vārds “reputācija”, bet konvencijā “cieņa”. Taču līdzšinējā komitejas un ECT prakse dod pamatu uzskatīt, ka starp šiem jēdzieniem abu dokumentu kontekstā nepastāv būtiskas atšķirības. Jēdzieni “reputācija” un “cieņa” daļēji pārklājas arī ar terminu “gods”, jo ir saistāmi ar personas uzvedības atbilstību sabiedrībā pieņemtām morāles normām. Vienlaikus ir saskatāmas skaidras atšķirības. Ar terminu “gods” vairāk tiek saprasts personas pašnovērtējums, toties termini “reputācija” un “cieņa” norāda uz citu sabiedrības locekļu sniegto personas vērtējumu.³⁰

Goda un reputācijas kā tiesību uz privāto dzīvi aspekta aizsardzība ir īpaši izcelta pakta 17. pantā. Šis pants paredz:

“1. Nedrīkst patvarīgi vai nelikumīgi iejaukties kāda privātajā vai ģimenes dzīvē, patvarīgi vai nelikumīgi apdraudēt viņa dzīvokļa neaizskaramību vai viņa korespondences noslēpumu, vai nelikumīgi apdraudēt viņa godu un reputāciju.

2. Katram ir tiesības uz likuma aizsardzību pret šādu iejaukšanos vai šādiem apdraudējumiem.”³¹

Tādējādi pakts ne vien atļauj valstij ierobežot vārda brīvību šā mērķa sasniegšanai, bet pat uzsver valsts pienākumu nodrošināt likumā aizsardzību pret nelikumīgiem personas goda un reputācijas apdraudējumiem, tajā skaitā tādiem, ko veic privātpersonas.

Vienlaikus gods un reputācija paktā tiek aizsargāti vājāk nekā citi privātās dzīves aspekti. Tas izskaidrojams tādējādi, ka personas privātās dzīves aspektu aizsardzība var nonākt pretrunā ar tiesībām uz vārda brīvību. Turklāt vārds “apdraudējums” nozīmē, ka iejaukšanās ir ar noteiktu intensitātes pakāpi. Tādējādi jebkurš personu aizskarošs izteikums nebūs vērtējams kā apdraudējums personas godam un reputācijai.³² Šis kritērijs gan ir subjektīvs un izvērtējams atkarībā no katras konkrētas situācijas apstākļiem.

³⁰ Sk. arī LR CL 2352.a panta komentāru: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). K. Torgāna redakcija. Rīga, “Mans Īpašums”, 1998, 635. lpp.

³¹ “Cilvēktiesību Žurnāls”, Nr. 3, 1996, 51.–73. lpp.

³² Nowak Manfred. “U. N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary”. N. P. Engel, Publisher, 1993, 353. lpp.

Kā izriet no pakta komentāriem, 17. pants paredz aizsardzību tikai pret tišiem goda un reputācijas apdraudējumiem, kas balstīti uz nepatiesiem apgalvojumiem.³³ Taču var pastāvēt arī citas situācijas, kad publikācijā vai citādi izteiktie apvainojumi aizskar personas godu un reputāciju, kā arī nepieļaujami iejaucas tādos personas privātās dzīves aizsardzības aspektos kā personas garīgā integritāte vai tiesības uz slepenību.

Piemēram, slepeni iegūtas personas dienasgrāmatas, vēstuļu vai informācijas publicēšana par to, ka personai A ir seksuālas attiecības ar sava dzimuma indivīdiem, var arī atbilst patiesībai. Taču publikācija var gan aizskart personas reputāciju, parādot to sabiedrībā nevēlamā gaismā, gan pretlikumīgi iejaukties personas privātās dzīves aspektos. Tādēļ var būt nepieciešams ierobežot arī šādas vārda brīvības izpausmes, un nacionālie tiesību akti var paredzēt vēl citus gadījumus, kad uz patiesiem apgalvojumiem balstīti vai bez nodoma izdarīti apvainojumi var tikt ierobežoti tiktāl, cik tas ir nepieciešams citu personu reputācijas aizsardzībai. Šādas iespējas paredz pakta 19. panta 3. punkts, kurā noteiktie ierobežojumi ir plašāki par pakta 17. pantā minētajām situācijām.

Taču, lemjot par jebkura vārda brīvības ierobežojuma nepieciešamību, ir strikti jāievēro proporcionalitātes princips. Īpaši – runājot par preses un politiskās runas brīvību, ierobežojumi citu personu reputācijas vai cieņas aizsardzībai būs attaisnojami tikai īpašos gadījumos, jo citādi vārda un preses brīvība var zaudēt savu fundamentālo nozīmi politisko uzskatu veidošanas procesā. Šī aksioma izriet gan no ECT prakses, gan pakta komentāriem.³⁴

1.4. Nepieciešamība demokrātiskā sabiedrībā un citi ECT praksē izstrādātie vārda brīvības ierobežojumu kritēriji personu goda un cieņas aizsardzībai

Kā jau minēts, saskaņā ar ECK 10. panta otro daļu, jebkuram vārda brīvības ierobežojumam ir jābūt, pirmkārt, “noteiktam ar likumu”, otrkārt, pamatotam ar kādu no šajā pantā minētajiem leģitīmajiem mērķiem un, treškārt, “nepieciešamam demokrātiskā sabiedrībā”. Šā trešā kritērija jeb nosacījuma neievērošana ir visbiežāk sastopamais pamats ECT konstatējumam, ka valsts ir pārkāpusi ECK 10. pantu.

Šis kritērijs, pirmkārt, liek izvērtēt, vai konkrētajā gadījumā iejaukšanās tiesību uz vārda brīvību istenošanā ir neatliekamas sociālas vajadzības nosacīta. Piemēram, ECT ir

³³ Nowak Manfred. “U. N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary”. N. P. Engel, Publisher, 1993, 353. lpp.

³⁴ Turpat, 354. lpp.

vairākkārt uzsvērusi, ka nepieciešamībai ierobežot tiesības uz vārda brīvību ir jābūt pārlicinoši konstatētai. Otrkārt, tas prasa, lai izraudzītie līdzekļi, piemēram, piespriedē naudas soda apmērs vai kriminālsoda bardzība būtu samērīgi jeb proporcionāli ar mērķi – personas goda un cieņas aizsardzību.

ECT, izvērtējot šā trešā kritērija ievērošanu, ir arī uzsvērusi, lai iemesli, kas pamatā vārda brīvības ierobežojumam, ir ne tikai būtiski, bet arī pietiekami.

Lietā *Bladet Tromso un Stensaas pret Norvēģiju*³⁵ tika izskatīts gadījums, kad žurnālists bija izplatījis ziņas par kāda zvejas kuģa apkalpes locekļiem, kuri nodarbojoties ar nelikumīgu roņu medniecību. Norvēģijas tiesa noteica viņam pienākumu izmaksāt šīm personām kompensāciju par morālo kaitējumu, jo, kā izrādījās vēlāk, ziņas neatbilda patiesībai. ECT atzina, ka iemesli, kas bijuši pamatā nacionālo tiesu lēmumam ierobežot žurnālista vārda brīvību, bija būtiski: aizsargāt citu personu godu un cieņu pret nepatiesiem apmelojumiem, taču ECT uzsvēra, ka ir jāizvērtē arī tas, vai iemesli, kas pamatā ierobežojumam, bijuši ne tikai būtiski, bet arī pietiekami.

Tādēļ, lai konstatētu, vai ir pietiekams pamats ierobežot vārda brīvību, nepietiek tikai ar to, ka izteikums, publikācija vai kāda cita izteiksmes forma var aizskart personas godu un cieņu, bet, atkarībā no lietas apstākļiem, var būt nepieciešams izvērtēt vēl daudzas citus sakarības.³⁶ Tās, piemēram, var būt saistītas ar izteikumu novērtēšanu ne tikai gramatiski, bet visu lietas apstākļu kontekstā, kritizētās personas statusu, aplūkojamā jautājuma sabiedrisko nozīmību, publikācijas mērķi vai pašas kritizētās personas provokatīvo rīcību. Daži no šiem ECT praksē izstrādātajiem kritērijiem, kas jāņem vērā, vērtējot vārda brīvības ierobežojuma nepieciešamību personu goda un cieņas aizsardzībai, tiks aplūkoti turpmāk.

³⁵ ECT 1999. gada 20. maija spriedums lietā *Bladet Tromso and Stensaas v. Norway*, 73. punkts. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=63&Action=Html&X=601150335&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

³⁶ Arī Latvijas Republikas AT Senāts attiecībā uz CL 2352.a panta piemērošanu konstatējis, ka nepieciešami divi priekšnoteikumi šīs normas piemērošanai: pirmkārt, izplatītajām ziņām jābūt nepatiesām un, otrkārt, tām jābūt personas godu un cieņu aizskarošām. No tā secināms, ka ne visos gadījumos patiesībai neatbilstošas informācijas publikācija pati par sevi jau būs pietiekama, lai atzītu, ka ir aizskarts personas gods un cieņa. Sk. AT Senāta spriedumu lietā Nr. SKC-489 2002. gada 25. septembri.

1.4.1. Preses “sargsuņa” loma

Šāda veida lietās ir jāņem vērā, vai apstrīdēto izteikumu autors ir masu saziņas līdzekļi vai privātpersona. ECT ir vairākkārt uzsvērusi preses brīvību, atzīmējot, ka presei demokrātiskā sabiedrībā ir īpaša, “sargsuņa” loma, lai nodrošinātu sabiedrību ar informāciju par tai nozīmīgiem un aktuāliem jautājumiem.

ECT ir norādījusi: *“Lai arī prese nedrīkst pārkāpt noteiktas robežas, tajā skaitā arī “lai aizsargātu citu personu cieņu vai tiesības”, tomēr tai ir pienākums sniegt informāciju un idejas par politiskiem jautājumiem tieši tāpat kā par citiem sabiedrībai nozīmīgiem jautājumiem. Ne tikai presei ir pienākums šādu informāciju un idejas sniegt: arī sabiedrībai ir tiesības to saņemt.”*³⁷ Tāpat ECT ir norādījusi, ka iepriekš minētais un citi principi, lai gan sākotnēji tie tika formulēti attiecībā uz iespiestajiem masu saziņas līdzekļiem, neapšaubāmi ir attiecināmi arī uz audiovizuālajiem plašsaziņas līdzekļiem.³⁸

ECT gan ir uzsvērusi arī preses pienākumu sniegt sabiedrībai precīzu un patiesu informāciju, ievērojot žurnālistu ētiku, un pārbaudīt fakta veida apgalvojumu atbilstību patiesībai. Žurnālistam ir jāievēro īpaša piesardzība tad, ja apvainojošus fakta veida apgalvojumus izsaka kāda no konfliktā iesaistītām pusēm. Šādos gadījumos visbiežāk pastāv šaubas par izteikumu autoru objektivitāti un apgalvojumu patiesumu. Tādēļ žurnālistam nebūtu automātiski jāpaļaujas uz vienas puses izteikumiem, un tiem nevajadzētu kļūt par publikācijas vienīgo faktoloģisko pamatu, bet būtu jāpārbauda apgalvojumu pamatotība, iegūstot papildinformāciju vai uzklusot pretējās puses situācijas skaidrojumu. Ja žurnālists nav veicis nepieciešamās darbības, lai pārbaudītu fakta veida apgalvojumu atbilstību patiesībai, kā arī nav norobežojies no publikācijā izteiktajiem apvainojumiem, viņš var kļūt līdzatbildīgs par neslavas celšanu.³⁹ Savukārt, ja žurnālists ir darbojies saskaņā ar žurnālista ētiku un publikācijas brīdī, saprātīgi vērtējot, varējis paļauties uz fakta veida apgalvojumu atbilstību patiesībai, tas, ka tie vēlāk ir izrādījušies nepatiesi, nevar kļūt par pamatu žurnālista saukšanai pie atbildības.⁴⁰

³⁷ ECT 1986. gada 8. jūlija spriedums lietā *Lingens v. Austria*, 41. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=14&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.

³⁸ ECT 1994. gada 23. septembra spriedums lietā *Jersild v. Denmark*, 31. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601150716&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 25.05.2004.

³⁹ Sk. ECT 2003. gada 3. aprīļa lēmumu lietā *Harlanova pret Latviju*.
<http://www.coecidriga.lv/ect/Farbers%20un%20Harlanova%20v.%20Latviju.htm> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.

⁴⁰ ECT 1999. gada 20. maija spriedums lietā *Bladet Tromso and Stensaas v. Norway*, 66. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=63&Action=Html&X=601150335&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

Saistībā ar politiku un valsts amatpersonu kritiku plašsaziņas līdzekļos ECT ir uzsvērusi, ka *“preses brīvība piedāvā sabiedrībai vienu no labākajiem līdzekļiem, kā iepazīt un veidot savu viedokli par politisko līderu idejām un uzskatiem. Vispārināti runājot, politisko debašu brīvība ir pašā pamatā demokrātiskas sabiedrības idejai, kura caurauž konvenciju.”*⁴¹ ECT ir arī norādījusi, ka preses brīvība ietver iespējamu novirzi līdz pārspilējumam vai pat provokācijai.⁴²

Lai aizsargātu citu personu cieņu, ECT gan ir paredzējusi iespēju ierobežot preses brīvības izpausmes pat tad, ja tas skar sabiedrībai būtisku jautājumu atspoguļošanu. Taču šādos gadījumos aizsardzības nepieciešamība ir novērtējama attiecībā pret atklātas politiskas diskusijas interesēm vai sabiedrības tiesībām tikt informētai par tai aktuālu jautājumu.

1.4.2. Pieļaujamās kritikas robežas saistība ar personas statusu: politiķi, ierēdņi, tiesneši

Vērtējot nepieciešamību ierobežot vārda un preses brīvību, lai aizsargātu personas cieņu vai citas tiesības, ir jāņem vērā, ka saskaņā ar ECT praksi politiķiem un varas pārstāvjiem ir jāpieņem lielāka kritika nekā vidusmēra iedzīvotājiem.

Lietā *Lingens pret Austriju* noskaidrojās, ka žurnāla redaktors bija publicējis vairākus rakstus, kuros asi kritizējis Austrijas kancleru un apšaubījis viņa atbilstību politiskās varas īstenošanai. Iznākumā viņš tika notiesāts par neslavas celšanu. Žurnālists vērsās ECT ar prasību atzīt, ka pārkāptas viņa ECK 10. pantā aizsargātās tiesības uz vārda brīvību.

ECT uzsvēra, ka *“pieļaujamās kritikas robežas attiecībā uz politiķi ir plašākas, nekā kritizējot privātpersonu. Atšķirībā no privātpersonas politiķis neizbēgami sevi nostāda katra vārda un rīcības ciešā uzraudzībā gan no žurnālistiem, gan sabiedrības, un tādēļ viņam jābūt ar lielāku tolerances pakāpi. Nav šaubu, ka*

⁴¹ ECT 1986. gada 8. jūlija spriedums lietā *Lingens v. Austria*, 42. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=14&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.

⁴² ECT 2000. gada 2. maija spriedums lietā *Bergens Tidende and others v. Norway*, 49. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=5&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.

10. panta otrā daļa nodrošina citu cilvēku – tātad visu cilvēku – cieņas aizsardzību, un šī aizsardzība attiecas arī uz politiķiem, pat ja viņi nedarbojas kā privātpersonas; bet šādos gadījumos aizsardzības nepieciešamība ir izvērtējama attiecībā pret atklātas politiskas diskusijas interesēm.”⁴³

Ir nepieciešams nošķirt tos gadījumus, kad kritika attiecas uz politiķu, valsts amatpersonu pienākumu izpildi un rīcību ar valsts līdzekļiem, no tiem gadījumiem, kuri skar politiķu vai amatpersonu privāto dzīvi. Ja kritika ir saistāma ar politiķa profesionālo darbību un informēšanu par sabiedrībai nozīmīgu jautājumu, tās robežas ir īpaši plašas. Sabiedrībai ir leģitīmas tiesības tikt informētai, kā tās priekšstāvji un citas amatpersonas pilda savus pienākumus, kā tiek tērēti valsts budžeta līdzekļi un pieņemti citi sabiedrībai būtiski lēmumi. Turklāt jāņem vērā, ka “*preses brīvība ietver iespējamu novirzi līdz pārspilējumam vai pat provokācijai*”.⁴⁴

Savukārt attiecībā uz politiķu privāto dzīvi pieļaujamās kritikas robežas parasti ir šaurākas un aizskarošu izteikumu lietošana pamatojama tikai tad, ja to konkrētā gadījumā attaisno sabiedrības intereses.

Lietā *Tammer pret Igauniju* iztīrāta šāda situācija. Laikraksta *Postimees* žurnālists un redaktors, intervējot citu žurnālistu par Igaunijas premjera Savisāra kundzes atmiņu publicēšanu, uzdeva šādu jautājumu: – *Starp citu vai Jūs nešķīet, ka Jūs esat uztaisījis varoni no nepareizās personas? Persona, kura izjauc citu cilvēku laulību (abiulohkuja), un nepiemērota māte, kas nerūpējas par savu bērnu (rongaema). Nešķīet, ka tas ir labākais piemērs jaunām meitenēm.*⁴⁵

⁴³ ECT 1986. gada 8. jūlija spriedums lietā *Lingens v. Austria*, 42. punkts.

<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=14&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.

⁴⁴ ECT 2000. gada 2. maija spriedums lietā *Bergens Tidende and others v. Norway*, 49. punkts.

<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=5&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.

⁴⁵ ECT 2001. gada 6. februāra spriedums lietā *Tammer v. Estonia*, 22. punkts.

<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601150605&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.

Igaunijas tiesas, izskatot šo lietu, atzina žurnālistu par vainīgu goda un cieņas aizskaršanā, norādot, ka iepriekšminētie vārdi “abielulohkuja” un “rongaema” ir apvainojoši izteikts viedoklis, un to lietošana nebija nepieciešama, lai paustu “negatīvu” attieksmi. ECT pēc būtības piekrita šim Igaunijas tiesu secinājumam un uzskatīja, ka *“iesniedzējs varēja formulēt savu kritiku par Laanaru jaunkundzes rīcību, nelietojot šādus apvainojošus izteikumus.”*⁴⁶ Tāpat ECT norādīja, ka tā *“...neuzskata par pierādītu, ka apstrīdēto izteikumu lietošana attiecībā uz Laanaru jaunkundzes privāto dzīvi bija pamatota ar sabiedrības interesēm vai arī ka tie bija vispārsvarīgi jautājumi. Nav sniegts pamatojums, ka viņas privātā dzīve būtu bijis viens no jautājumiem, kas skar sabiedrību 1996. gada aprīlī. Līdz ar to ir ļoti grūti uzskatīt, ka izteikumi kalpojuši sabiedrības interesēm, kā to apgalvoja iesniedzējs”*.⁴⁷

Saskaņā ar ECT praksi arī ierēdņu profesionālā darbība ir pakļauta lielākai kritikai, tomēr pieļaujamās kritikas robežas nav tik plašas kā attiecībā pret politiķiem.

ECT ir uzsvērusi, ka *“pildot savus pienākumus, ierēdņi, tāpat kā politiķi, ir pakļauti lielākai kritikai nekā privātpersonas. Taču nevar apgalvot, ka ierēdņi katru savu vārdu un darbību apzināti būtu pakļāvuši pārbaudei tādā mērā kā politiķi un ka tāpēc ar tiem būtu jāapietas tāpat kā ar politiķiem, kad ir runa par viņu uzvedības kritiku”*.⁴⁸

Citāda ir bijusi ECT pieeja lietām, kas saistās ar tiesnešu goda un cieņas aizskaršanu. Turklāt šajās lietās līdztekus personas cieņas aizsardzībai kā leģitīms mērķis vārda brīvības ierobežošanai nereti tiek minēta arī tiesu varas autoritātes un objektivitātes aizsardzība, kas ir atsevišķi izcelta ECK 10. panta otrajā daļā.

Jāsecina, ka atšķirībā no politiķu vai valsts amatpersonu kritikas šajās lietās ECT daudz biežāk ir attaisnojusi vārda brīvības ierobežojumus. ECT savos spriedumos ir norādījusi, ka tiesu sistēmas darbība noteikti saistīta ar sabiedrības interesi, un, ņemot vērā tiesu īpašo taisnīguma nodrošinātāja lomu demokrātiskā sabiedrībā, tiesnešiem ir jāgūst

⁴⁶ ECT 2001. gada 6. februāra spriedums lietā *Tammer v. Estonia*, 67. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601150605&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.

⁴⁷ Turpat, 68. punkts.

⁴⁸ ECT 2001. gada 29. marta spriedums lietā *Thoma v. Luxembourg*, 47. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=65&Action=Html&X=601150415&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.

sabiedrības uzticība, lai veiksmīgi pildītu savus pienākumus. Tādēļ var būt nepieciešams aizsargāt šo uzticību pret destruktīviem, nepamatotiem uzbrukumiem.⁴⁹

Taču, no otras puses, nav arī pieļaujama situācija, kurā pastāvētu absolūts aizliegums kritizēt tiesnešu vai tiesu sistēmas darbību.

ECT ir vairākkārt atkārtojusi: *“prese ieņem īpaši ievērojamu lomu valstī, kas balstīta uz likuma varu. Lai arī prese nedrīkst pārkāpt noteiktas robežas, cita starpā, arī lai “aizsargātu citu personu cieņu vai tiesības”, tai tomēr ir pienākums /.. / izplatīt informāciju un idejas par politiskiem un citiem sabiedrību interesējošiem jautājumiem. Tas nešaubīgi ietver arī jautājumus par tiesu sistēmas, institūcijas, kura ir būtiska jebkurā demokrātiskā sabiedrībā, funkcionēšanu. Prese ir viens no līdzekļiem, ar kura palīdzību politiķi un sabiedrība var pārbaudīt, vai tiesneši veic savus svarīgos pienākumus saskaņā ar mērķi, kas ir viņiem uzticēto uzdevumu pamatā”*.⁵⁰

Tādēļ būtiski izvērtēt vārda brīvības ierobežojuma nepieciešamību, ņemot vērā gan attiecīgās publikācijas kontekstu, toni, publikācijas mērķi un citus faktorus, kuri konkrētajos lietās apstākļos var būt nozīmīgi. Piemēram, grūtāk būs attaisnot vārda brīvības ierobežojumus attiecībā uz tiesnešu kritiku tajos gadījumos, kad šī kritika ietilpst sabiedrības diskusijā par tiesu sistēmas funkcionēšanu.

1.4.3. Viedokļa vai vērtējuma nošķiršana no ziņām vai faktiem⁵¹

Lietās par neslavas celšanu, goda un cieņas aizskaršanu ir nepieciešams rūpīgi nošķirt ziņas vai faktus no viedokļa vai vērtējuma.

Fakti ir pakļaujami patiesības pārbaudei un to pastāvēšana var tikt pierādīta.⁵² Ja kāds apgalvo faktu, kas aizskar personas godu un cieņu, piemēram, piedēvējot šai personai konkrētas krimināli sodāmas darbības (*piemēram, persona A par kāda lēmuma pieņemšanu ir saņēmusi tūkstošus latu*), tad šā fakta paudējam ir jāpierāda izteikumu atbilstība patiesībai.

⁴⁹ ECT 1995. gada 26. aprīļa spriedums lietā *Prager and Oberschlick v. Austria*, 34. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=3&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

⁵⁰ Turpat.

⁵¹ Sk. vairāk par Latvijas tiesu praksi 1. nodaļas 2.3.2. punktu.

⁵² ECT 1986. gada 8. jūlija spriedums lietā *Lingens v. Austria*, 46. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=14&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.

Turpretī viedoklis atspoguļo kādas personas subjektīvu vērtējumu par citu personu, tās darbību vai par kādu notikumu. Tādēļ tas nevar būt ne paties, ne nepaties, lai arī cik nepieņemams tas kādam liktos. Tā kā viedokļa atbilstību patiesībai pierādīt nav iespējams, šāda prasība jau pati par sevi ECT tiks vērtēta kā vārda brīvības pārkāpums.

Tādēļ viedokļa un ziņas atšķirībai ir ļoti būtiska nozīme. Tas dažkārt gan var būt grūts uzdevums, jo īpaši tādēļ, ka viena publikācija vai izteikums var vienlaikus saturēt gan faktus, gan, pamatojoties uz tiem, izteiktu viedokli.

Lietā *Oberschlick pret Austriju*⁵³ atklājās šāds gadījums. Kāds politiķis priekšvēlēšanu kampaņas laikā nāca klajā ar priekšlikumu samazināt par 50% sociālos pabalstus ārvalstnieku mātēm un vienlaikus tos palielināt par 50% Austrijas pilsonēm. Žurnālists (Oberšliks) laikrakstā publicēja iesniegumu prokuratūrai, kurā tika minēti šie politiķa izteikumi un lūgts ierosināt krimināllietu, jo, viņaprāt, ar šiem izteikumiem politiķis ir kurinājis rasu naidu. Politiķis iesniedza prasību par neslavas celšanu, un Austrijas tiesas notiesāja žurnālistu, jo tas nebija pierādījis savu izteikumu atbilstību patiesībai.

ECT savukārt uzsvēra, ka apstrīdamā publikācija sākas ar faktu izklāstu jeb politiķa izteikumu pārstāstu. Tas, ka politiķis bija paudis šādus izteikumus, netika apšaubīts. Tālāk sekoja šo izteikumu analīze, uz kuru pamatojoties žurnālists secināja, ka politiķis ir apzināti paudis idejas, kas atbilst tām, kuras sludināja nacisti. Piemēram, žurnālists bija salīdzinājis politiķa priekšlikumu – noteikt imigrantiem nelabvēlīgākus pabalstus nekā Austrijas pilsoņiem – ar Nacionālsociālistu partijas manifestā paustajām idejām.

Tādēļ ECT secināja, ka *“Oberšlika kungs bija publicējis patiesu faktu izklāstu, kam sekoja šo faktu vērtējums. Tomēr Austrijas tiesas bija atzinušas, ka viņam ir jāpierāda savu apgalvojumu atbilstība patiesībai. Attiecībā uz vērtējumu šādu prasību nav iespējams izpildīt, un tā jau pati par sevi ir uzskatāma par uzskatu brīvības pārkāpumu”*.⁵⁴

Tātad atšķirībā no “ziņām”, kuru atbilstība patiesībai ir jāpierāda, tas nav iespējams attiecībā uz “viedokli”. Taču, lai sniegtu asu un negatīvu personas vērtējumu, arī ir jābūt pietiekamam pamatojumam.

⁵³ ECT 1991. gada 23. maija spriedums lietā *Oberschlick v. Austria*. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.aspx?Item=1&Action=Html&X=601151147&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 27.05.2004.

⁵⁴ Turpat, 63. punkts.

Piemēram, lietā *De Haes un Gijssels pret Beļģiju* ECT norādīja, ka “viedoklis var būt nesamērīgi aizskarošs, jo īpaši tad, ja tam trūkst jebkādas faktu bāzes”.⁵⁵ Tādēļ tiesai ir jāvērtē, vai persona, kuras gods un cieņa, iespējams, tikusi aizskarta, ir bijusi iesaistīta kādās norisēs vai veikusi kādas darbības, kas radījis pamatu attiecīgam viņas novērtējumam.

Viedoklis principā nedrīkst tikt izteikts rupjā veidā. Tomēr izvēlētās formas pamatotība un pieļaujamās kritikas robeža ir cieši saistītas ar izteikumu kontekstu. Piemēram, ja pati persona rīkojusies pretrunā ar sabiedrības morāles normām vai nākusi klajā ar provokatīviem izteikumiem, šāda viņas darbība var radīt faktisko pamatu asām un pat aizskarošam vērtējumam. Šādā formā izteikts vērtējums, kas citos apstākļos nebūtu atzīts par pieļaujamu, konkrētājā situācijā var tikt uzskatīts par samērīgu.

Lietā *Oberschlick pret Austriju (Nr. 2)*⁵⁶ ECT atzina par pieļaujamu vārda “idiots” lietošanu presē, kritizējot Austrijas brīvības partijas vadītāja J. Haidera publiskos izteikumus, kuros viņš saistīja iespējas īstenot demokrātiju un brīvību ar nacistisko režīmu.

Austrijas Reģionālā un Apelācijas tiesa atzina vārda “idiots” lietošanu par apvainojumu, kurš pārsniedz kritikas pieņemamās objektīvās robežas.

Savukārt ECT atzina, ka sūdības iesniedzēja rakstu un, jo īpaši, vārda “idiots” lietošanu var uzskatīt par polemiskiem. Taču, pretēji Austrijas tiesu spriedumam, ka šā vārda lietošana pati par sevi ir pietiekama, lai žurnālistu notiesātu, ECT uzsvēra, ka ir jāskata visi lietas apstākļi kopumā, ieskaitot sūdības iesniedzēja rakstu un apstākļus, kādos tas tika rakstīts.

ECT, pirmkārt, uzsvēra, ka “konvencijas 10. pants aizsargā ne tikai pausto ideju un informācijas saturu, bet arī formu, kādā tas tiek pasniegts”. Otrkārt, ECT norādīja uz paša J. Haidera provokatīvajiem izteikumiem, ar kuriem viņš vēlējies izraisīt spēcīgu reakciju. Treškārt, ECT vērsa uzmanību arī uz to, ka raksts tika publicēts kopā ar Haidera kunga runas atreferējumu un cita autora rakstu, kurš arī reaģēja uz Haidera kunga teikto. Turklāt žurnālists rakstā bija devis īsu skaidrojumu, kādēļ Haidera runa ir izraisījusi viņā tik asu reakciju. Ceturtkārt, ECT vērsa uzmanību uz Haidera politika statusu, uz to

⁵⁵ ECT 1997. gada 24. februāra spriedums lietā *De Haes and Gijssels v. Belgium*, 47. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=9&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

⁵⁶ ECT 1997. gada 1. jūlija spriedums lietā *Oberschlick v. Austria (No.2)*.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=1&Action=Html&X=601151147&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 27.05.2004.

ka viņš darbojas publiskā kapacitātē, un uzsvera, ka *“politikim ir jāparāda augstāka tolerances pakāpe, jo īpaši tad, kad viņš pats izdara publiskus paziņojumus, kuri ir kritizējami”*.⁵⁷

Ņemot vērā šos apstākļus, ECT atzina, ka *“publiski nosaucot politiķi par “idiotu”, var viņu aizskart. Šajā gadījumā šis vārds tomēr nešķiet nesamērīgs attiecībā pret to sašutumu, ko apzināti izraisīja Haidera kungs”*.⁵⁸ Žurnālista asais viedoklis šajā gadījumā bija objektīvi pamatots ar politiķa runu, kura pati par sevi bija provocējoša. Tādēļ ECT atzina, ka Austrijas tiesas, sodot žurnālistu, ir pārkāpušas ECK 10. pantu.

2. LATVIJAS TIESĪBU AKTI

2.1. Satversme

Satversmes 100. pants nosaka: *“Ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta.”*⁵⁹

Kā uzsvērusi Satversmes tiesa: *“Vārda brīvība publiskajā aspektā ietver arī preses brīvību. Tātad Satversmes 100. pantā lietotais termins “vārda brīvība” ietver arī jēdzienu “preses brīvība”*⁶⁰ un *“jebkurš preses brīvības ierobežojums plašākā nozīmē jāsaprot arī kā vārda brīvības ierobežojums.”*⁶¹

Taču vārda un preses brīvība nav absolūta. Satversmes 116. pants, kurš nosaka šo tiesību ierobežošanas mehānismu, paredz: *“Personas tiesības, kas noteiktas Satversmes /../*

⁵⁷ ECT 1997. gada 1. jūlija spriedums lietā *Oberschlick v. Austria (No.2)*, 29.–34. punkts. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=1&Action=Html&X=601151147&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 27.05.2004.

⁵⁸ Turpat, 34. punkts.

⁵⁹ Latvijas Republikas Satversme 1998. gada 15. oktobra likuma redakcijā, kas stājās spēkā 1998. gada 6. novembrī. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 308/312, 23.10.1998.

⁶⁰ Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2003–05–01. *“Par Krimināllikuma 271. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 100. pantam”*, 29.10.2003, 21. punkts. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 152 (2917), 30.10.2003.

⁶¹ Turpat.

*simtajā /../ pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.*⁶²

Ši norma, **pirmkārt**, izteic pienākumu konstatēt, vai ierobežojumi ir paredzēti likumā. Attiecībā uz godu un cieņu aizskarošām vārda brīvības izpausmēm šeit var minēt gan Satversmes 95. pantu, gan KL 156.–158. pantu, CL 2352.a pantu, gan uz plašsaziņas līdzekļu darbības regulējumu attiecināmos likumus un Latvijai saistošos starptautiskos cilvēktiesību līgumus.

Otrkārt, saskaņā ar Satversmes 116. pantu tiesības uz vārda brīvību var tikt ierobežotas tikai, balstoties uz vienu no 116. pantā minētajiem pamatiem. Personas goda un cieņas aizsardzība šajā normā atšķirībā no ECK 10. panta otrās daļas un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. panta trešās daļas nav tieši minēta kā leģitīms mērķis tiesību uz vārda brīvību ierobežošanai. Taču jāņem vērā, ka Satversmē uzskaitītie pamati ir formulēti vispārīgi un *“teorētiski visus ECK 10. panta otrajā daļā uzskaitītos pamatus ierobežojumiem ir iespējams “ielasīt” Satversmes 116. pantā*⁶³. Par nepieciešamību interpretēt 116. pantā noteiktos vārda brīvības ierobežojumu pamatus atbilstoši ECK un citiem Latvijai saistošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību līgumiem liecina arī Satversmes tiesas prakse. Kā leģitīms mērķis ierobežojumiem šāda veida lietās visbiežāk ir “citu cilvēku tiesību” aizsardzība, taču atkarībā no konkrētās situācijas tas var būt arī kāds cits no Satversmes 116. pantā minētajiem pamatiem.

Treškārt, Satversmes 116. pants neietver ierobežojumu nepieciešamības demokrātiskā sabiedrībā kritēriju, kur galvenā prasība ir ierobežojumu samērīgums jeb norāde, cik tālu vārda ierobežojumi vispār drīkst sniegties. Taču, kā liecina Satversmes tiesas prakse, nepieciešamība izvērtēt ierobežojumu samērīgumu izriet no Satversmes 1. panta. Kā secinājusi Satversmes tiesa: *“Pamattiesības var ierobežot tikai Satversmē noteiktajos gadījumos, turklāt – ievērojot samērīguma principu. Tādējādi vārda brīvības ierobežojumiem jābūt: 1) noteiktiem ar likumu; 2) attaisnojamiem ar leģitīmu mērķi; 3) proporcionāliem jeb samērīgiem ar šo mērķi.*⁶⁴ *“Samērīgums nozīmē, ka labumam, ko sabiedrība gūst no attiecīgā pamattiesību ierobežojuma, jābūt lielākam nekā zaudējumam, ko šis ierobežojums nodara citām tiesībām. Samērīguma princips tieši izriet no Satversmes*

⁶² Latvijas Republikas Satversme 1998. gada 15. oktobra likuma redakcijā, kas stājās spēkā 1998. gada 6. novembrī. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 308/312, 23.10.1998.

⁶³ Mits Mārtiņš. “Satversme Eiropas cilvēktiesību standartu kontekstā”. “Cilvēktiesību Žurnāls”, Nr. 9.–12, 1999, 66. lpp.

⁶⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2003–05–01. “Par Krimināllikuma 271. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 100. pantam”, 29.10.2003, 22. punkts. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 152 (2917), 30.10.2003.

*1. panta, un tas ir attiecināms uz visām attiecībām starp valsti un indivīdu, ja indivīda tiesības tiek ierobežotas.*⁶⁵

Tādēļ lietās, kur saduras tiesības uz vārda brīvību un personas goda un cieņas aizsardzība, ir svarīgi izvērtēt ierobežojumu samērīgumu jeb proporcionālītāti. Kā iespējamus kritērijus var minēt, piemēram, publikācijas vai izteikumu mērķi un personas, pret kuru izteikumi vērsti, statusu. Piemēram, attiecībā uz politiķiem un valsts amatpersonām – saistībā ar to pienākumu pildīšanu – kritikas robežas būs daudz plašākas nekā attiecībā uz privātpersonām. Var minēt arī pašas aizskartās vai kritizētās personas iespējamo provokatīvo rīcību, kas varētu būt radījusi pamatu aizskarošiem izteikumiem, kā arī piemērotā kriminālsoda bardzības vai piešķirtās mantiskās kompensācijas apmēra atbilstību aizskāruma smagumam.

2.2. Plašsaziņas līdzekļu darbības regulējums

2.2.1. Likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”

Likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” (Preses likums) pieņemts jau 1990. gadā. Tā 1. pants paredz, ka *“Latvijas Republikā jebkurai personai /.../ ir tiesības brīvi paust savus uzskatus un viedokļus, izplatīt paziņojumus presē un citos masu informācijas līdzekļos, saņemot ar to starpniecību informāciju par jebkuru tās interesējošu jautājumu vai sabiedrības dzīvi.*⁶⁶ Taču, kā izriet no Satversmes 116. panta, ECK 10. panta otrās daļas un citu Latvijas Republikai saistošo starptautisko tiesību aktu normām, vārda un preses brīvība nav absolūta.

Preses likuma 7. pants nosaka, kādu informāciju aizliegts publicēt. Saskaņā ar šā panta piekto daļu pie aizliegtas pieskaitāma arī informācija, *“kura aizskar fizisko un juridisko personu godu un cieņu un ceļ tām neslavu.*⁶⁷ Likuma 12. panta 4. daļa paredz, ka tiesa pat var pieņemt lēmumu par masu informācijas līdzekļa darbības izbeigšanu, ja tas *“publicējis informāciju, kura krimināllietā ar tiesas spriedumu atzīta par neslavas celšanu un goda aizskaršanu”*.⁶⁸

⁶⁵ Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2003–05–01. “Par Krimināllikuma 271. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 100. pantam”, 29.10.2003, 34. punkts. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 152 (2917), 30.10.2003.

⁶⁶ 1990. gada 12. decembra likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”. “Ziņotājs”, 14.02.1991.

⁶⁷ Turpat.

⁶⁸ Turpat.

Atšķirībā no citiem 12. pantā minētajiem šāda tiesas lēmuma pamatojumiem⁶⁹ godu aizskarošas informācijas publicēšana kā pamatojums lēmumam par masu informācijas līdzekļa darbības izbeigšanu varētu tikt atzīta par samērīgu tikai tad, ja masu informācijas līdzeklis publicējis šādu informāciju brīdī, kad tā jau tikusi atzīta par godu aizskarošu ar tiesas spriedumu krimināllietā. Turklāt arī šajā gadījumā būtu jāizvērtē, vai leģitīmo mērķi – citu personu goda un cieņas aizsardzību – nav iespējams sasniegt ar līdzekļiem, kas mazāk ierobežo vārda brīvību. Savukārt, ja šo likuma normu iespējams interpretēt tā, ka lēmums par masu informācijas līdzekļa darbības izbeigšanu varētu tikt pieņemts arī tajos gadījumos, kad šāda veida informācija jau pēc publikācijas ir krimināllietā atzīta par neslavu ceļošu vai godu aizskarošu, šo normu varētu vērtēt kā vārda un preses brīvību nesamērīgi ierobežojošu. Jāuzsver, ka lēmums par masu informācijas līdzekļa darbības izbeigšanu demokrātiskā sabiedrībā ir vērtējams kā galējs līdzeklis, kas būtu piemērojams tikai izņēmuma apstākļos.

Autoram gan nav zināms neviens gadījums, kad kāda masu informācijas līdzekļa darbība tiesā būtu izbeigta, pamatojoties uz iepriekšminētajām likuma normām.

Likuma 21. panta pirmā daļa nosaka: *“Personas ././ ir tiesīgas pieprasīt, lai masu informācijas līdzekļi atsauc par tām publicētās (pārraidītās) ziņas, ja šīs ziņas neatbilst patiesībai.”*⁷⁰ Lai gan likuma 7. panta 5. daļa aizliedz neslavu ceļošas un godu aizskarošas “informācijas” publicēšanu, 21. panta 1. daļa paredz iespēju tikai atsaukt “ziņas”, kuras ir nepatiesas. Šāds 21. panta formulējums izslēdz iespēju prasīt atvainošanās, ja godu un cieņu aizskarošas publikācijas pamatā ir nevis nepatiesas ziņas, bet, piemēram, kādas personas viedoklis vai vērtējums. Tā kā viedoklis ir subjektīvs vērtējums, to atšķirībā no ziņām nevar atsaukt, bet arī tas var aizskart personas godu un cieņu, ja ir bijis rupjš vai nesamērīgi aizskarošs.

Likuma 28. pants paredz: *“Kaitējums, arī morālais kaitējums, ko masu informācijas līdzeklis nodarījis fiziskajai vai juridiskajai personai, sniedzot nepatiesas ziņas, ceļot neslavu un aizskarot tās godu un cieņu, publicējot ziņas un informāciju, kuru publikācija aizliegta ar likumu, masu informācijas līdzeklim jāatlīdzina šai personai likumā noteiktajā kārtībā.”*⁷¹

⁶⁹ Saskaņā ar *Preses likuma* 12. pantu tiesa var pieņemt nolēmumu par masu informācijas līdzekļa darbības izbeigšanu arī tajos gadījumos, ja tas: “1) publicējis aicinājumu izmantot vardarbīgas vai kādas citas pretlikumīgas metodes, 2) publicējis aicinājumu nepakļauties Latvijas Republikas likumiem, 3) noteiktā termiņā un apmērā nav samaksājis Latvijas Republikas likumos paredzētos nodokļus un nepakļaujas valsts finanšu testāžu kontrolei, ././ 5) gada laikā atkārtoti izdarījis citus šā likuma noteikumu pārkāpumus”. 1997. gada 17. aprīļa likuma redakcijā, kas stājusies spēkā 09.05.1997.

⁷⁰ 1990. gada 12. decembra likums *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. “Ziņotājs”, 14.02.1991.

⁷¹ Turpat.

Šā panta sistēmiska interpretācija kopsakarā ar likuma 7. panta 5. daļu teorētiski sniedz pamatu secinājumam, ka masu informācijas līdzekļiem ir pienākums atlidzināt morālo kaitējumu arī tajos gadījumos, kad personas gods un cieņa ir aizskarti, izsakot rupjus, nesamērīgi aizskarošus viedokļus vai vērtējumus.

Visbeidzot – likuma 29. pants nostiprina ECT praksē izstrādāto principu, saskaņā ar kuru masu informācijas līdzekļiem, apspriežot sabiedriskas nozīmes jautājumus, ir jābūt iespējām paļauties uz valsts institūciju sniegtās informācijas patiesumu, neveicot tās neatkarīgu pārbaudi.

Šī norma atbrīvo masu informācijas līdzekļus no atbildības par nepatiesu ziņu izplatīšanu tajos gadījumos, ja tās sniedz:

- “1) oficiāli valsts varas un pārvaldes institūciju dokumenti, politisko un sabiedrisko organizāciju paziņojumi;
- 2) oficiālo informācijas aģentūru ziņojumi;
- 3) amatpersonu publikācijas.”⁷²

Diskutējams gan varētu būt pamatojums atbrīvojot masu informācijas līdzekļus no atbildības par izplatītajām nepatiesajām ziņām, ja tās ietvertas politisko un sabiedrisko organizāciju paziņojumos. Nepieciešamība pārbaudīt oficiālo valsts institūciju un amatpersonu paziņojumus tik tiešām varētu radīt situāciju, kad prese nespētu efektīvi pildīt sabiedrības “sargsuņa” lomu. Taču žurnālistu atbrīvošanu no pienākuma pārbaudīt iespējamo godu un cieņu aizskarošo informāciju, kuru izplatījusi kāda atsevišķa personu grupa, ir grūti argumentēt, it īpaši gadījumos, kad žurnālists no šīs informācijas nav norobežojies.

2.2.2. Radio un televīzijas likums

Radio un televīzijas likuma 1. pants noteic, ka tas attiecas uz visu raidorganizāciju darbības kārtību, kuras atrodas Latvijas Republikas jurisdikcijā. Saskaņā ar likuma 3. pantu, kurš nosaka elektronisko sabiedrības saziņas līdzekļu darbības principus, raidījumu un programmu cenzūra ir aizliegta. Taču šā panta 4. daļa arī nosaka: “*Raidorganizācija ir brīva un neatkarīga programmu veidošanā un izplatīšanā, ciktāl to neierobežo Satversme, šis likums un citi likumi /.. / un Latvijai saistoši starptautiskie līgumi.*”⁷³ Šī likuma norma

⁷² 1990. gada 12. decembra likums *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. “Ziņotājs”, 14.02.1991.

⁷³ *Radio un televīzijas likums*, pieņemts 1995. gada 24. augustā. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 137, 08.09.1995.

liek elektroniskajiem saziņas līdzekļiem savā darbībā ievērot gan Satversmes 95. pantā, gan Radio un televīzijas likumā un citos likumos, gan Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos ietvertu personas goda un cieņas aizsardzību.

Likuma 17. pants, kurš jau detalizētāk nosaka programmu veidošanas vispārīgos noteikumus, tieši paredz, ka programma *“nedrīkst ietvert musinājumu /.. / uz nacionālā goda un cieņas pazemošanu”*.⁷⁴ Savukārt likuma 20. pants regulē reklāmas un televēkala veidošanas nosacījumus. Tā trešās daļas 2. un 3. punkts paredz, ka reklāma un televēkals nedrīkst aizskart cilvēka cieņu.

Līdzīgi kā Preses likumā, arī Radio un televīzijas likuma 36. pants paredz nepatiesu ziņu atsaukuma iespēju un kārtību, kuras izplatītas kādā raidījumā. Taču arī šajā likumā nav paredzēts, ka varētu prasīt “atvainošanos”, ja kādā raidījumā tiktu izteikti viedokļi vai vērtējumi, kas aizskar personas vai personu grupas godu un cieņu. Atbilstoši likuma 38. panta 1. daļai arī pienākums atlidzināt par morālo kaitējumu raidorganizācijai ir tikai tajā gadījumā, ja tā aizskārusi personas godu un cieņu, izplatot patiesībai neatbilstošas ziņas.

Atšķirībā no Preses likuma Radio un televīzijas likums, neatkarīgi no iespējas prasīt izplatīto nepatieso ziņu atsaukumu, paredz arī tiesības uz atbildi personai, kuru ir aizskārušas kādas pārraidītās ziņas.

Likumā ir ietverts arī jau minētais ECT praksē iedibinātais princips, saskaņā ar kuru žurnālists, informējot sabiedrību par jautājumiem, kas to interesē, ja tas darbojies “labā ticībā”, principā ir tiesīgs paļauties uz valsts institūciju sniegtās informācijas patiesumu, neveicot neatkarīgu tās pārbaudi. Likuma 38. panta 2. daļa paredz: *“Raidorganizācija tiek atbrīvota no kaitējuma atlīdzības, ja personas godu un cieņu aizskarošas ziņas ir valsts un pārvaldes institūciju vai amatpersonu paziņojumos, kā arī tad, ja nepatiesas ziņas izplatītas tiešajā translācijā un raidorganizācijai nav bijis iespējams ietekmēt šo ziņu izplatīšanu.”*⁷⁵

Jāpiebilst, ka žurnālists būtu atbrīvojams no atlīdzības sniegšanas par kaitējumu ne tikai tad, ja izplatītas ziņas iepriekšminētajos apstākļos, bet arī tad, ja kāda TV programma vai amatpersonu paziņojums satur godu un cieņu aizskarošu viedokli vai vērtējumu, uz kuru žurnālists, saprātīgi vērtējot, varēja paļauties vai kura izteikšanu tiešajā ēterā viņš nav bijis spējīgs ietekmēt.

⁷⁴ *Radio un televīzijas likums*, pieņemts 1995. gada 24. augustā. Likuma 17. panta 3. daļas 3. punkts. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 137, 08.09.1995.

⁷⁵ Turpat.

Pienākumu atlīdzināt morālo kaitējumu goda un cieņas aizskaršanas gadījumā Radio un televīzijas likums gan paredz tikai par nepatiesu ziņu izplatīšanu. Taču iepriekšminētais princips būtu jāņem vērā arī, piemērojot CL 2352.a pantu, kura 3. daļa var radīt pienākumu atlīdzināt morālo kaitējumu arī tajos gadījumos, kad godu un cieņu aizskarošo izteikumu pamatā ir kādas personas publiski pausts viedoklis vai vērtējums.

2.3. Atbildības veidi

2.3.1. Krimināllikuma normas un tiesu prakse

Vispārējās KL normas par goda un cieņas aizskaršanu un neslavas celšanu

Kriminālatbildības paredzēšana par to vai citu darbību vai bezdarbību norāda uz valsts īpašo attieksmi pret šādiem nodarījumiem. Ar kriminālatbildību saistītais kriminālsods un sodāmības institūts rada personai īpaši negatīvas juridiskas sekas. Kā norādījis profesors U. Krastiņš: *“Kriminālatbildība ir pats bargākais, bet ne vienmēr pats efektīvākais juridiskās atbildības veids. Varētu pat teikt, ka krimināltiesiskie piespiedu līdzekļi – kriminālsods – jāparedz galējas nepieciešamības reizē, kad citi tiesiskie ietekmēšanas pasākumi un līdzekļi nav devuši cerēto rezultātu; tie ir bijuši nepietiekami efektīvi vai neatbilstoši radītajam kaitējumam.”*⁷⁶

Raksturojot KL normas, kas regulē apskatāmo jautājumu, vispirms var izdalīt vispārējās KL normas: KL 156. pantu par goda aizskaršanu; KL 157. pantu par neslavas celšanu un KL 158. pantu par goda aizskaršanu un neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī. Turklāt KL sākotnēji paredzēja arī divus kvalificētos pantus par goda un cieņas aizskaršanu un vienu – attiecībā uz neslavas celšanu. Te jāmin 2004. gada 22. janvārī izslēgtais KL 271. pants, kas noteica atbildību par varas pārstāvja vai citas valsts amatpersonas goda un cieņas aizskaršanu, un spēkā esošais KL 339. pants attiecībā uz noziedzīgiem nodarījumiem militārajā dienestā un militārpersonas goda aizskaršanu. Savukārt par neslavas celšanu jāmin 2003. gada 12. jūnijā izslēgtais KL 91. pants, kas noteica atbildību par apzināti nepatiesu ziņu izplatīšanu par deputāta kandidātu.

Pagājušā gada jūnijā Saeima pieņēma grozījumus divos vispārējos KL pantos par goda aizskaršanu un neslavas celšanu, izslēdzot no 156. un 157. panta kā sodu arestu, bet paaugstinot par šiem nodarījumiem piemērojamo maksimālo naudas soda apmēru.⁷⁷

⁷⁶ Krastiņš Uldis. “Juridiskās personas atbildības problēmas par korporatīvajām darbībām.” “Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju ES”, Rīga, 2003, 457. lpp.

⁷⁷ Sk. *Grozījumi Krimināllikumā*. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 97 (2862), 01.07.2003.

Pētījumā analizētās lietas, kas izskatītas tiesās par šiem jautājumiem, ļauj secināt, ka šāds solis ir likumsakarīgs, jo par šādiem nodarījumiem vispiemērotākais būtu tieši naudas sods. Turklāt visās lietās, kas tika apskatītas saistībā ar šiem trim vispārīgajiem goda un cieņas aizsardzības pantiem, tiesas bija piemērojušas tieši naudas sodu.⁷⁸

Taču nemainīts tā arī palicis KL 158. pants, kurš par tišu goda aizskaršanu vai neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī līdztekus piespiedu darbam vai naudas sodam paredz brīvības atņemšanu līdz vienam gadam. Šī norma vistiešāk skar tieši plašsaziņas līdzekļus.

Var diskutēt, vai brīvības atņemšana izņēmuma gadījumos ir nepieciešama, lai novērstu neslavas celšanu, ko var izdarīt, tikai tiši izplatot vai citādi publiski paužot apzināti nepatiesus, citu personu apkaunojošus izdomājumus. Taču personas goda aizskaršana var izpausties arī, sniedzot personas darbībām negatīvu vērtējumu vai izsakot par personu viedokli, kas var būt aizvainojošs, arī rupjš. Kā liecina gadījumi, kas tika analizēti tiesu praksē, visbiežāk tas notiek emociju iespaidā vai starp kādā konfliktā iesaistītām pusēm. Nenoliedzami, ka arī šādas goda un cieņas aizskaršanas izpausmes būtu jāsoda, taču brīvības atņemšana demokrātiskā sabiedrībā nebūtu samērīgs veids, kā vērsties pret šādiem nodarījumiem.⁷⁹

Vai bija nepieciešams īpaši nodalīt noziegumu par amatpersonas goda un cieņas aizskaršanu?

Par KL 91. panta svītrosānu no KL Saeima pieņēma lēmumu jau 2003. gada jūnija sākumā, vienlaikus ar grozījumiem, kas paredz aizstāt brīvības atņemšanu ar naudas sodu divos vispārējos KL pantos par goda un cieņas aizskaršanu, taču ierosinājums izslēgt no KL arī 271. pantu Saeimas vairākuma atbalstu neguva. Šā KL norma⁸⁰

⁷⁸ Pētījumā kopumā tika analizēti 30 spriedumi un lēmumi krimināllietās par goda un cieņas aizskaršanu, vairums no tiem pieņemti Rīgas priekšpilsētu tiesās un Rīgas apgabaltiesā.

⁷⁹ Arī 2004. gada 12. februārī pieņemtajā Eiropas Padomes Ministru Komitejas Deklarācijā par politisko debašu brīvību plašsaziņas līdzekļos ir pausta nostāja, ka brīvības atņemšanas sods nebūtu attiecināms uz goda un cieņas aizskaršanas gadījumiem plašsaziņas līdzekļos. Izņēmums varētu būt sevišķi smagi gadījumi, piemēram, kad šādi izteikumi ir saistīti ar naida kurināšanu. "Deklarācija par politisko debašu brīvību plašsaziņas līdzekļos" (*Declaration on Freedom of Political Debate in the Media*), VIII punkts.

http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/5_Documentary_Resources/1_Basic_Texts/2_Committee_of_Ministers'_texts/List.asp#TopOfPage Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

⁸⁰ KL 271. pants "Varas pārstāvja un citas valsts amatpersonas goda un cieņas aizskaršana" paredzēja, ka: "Par neslavas celšanu varas pārstāvim vai citai valsts amatpersonai vai to goda aizskaršanu sakarā ar šīm personām uzlikto pienākumu pildīšanu – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar arestu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu līdz sešdesmit minimālajām mēnesalgām." KL, pieņemts 17.06.1998. "Ziņotājs", Nr. 15, 1998.

bija spēkā līdz pat 2004. gada janvārim, kad Saeima, ņemot vērā Satversmes tiesas spriedumu⁸¹, nolēma grozīt valsts amatpersonu goda un cieņas aizsardzības regulējumu KL.

ECT savā praksē ir uzsvērusi, ka, ņemot vērā valsts amatpersonu un varas pārstāvju, atskaitot tiesnešus, amatu specifiku, kritikas robežām vajadzētu būt nevis šaurākām, bet tieši otrādi – plašākām. Politikiem un valsts amatpersonām, kuras pieņem sabiedrībai būtiskus lēmumus gan par valsts attīstības prioritātēm, gan valsts budžeta līdzekļu izlietojumu, jārēķinās ar to, ka sabiedrībai ir tiesības zināt maksimāli daudz par šo personu darbību, pildot valsts amatpersonu funkcijas. Vislabākais veids, kā sabiedrība to var uzzināt, ir brīvas diskusijas un kritika presē.

Krimināllikumu normas, kas paredz valsts augstāko amatpersonu goda un cieņas aizsardzību, pastāv arī vairākās citās Eiropas valstīs, dažās valstīs ir vērojama tendence no šādām normām atsacīties, bet citās tās nav tikušas piemērotas gadiem ilgi.⁸² Turklāt 271. panta formulējums KL bija atšķirīgs no līdzīgām normām citās valstīs tādējādi, ka tas, pirmkārt, ļoti plaši formulēja valsts amatpersonas jēdzienu, otrkārt, nenošķīra vērtējumu vai viedokli no ziņām vai faktiem un, treškārt, ņemot vērā iepriekšminētos apstākļus, pieļāva nesamērīgi augstus sodus, piemēram, brīvības atņemšanu uz laiku līdz pat diviem gadiem par šādu nodarījumu.⁸³

Kā jau minēts, salīdzinot ar attiecīgajām normām citās valstīs, to valsts amatpersonu loks, kuru godu un cieņu būtu nepieciešams īpaši aizsargāt, KL bija formulēts nesamērīgi plaši. KL 271. pantā netika īpaši izcelta kāda amatpersonu kategorija, bet uz šo normu attiecināti vispārējie, KL 316. pantā norādītie šā jēdziena kritēriji. Tie aptver gan augstākās valsts amatpersonas, deputātus, policistus, gan, piemēram, valsts un pašvaldību uzņēmumu vadītājus un to vietniekus.

⁸¹ Par nepieciešamajiem KL 271. panta grozījumiem, lai tas atbilstu Latvijas Republikas Satversmes 100. pantam, sk. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr. 2003–05–01. “*Par Krimināllikuma 271. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 100. pantam*”, 29.12.2003, 21. punkts. “*Latvijas Vēstnesis*”, Nr. 152 (2917), 30.10.2003.

⁸² Līdzīgas normas ir tikušas atceltas jau Zviedrijā, Moldovā un Ungārijā. Sk. Eiropas Padomes apkojumu par goda un cieņas aizsardzības un neslavas celšanas tiesisko regulējumu atsevišķās Eiropas Padomes dalībvalstīs (*Legal Provisions Concerning Defamation, Libel and Insult*), Strasbūra, 12.12.2003.

http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/5_Documentary_Resources/2_Thematic_documentation/Freedom_of_expression Pēdējo reizi sk. 18.03.2004

⁸³ Sk. plašāk: Kučs Artūrs. “Valsts amatpersonu goda un cieņas krimināltiesiskais regulējums un vārda brīvība”. “*Latvijas Vēstnesis*”, “*Jurista Vārds*”, Nr. 25 (283), 08.07.2003.

Piemērs no tiesu prakses: kādas Rīgas priekšpilsētas tiesā ar sūdzību vērsās Valsts akciju sabiedrības valdes priekšsēdētājs – konkrētā gadījumā slimnīcas galvenais ārsts –, lai ierosinātu krimināllietu pēc KL 158. panta pret bijušo Veselības valsts ministru Ā. Auderu par izteikumiem TV pārraidē, kuri it kā ceļot viņam neslavu. Tiesnese nolēma atteikties ierosināt krimināllietu, argumentējot, ka sūdzībā minētie apstākļi par neslavas celšanu attiecas uz sūdzības iesniedzēju kā uz valsts akciju sabiedrības valdes priekšsēdētāju un ka krimināllietā šajā gadījumā jāierosinot pēc KL 271. panta.

Ar atšķirīgu goda un cieņas aizsardzības tiesisko regulējumu tiek aizsargāts Valsts prezidentes, Saeimas un Ministru Kabineta institūts. Juristu viedokļi atšķiras par to, cik plašas varētu būt amatpersonu un politiķu kritikas robežas demokrātiskā valstī un kāds būtu efektīvākais veids valsts amatpersonu goda un cieņas aizsardzībai.⁸⁴ Taču atšķirīgs tiesiskais regulējums valsts un privātas akciju sabiedrības valdes priekšsēdētāja goda un cieņas aizsardzībai, kā minēts piemērā, nevar būt pamatots ar valsts pārvaldības interesēm.

Satversmes tiesa, izskatot laikraksta “Diena” galvenās redaktora S. Ēlertes iesniegto konstitucionālo sūdzību par šīs normas atbilstību Satversmes 91. un 100. pantam un izvērtējot šāda vārda brīvības ierobežojuma nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā, spriedumā atzina, ka: *“tiesa nav guvusi apstiprinājumu tam, ka visas krimināltiesībās lietotajam jēdzienam “valsts amatpersona” atbilstošās amatpersonas patiešām veic tādu pienākumus, kas prasītu īpašu valsts aizsardzību. Tādējādi apstrīdētajā tiesību normā noteikts pārāk plašs aizsargājamo amatpersonu loks.”*⁸⁵

Lai gan KL 271. pants spriedumā tika atzīts par neatbilstošu Satversmes 100. pantam, Satversmes tiesa neatzina šo normu par spēkā neesošu no sprieduma pasludināšanas brīža, bet noteica termiņu, kurā likumdevējam jākonkretizē amatpersonas, kurām nepieciešama krimināltiesiska aizsardzība sakarā ar viņu pienākumu pildīšanu. Taču Saeima pēc ilgstošām diskusijām pieņēma lēmumu neveidot īpašu aizsargājamo amatpersonu

⁸⁴ Par atšķirīgiem viedokļiem attiecībā uz KL 271. panta nepieciešamību sk. vairāk: D. Gailite. “Kopīgu skatpunktu meklējot un neatrodot”; Liholaja Valentija. “Kā risināt neskaidriības ap Krimināllikuma 271. pantu”. “Latvijas Vēstnesis”, “Jurista Vārds”, Nr. 35 (293), 30.09.2003; Kučs Artūrs. “Par Krimināllikuma piemērošanu un vārda brīvību”. “Latvijas Vēstnesis”, “Jurista Vārds”, Nr. 35 (293), 30.09.2003; Kovaļevska Anita. “Kad gods un cieņa saduras ar vārda brīvību.” “Latvijas Vēstnesis”, “Jurista Vārds”, Nr. 35 (293), 28.10.2003.

⁸⁵ Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2003–05–01. “Par Krimināllikuma 271. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 100. pantam”, 29.10.2003, 35. punkts. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 152 (2917), 30.10.2003.

sarakstu un svītroja šo normu no KL, tādējādi pielīdzinoties tām valstīm, kurās valsts amatpersonas gods un cieņa netiek īpaši krimināltiesiski aizsargāti.

Šāds Saeimas lēmums atspoguļo arī jaunākās tendences jautājuma risinājumā Eiropas līmenī. Jāpiebilst, ka 2004. gada 12. februārī Eiropas Padomes Ministru Komiteja pieņēma “Deklarāciju par politisko debašu brīvību plašsaziņas līdzekļos”, kurā uzsvērts, ka politiķu un ierēdņu gods un cieņa nedrīkstētu būt vairāk aizsargāti nekā citu indivīdu gods un cieņa. Tādēļ gadījumos, kad plašsaziņas līdzekļi, kritizējot politiķus vai ierēdņus, ir pārkāpuši pieļaujamās kritikas robežas, pret tiem nedrīkstētu piemērot bargākas sankcijas kā citos gadījumos. Atsevišķi izņēmumi pieļaujami tikai attiecībā uz ierēdņiem un tikai tiktāl, cik tas patiesi nepieciešams pienācīgai viņu pienākumu izpildei.⁸⁶ Deklarācijā uzsvērtas arī plašsaziņas līdzekļu tiesības kritizēt valsts likumdevējas, izpildu un tiesu varas institūcijas, kuru reputācijas aizsardzībai, ņemot vērā šo institūciju dominējošo stāvokli valstī, nebūtu jāizmanto krimināltiesiskie līdzekļi.⁸⁷

Tas gan nenozīmē, ka politiķu un valsts amatpersonu gods un cieņa vairs netiktu aizsargāti. Šīm personām saglabājas iespēja vērsties tiesā, gan izmantojot KL vispārējās goda un cieņas aizsardzības normas, gan vērsties pret vainīgo civiltiesiskā kārtībā.

Citi problemātiski aspekti, ko ietvēra KL 271. panta redakcija, saistījās ar nesamērīgi augsto brīvības atņemšanas sankciju par goda un cieņas aizskārumu un to, ka šī norma nenoskaidra goda aizskaršanu no neslavas celšanas.

Diemžēl Satversmes tiesa nevērtēja apstrīdētajā tiesību normā ietvertās sankcijas samērīgumu ar noziedzīga nodarījuma sastāvu, spriedumā norādot, ka: “*sankciju noteikšana par noziedzīgu nodarījumu ir saistīta ar demokratizācijas līmeni valstī, tādējādi tas kā politisks jautājums ir likumdevēja kompetencē.*”⁸⁸ Šāds secinājums ir pretrunā ar ECT praksi, kura vairākkārt vērsusi uzmanību tieši uz piemērojamo soda veidu un bargumu kā vienu no kritērijiem, novērtējot to, vai vārda brīvības ierobežojums ir proporcionāls jeb samērīgs ar sasniedzamo mērķi.⁸⁹

⁸⁶ Eiropas Padomes Ministru Komitejas 2004. gada 12. februāra Deklarācija par politisko debašu brīvību plašsaziņas līdzekļos (*Declaration on Freedom of Political Debate in the Media*), VI punkts. http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/5_Documentary_Resources/1_Basic_Texts/2_Committee_of_Ministers'_texts/List.asp#TopOfPage Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

⁸⁷ Turpat, II punkts.

⁸⁸ Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2003–05–01, “*Par Krimināllikuma 271. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 100. pantam*”, 29.10.2003, 29. punkts. “*Latvijas Vēstnesis*”, Nr. 152 (2917), 30.10.2003.

⁸⁹ ECT 2001. gada 6. februāra spriedums lietā *Tammer v. Estonia*, 69. punkts. http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601150605&Notice=0&Notice_mode=&RelatedMode=0 Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.

Par goda un cieņas aizskaršanu, kā to paredzēja KL 271. pants un joprojām paredz spēkā esošais KL 158. pants, atšķirībā no neslavas celšanas, brīvības atņemšanas sodam nevajadzētu būt, ja vien tas nenotiek atkārtoti vai sistemātiski. Iespēja, ka persona par asu, negatīvu un varbūt pat aizskarošu amatpersonas darbības vērtējumu var tikt notiesāta ar brīvības atņemšanu līdz pat diviem gadiem, jau pati par sevi var atturēt sabiedrības un preses pārstāvjus kritizēt amatpersonas. Diskusijās gan nereti tika uzsvērts, ka KL 271.pants neliedz to darīt, ja vien tiek pausta patiesība. Taču jāatgādina jau iepriekš minētais, ka goda un cieņas aizskaršana atšķirībā no neslavas celšanas var izpausties arī kā personas vai tās darbības negatīvs vērtējums, kurš nav pakļaujams patiesības pārbaudei.

Viedoklis un vērtējums nevar būt patiess vai nepatiess, taču svarīgākais, kas tiesai šādos gadījumos jānoskaidro, vai personas paustajam vērtējumam ir faktiskais pamats.

“Piemēram, presē izteiktu apgalvojumu “ministrs N. ir izsaimniekojis valsts naudu” var uzvert par pieļaujamu politisku vērtējumu tad, ja ar to, piemēram, ir domāts, ka viņš šo naudu ir nelietderīgi izmantojis, nopērkot labāku dienesta automašīnu, nekā, pēc autora domām, tas saspilētājā budžeta situācijā būtu bijis pareizi.”⁹⁰

Šajā gadījumā N. rīcība var būt pietiekams faktiskais pamats šādam vērtējumam, un atšķirībā no neslavas celšanas nav nepieciešams, lai N. ar spēkā stājušos tiesas spriedumu būtu atzīts par vainīgu kādā noziedzīgā nodarījumā.

Turklāt arī par neslavas celšanu brīvības atņemšanas sodam vajadzētu būt nevis primārajam, bet piemērojamam tikai izņēmuma gadījumos.

Piemērs no tiesu prakses: izskatot strīdu par izlikšanu no dzīvokļa ires maksas parādu dēļ, kāda vecāka kundze tiesas sēdes laikā paziņoja, ka tiesnesis nav tiesīgs turpināt lietas izskatīšanu, jo viņam esot samaksāts. Savos paskaidrojumos viņa norādīja, ka par to viņai informāciju sniedzis kāds namu pārvaldes darbinieks, kurš aicinājis jau iepriekš labprātīgi par samaksu atbrīvot dzīvokļa telpas. Par šo izteikumu viņa tika notiesāta pēc KL 271. panta ar nosacītu brīvības atņemšanu uz sešiem mēnešiem.

⁹⁰ Levits Egils. “Preses brīvība – cilvēktiesības un demokrātijas institūcija”. “Materiāli par preses brīvību un informācijas atklātību”. AB Tiesiskās informācijas centrs, 2000, 15. lpp.

Protams, cilvēkam nav tiesības tiesas zālē bez pietiekama pamata nākt klajā ar tik spēcīgiem paziņojumiem, bet šajā gadījumā trūkst samērīguma starp nodarījumu un piemēroto sodu.⁹¹

Kādā citā gadījumā A, kurš bija vairākkārt pārsūdzējis tiesu spriedumus savā lietā, uzrakstīja sūdzību Augstākās Tiesas priekšsēdētājam, Saeimas priekšsēdētājam un Pasaules Bankai, kurā apšaubīja gan vairāku rajonu, apgabalu un Augstākās Tiesas tiesnešu pieņemto lēmumu likumību, gan izteica negatīvu vērtējumu par pašu tiesnešu personībām. Vērtējot līdzīgas lietas ECT praksē, jāteic, ka personai ir visas tiesības kritizēt tiesas spriedumu. Taču persona nedrīkst bez pamata rupji un apvainojoši vērsties pret tiesneša personību. Jāpiebilst, ka daudzi tiesneši šīs personas darbības uztvēra kā godu un cieņu aizskarošas un uzskatīja, ka A ir jāsauc pie kriminālatbildības. Savukārt citi tiesneši atzina, ka ar šādām vēstulēm saskārušies ne vienreiz vien, un uzsvēra, ka cilvēki nereti mēdz šādā nepieļaujamā veidā paust savas emocijas par neapmierinošu spriedumu, taču šie tiesneši neuztver to tik būtiski, lai tas traucētu viņus turpmāk godprātīgi pildīt savus pienākumus, un viņi neuzskata, ka šīs personas būtu jāsauc pie kriminālatbildības. Tā ka arī tiesnešu vidū uzskati par to, kā būtu jāreaģē uz šādiem gadījumiem, ir atšķirīgi.⁹²

Raksturīgākās problēmas tiesu praksē: vērtējumu un faktu nošķiršana

Viedokļu vai vērtējumu nošķiršana no faktiem un vārdu gramatiskā interpretācija, neņemot vērā kontekstu, ir viena no raksturīgākajām problēmām tiesu praksē. Visticšāk tā izpaužas tā sauktajos robežgadījumos, kad, piemēram, tiek lietoti tādi vārdi kā “krāpnieks” vai “blēdis”.

Piemēram, ja kāda persona nosauc otru par aunu, ēzeli vai kādā citā netaktiski lietotā vārdā, ir skaidrs, ka tas ir negatīvs vērtējums, kādu persona A piedēvē personai B, un neviens nesāks pārbaudīt tā atbilstību patiesībai. No otras puses, ja persona A izplata paziņojumus, ka persona B par sev labvēlīgu balsojumu uzņēmuma padomē ir saņēmusi 1000 latu, tā ir ziņa, kuras atbilstība patiesībai ir jāpierāda. Taču tādi vārdi kā “krāpnieks” vai “blēdis” var tikt lietoti, ne tikai apsūdzot kādu personu KL paredzētā noziedzīgā nodarījumā, bet arī sadzīvīskā nozīmē, sniedzot par kādas personas darbību negatīvu vērtējumu. Šajos gadījumos ir svarīgi, lai tiesa, izmeklējot nodarījuma subjektīvo pusi, noskaidrotu, kādā nozīmē šie izteikumi ir lietoti. Tāpat ir būtiski, lai tiesa atspoguļotu spriedumā, kādēļ tā nonākusi pie attiecīgā secinājuma.

⁹¹ Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas spriedums lietā Nr. 1–244/4, Nr. 2050005299, 19.09.2000.

⁹² Lēmums par krimināllietas Nr. 12812008200 nosūtīšanu tiesai medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai, 28.12.2001, Rīgas pilsētas Centra rajona prokuratūra.

Par piemēru var minēt Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedumu *A. Stendzenieka lietā pret L. Lapsu*.⁹³ Šī lieta diezgan labi raksturo tiesu praksi arī citās līdzīgās lietās.

Lietas saturs īsumā ir šāds: žurnālists L. Lapsa, komentējot cita žurnālista interviju ar A. Kokali žurnālā “Rīgas Laiks”, nodēvēja A. Stendzenieku par “afēristu”. L. Lapsa paskaidroja, ka ir izteicis savu personisko viedokli par šo cilvēku. Tiesa savukārt atzina, ka L. Lapsam nebija tiesības lietot vārdu “afērists” apgalvojuma formā, uzskatot to par nevainīguma prezumpcijas pārkāpumu, un atdeva lietu otrreizējai izskatīšanai pirmās instances tiesā.

Jāpiebilst, ka šādās lietās tas ir diezgan tradicionāls nolēmums. Ja apgalvojuma formā ir lietoti tādi vārdi kā “krāpnieks”, “blēdis” vai “bandīts” un nav tiesas sprieduma, ka persona, uz kuru attiecināti šie vārdi, ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, tiesa konstatē, ka ir pārkāpta nevainīguma prezumpcija un personai celta neslava atbilstoši KL 158. pantam.

Taču tiesai šādās lietās vispirms būtu jānoskaidro, vai, piemēram, L. Lapsa, nosaucot A. Stendzenieku par “afēristu”, domāja ar to krimināli sodāmu nodarījumu, vai arī tas ir viņa ass un negatīvs vērtējums par šīs personas darbību kopumā. Un ne jau apgalvojuma vai pieņēmuma forma, kādā šie izteikumi lietoti, ir noteicošā, bet, **pirmkārt**, publikācijas kopējais konteksts, **otrkārt**, nozīme, ko šādam izteikumam varētu piešķirt lasītājs, un, **treškārt**, arī paša izteikuma autora skaidrojumi. Ja no kopējā publikācijas konteksta izriet, ka vārdu “afērists” žurnālists ir lietojis, piedēvējot A. Stendzeniekam konkrētas krimināli sodāmas darbības, viņam jāpierāda šo faktu atbilstība patiesībai. Savukārt, ja tas ir bijis viņa vispārējs viedoklis, tad tas nav pakļaujams patiesības pārbaudei. Taču, lai sniegtu asu un negatīvu vispārīgu personas vērtējumu, arī ir jāpastāv zināmam pamatojumam, un tiesai jāvērtē, vai konkrētajos lietas apstākļos paustajam vērtējumam vai viedoklim bijusi pietiekama faktiskā bāze. Respektīvi, vai pastāv kādi fakti vai arī pašas cietušā darbības, kuras veicinājušas šāda viedokļa veidošanos par viņu.

Vai faktam ir jābūt patiesam?

Runājot par ziņu un faktu izplatīšanu, vispārējais princips – ziņai un faktam ir jāatbilst patiesībai. Taču žurnālistu nevar saukt pie atbildības par neslavas celšanu attiecībā uz tādas sabiedrības intereses skarošas informācijas izplatīšanu, kas vēlāk ir izrādījusies nepatiesa, ja žurnālists ir darbojies “labā ticībā” un izplatīšanas vai publikācijas brīdī

⁹³ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums lietā KA-15/10, 20.12.2000.

viņam nevarēja būt nekādu šaubu, ka informācija ir patiesa.⁹⁴ Žurnālists arī principā neatbild par valsts amatpersonu sniegtās informācijas patiesumu.⁹⁵

Vienu no visbiežāk sastopamajiem gadījumiem Latvijas tiesu praksē varētu ilustrēt ar šādu piemēru:

Tiek parādīts sižets, kurā intervē personas, kuras norāda, ka firmas A vadītājs ir aprkāpis vairākus noguldītājus, un tiek ieteikts izvairīties no sadarbības ar šīs personas vadīto kompāniju. Ir ierosināta krimināllietā par firmas darbinieku krāpnieciskajām darbībām. Firmas vadītājs sakarā ar šo sižetu iesniedz sūdzību par neslavas celšanu.⁹⁶

Šajos gadījumos pirmkārt ļoti svarīga loma ir tam, kā žurnālists atspoguļojis situāciju. Svarīgi, lai iespēja izteikties būtu abām pusēm un lai informācija tiktu sniegta kā viedoklis vai vērtējums, nevis kā viennozīmīga fakta konstatācija, jo jāņem vērā, ka krimināllietas ierosināšana vai pirmās instances spriedums, kas nav stājies spēkā pārsūdzības dēļ, var būt pamats viedokļa izteikšanai, bet ne fakta veida apgalvojumam, ka persona ir vainīga tajā vai citā noziedzīgā nodarījumā.

Otrkārt, ir ļoti būtiski, kā tiesa analizē nodarījuma subjektīvo pusi. Ja žurnālists apzināti sniedzis informāciju šādā veidā, ir pamats viņa sodīšanai. Bet, ja viņš nav pārbaudījis visus lietā esošos faktus, var runāt par žurnālista neprofesionalitāti, taču piemērot viņam par to kriminālsodu būtu vārda brīvības pārkāpums. Turklāt, jo vairāk pats cietušais ar savām darbībām ir devis faktisku pamatu kādai negatīvai informācijai par sevi, jo pierādīšanas sliekšnim vajadzētu būt atbilstoši augstākam. Šādā gadījumā iespēja, ka persona ir tišuprāt izplatījusi par otru personu nepamatotas apkaunojošas ziņas, ir mazāka.

Vai personas procesuālo tiesību izmantošana var kļūt par pamatu goda un cieņas aizskaršanai?

Cits raksturīgs gadījums Latvijas tiesu praksē skar jautājumu par personas procesuālo tiesību izmantošanu. Šeit aplūkojamas vairākas situācijas.

⁹⁴ Sk., piemēram, ECT 1999. gada 20. maija spriedumu lietā *Bladet Tromso and Stensaas v. Norway*, 68.–72. punktu.

<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=63&Action=Html&X=601150335&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

⁹⁵ Sk. likuma *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem* 29. pantu. “Ziņotājs”, 14.02.1991.

⁹⁶ Sk. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas lēmumus lietās Nr. K–1–21/10 un Nr. K–1–22/10, 05.12.2001.

Pirmkārt, tie ir gadījumi, kad, piemēram, persona A griežas policijā ar sūdzību, ka persona B viņai ir nodarījusi vieglus miesas bojājumus vai veikusi kādu citu noziedzīgu nodarījumu. B, to uzzinot, vērsās tiesā ar lūgumu ierosināt pret A lietu pēc KL 156. panta un/vai 157. panta, vērtējot šādas sūdzības iesniegšanas faktu vai sūdzībā izklāstītos apstākļus par godu un cieņu aizskarošiem vai neslavu ceļošiem.⁹⁷

Otrkārt, tie ir gadījumi, kad kāda no pusēm civillietā ir uzrakstījusi iesniegumu vai tiesas procesa laikā sniegusi paskaidrojumus, kurus pretējā puse uztvērusi kā goda un cieņas aizskaršanu un/vai neslavas celšanu.⁹⁸

Šajos gadījumos Latvijas tiesu prakse ir samērā konsekventa. Tādas sūdzības visbiežāk tiek noraidītas, pamatojot ar to, ka sūdzības iesniegšanas fakts krimināllietā vai iebildumu iesniegšana un citu procesuālo tiesību izmantošana civillietā nevar būt par pamatu personas goda un cieņas aizskaršanai vai neslavas celšanai. Tiek uzsvērts, ka personai ir tiesības atspēkot sūdzībā vai citā dokumentā minētos argumentus un otras puses izklāstītos lietas faktiskos apstākļus, sniedzot paskaidrojumus izskatāmās lietas ietvaros.⁹⁹

Protams, nevar izvairīties no gadījumiem, kad kādas civillietas, administratīvās vai krimināllietas ietvaros viena no pusēm aizskar otras puses godu un cieņu, veltot otram pusei apvainojošus vai rupjus izteicienus, kas neattiecas uz izskatāmās lietas būtību. Piemēram, izskatot sūdzību par administratīvā soda noteikšanu, B vērsās pret sūdzības iesniedzēju A, nosaucot to par "*idiotu, kuram pilnīgi trūkst smadzeņu*". A vērsās tiesā ar prasību par goda un cieņas aizskaršanu, un tiesa pamatoti šajā lietā konstatēja noziedzīgā nodarījuma sastāvu.¹⁰⁰

Taču pušu atšķirīgs vērtējums par lietas faktiskajiem apstākļiem un procesuālo tiesību izmantošana nevar būt pamats personas saukšanai pie kriminālatbildības par goda un cieņas aizskaršanu vai neslavas celšanu.¹⁰¹

⁹⁷ Sk., piemēram, Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedumu lietā Nr. 11–29/10, 12.10.2001.

⁹⁸ Sk., piemēram, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas spriedumu lietā Nr. C30–261/9, 09.11.2001.

⁹⁹ Sk. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas spriedumu lietā Nr. C30–261/9, 09.11.2001.

¹⁰⁰ Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas lēmums par krimināllietas izbeigšanu, lieta Nr. K–32–289–03/2, 19.03.2003. (Tiesa konstatēja goda un cieņas aizskaršanas faktu, bet krimināllietu izbeidza sakarā ar tiesājamā un cietuša izligumu.)

¹⁰¹ Sk. arī Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas lēmumu lietā Nr. K–1–15/16, 31.01.2000.

Vai kriminālatbildību var aizstāt administratīvā atbildība?

Nobeigumā vēlos izvirzīt jautājumu, vai par goda un cieņas aizskaršanu, kas paredzēta KL 156. pantā, atšķirībā no neslavas celšanas, kriminālatbildība nebūtu jāparedz tikai atkārtotos vai sistemātiskos gadījumos, citkārt paredzot administratīvo atbildību. Lai ilustrētu šo jautājumu, minēšu divus gadījumus no tiesu prakses, kuri, manuprāt, nebūtu jāuzskata par tik sabiedriski bīstamiem, lai par tiem būtu nepieciešams personas saukt pie kriminālatbildības, bet daudz atbilstošāka būtu administratīvā vai civiltiesiskā atbildība.

Pirmais gadījums: starp diviem zemniekiem kādā lauku ciematā izcēlās strīds par kaltes teritorijas sadali. Viens no viņiem, kurš nosacīti tiks dēvēts par Āboliņu, veltīja otram – Bērziņam – šādus vārdus: “...*tu kā tā cūka zem ozola...*” Bērziņš, savukārt, atbildot uz šo apvainojumu, iesita Āboliņam. Rezultātā abi zemnieki vērsās tiesā, un Bērziņš tika notiesāts pēc KL 130. panta – par tišu vieglu miesas bojājumu nodarīšanu, bet Āboliņš – pēc KL 156. panta – par goda aizskaršanu un cieņas pazemošanu.

Āboliņš gan apgalvoja, ka ar izteicienu “*tu kā tā cūka zem ozola*” viņš domājis Krilova fabulu “Cūka un ozols”, un klasiķu darbu citēšanu nevar uzskatīt par goda un cieņas aizskaršanu. Tiesa pamatoti šim viņa skaidrojumam nepiekrita.¹⁰² Taču, manuprāt, šajā gadījumā piemērotāka būtu administratīvā atbildība, nevis personas saukšana pie kriminālatbildības.

Cits piemērs: kāda kundze nosūtījusi vēstuli, kurā lieto otras personas godu un cieņu aizskarošus izteicienus, tajā skaitā lamu vārdus. Tiesā viņa paskaidro, ka šādu viņas darbību izraisījusi vēstules saņēmējas rīcība pret viņu. Tiesa atzina vēstules rakstītāju par vainīgu goda un cieņas aizskaršanā pēc KL 156. panta un piemēroja naudas sodu.¹⁰³

Var piekrist, ka citas personas rīcība nedrīkstētu kļūt par pamatu, lai aizskartu tās godu un cieņu. Taču šāds nodarījums nav tik sabiedriski bīstams, ka par to būtu nepieciešams personu krimināli sodīt ar visām no tā izrietošajām sekām.

2.3.2. Civiltiesiskuma normas un tiesu prakse

Civiltiesiskās un krimināltiesiskās goda un cieņas aizsardzības regulējuma atšķirības

CL 2352.a pantā ietvertais goda un cieņas aizsardzības regulējums atšķiras no KL noteiktā, un atšķirības izpaužas ne tikai tajā ziņā, ka civiltiesiskā goda un cieņas

¹⁰² Daugavpils tiesas spriedums lietā Nr. K-12-535/01, 10.10.2001. (tulkojums).

¹⁰³ Valmieras rajona tiesas spriedums lietā Nr. K39-216/01, Nr. 1130016601, 13.08.2001.

aizstāvēšana nav atkarīga no godu un cieņu aizskārušās personas vainas.¹⁰⁴ Pirmkārt, KL 156. pants paredz atbildību par goda un cieņas aizskaršanu tajos gadījumos, kad izteikumu pamatā ir bijis kādas personas viedoklis vai vērtējums, kurš izteikts rupjā veidā vai kā citādi ir bijis personai pārlietu aizskarošs. Otrkārt, šī norma aptver ne tikai tos gadījumus, kad personas gods un cieņa ir tikuši aizskarti, izplatot nepatiesas ziņas, bet arī, ja šīs ziņas ir bijušas patiesas, taču, piemēram, to izplatīšanas veids ir aizskāris personas godu un cieņu.¹⁰⁵ Savukārt KL 157. pantā noteikta atbildība par neslavas celšanu – apzināti nepatiesu ziņu izplatīšanu.

CL 2352.a pants šādu atšķirību tieši neparedz. Panta pirmā daļa ir formulēta šādi: “*Katram ir tiesības prasīt tiesas ceļā atsaukt ziņas, kas aizskar viņa godu un cieņu, ja šādu ziņu izplatītājs nepierāda, ka tās atbilst patiesībai.*”¹⁰⁶ Kā izriet no AT Plēnuma lēmuma “Par tiesu praksi lietās par personas godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu” un tiesu prakses¹⁰⁷, šīs normas piemērošanai ir nepieciešami divi priekšnoteikumi: tiesai, pirmkārt, ir jākonstatē, ka izplatītās ziņas nav patiesībai atbilstošas, un, otrkārt, ka tās aizskar personas godu un cieņu.

Tādējādi CL atšķirībā no KL normām nenodrošina personai aizsardzību pret tādu ziņu izplatīšanu, kuru saturs ir patiesībai atbilstošs, taču izplatīšanas forma aizskar personas godu un cieņu.¹⁰⁸ Savukārt jautājumā par to, vai CL 2352.a pants var tikt piemērots, lai ierobežotu kādas personas godu un cieņu aizskarošu viedokli vai vērtējumu, tiesu prakse tikai veidojas.

Ziņas jeb fakta un viedokļa norobežošana: tiesu prakse un tiesību normas

Civillietās, kurās tiesai ir jāskata jautājums par personas goda un cieņas aizskaršanu, līdzīgi kā krimināllietās, viena no raksturīgākajām problēmām ir ziņu vai faktu un viedokļu vai vērtējumu norobežošana. Iespējamie šādas situācijas iemesli meklējami gan tiesu praksē, gan CL 2352.a panta formulējumā.

¹⁰⁴ Latvijas Republikas AT Plēnums, 25.10.1993. Lēmuma Nr. 9 *Par tiesu praksi lietās par personas godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu* 5. punkts.

¹⁰⁵ Liholaja Valentija. Krimināllikuma komentāri. 4. grāmata. Rīga, AFS, 1999, 100. lpp.

¹⁰⁶ *Latvijas Republikas Civillikums*. VAS Tiesu nama aģentūra un Tulkošanas un terminoloģijas centrs. Rīga, 2001, 454. lpp.

¹⁰⁷ Sk., piemēram, Latvijas Republikas AT Senāta spriedumu lietā Nr. SKC–489, 25.09.2002.

¹⁰⁸ Par līdzīgām problēmām Igaunijas Republikas likumdošanā sk. ECT 2001. gada 6. februāra spriedumu lietā *Tammer v. Estonia*.

<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601150605&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.

Tiesu prakse

Nošķirot ziņas no viedokļa, tiesas nereti pamatojas tikai uz izteikumu un vārdu gramatisko interpretāciju. Tas rada kļūdas šo divu jēdzienu nošķiršanā, jo netiek ņemts vērā izteikuma vai publikācijas kopējais konteksts.

Tajos gadījumos, kad tiek lietoti tādi vārdi kā “blēdis” vai “zaglis”, kuri var tikt lietoti, gan piedēvējot personai konkrētas krimināli sodāmas darbības, gan sniedzot par personu vai tās darbību negatīvu vērtējumu vispār, tiesas spriedumos nereti trūkst motivācijas, kādēļ tiesa konkrēto frāzi atzinusi vai nu par “ziņu”, vai par “viedokli”.

Piemēram, Rīgas apgabaltiesa, atkārtoti izskatot lietu *Strujēvičs pret als “Diena” un Aivaru Ozoliņu* spriedumā konstatē: *“Konkrētajā gadījumā /.../ publicētie fakti par Laimoņa Strujēviča rīcību – “valsts kases apzagšana”, “mērķtiecīga rīcība nolūkā nodarīt valstij 8 miljonus kaitējumu”, “mēģinājums izkrāpt par labu saviem patroniem 8 miljonus”, “skandalozi bezkaunīgie pūliņi izkrāpt no valsts budžeta astoņus miljonus latu”, “mēģinājums apšmaukt valsti” ir nepatiesi, publicēti vairākkārt, ilgstošā laika periodā, un šo rakstu autors nav centies pārliecināties par šo faktu atbilstību patiesībai.”*¹⁰⁹

Tiesa, atzīstot konkrētās frāzes par faktiem, pamatojusies tikai uz to gramatisko interpretāciju, vērtējot tās atrauti no publikācijas kopumā. Tieši publikācijas kopējais konteksts vai pat vairāku publikāciju sērija ļautu pārliecināties, vai šie izteikumi ir uztverami kā ziņa vai kā viedoklis. Būtiska nozīme ir arī tam, kā šīs frāzes uztvertu neitrāls lasītājs un kāds ir bijis publikācijas autora mērķis, tās lietojot.

Noraidot atbildētāja argumentus, ka prasībā norādītie rakstu fragmenti ir viedoklis, tiesa arī min to, ka publikācijas ievietotas rubrikā “Komentāri un viedokļi”, un gramatiskās interpretācijas ceļā nonāk pie secinājuma, ka vārds “ziņas” semantiski atbilst vārdam “komentārs”. Šajā gadījumā tiesa, atšķirot jēdzienu “ziņas” no “viedokļa”, kļūdaini ir balstījusies uz laikraksta rubrikas nosaukumu, kurā ievietotas publikācijas. Līdztekus rubrikas nosaukumam tiesai bija jāvērtē konkrētā teksta saturs, ņemot vērā kontekstu un citus iepriekšminētos kritērijus, jo nevar izslēgt gadījumus, kad arī laikraksta “ziņu” rubrikā tiek pausts kādas personas viedoklis, un pretēji.

¹⁰⁹ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedums lietā CA–2881/4, 03.06.2002.

Turklāt tiesa, sniedzot vārda “komentārs” gramatisko interpretāciju, nav ņēmusi vērā visas vārdnīcā, uz kuru tiesa atsaucas spriedumā, minētās vārda gramatiskās nozīmes. No tām vismaz viena ietver “vērtējumu” un ir daudz tuvāka jēdzienam “viedoklis” nekā “ziņa”. Piemēram, Radio un televīzijas likuma 17. pantā, kas nosaka programmu veidošanas vispārējos noteikumus, pat ir tieši noteikts, ka: *“raidorganizācijai ir jānodrošina, lai fakti un notikumi raidījumos tiktu atspoguļoti godīgi, objektīvi un vispusīgi, atbilstoši vispārpieņemtiem žurnālistikas un ētikas principiem. Komentāram ir jābūt atdalītam no ziņām.”*¹¹⁰ Šis likums gan regulē tikai elektronisko sabiedrības saziņas līdzekļu darbību, taču nav pamata šo vispārpieņemto profesionālās žurnālistikas darbības principu – nodalīt komentārus no ziņām, neattiecināt arī uz iespiestajiem plašsaziņas līdzekļiem.

Ņemot vērā iepriekšminēto, tiesai spriedumā bija jāmotivē, kādēļ šis lietas kontekstā tika izraudzīts vārda “komentārs” skaidrojums, kurš ir tuvāks jēdzienam “ziņas”. Lai to pamatotu, tiesai bija jāvērtē plašāk par gramatisko interpretāciju, jo, ņemot vērā atšķirīgās gramatiskās nozīmes, šis interpretācijas veids vien nav pietiekams. Tādēļ, sniedzot izraudzītās nozīmes motivāciju, tiesai papildus būtu bijis jāanalizē konkrēto publikāciju saturs un konteksts, uz kuru tika attiecināts vārds “komentārs”.

Dažkārt jau tikai izteikumu lietošanu apgalvojuma formā tiesa atzīst par pietiekamu, lai to vērtētu kā ziņu un nevis kā viedokli.

Rīgas apgabaltiesa, atkārtoti izskatot lietu *Strujēvičs pret als “Diena” un Aivaru Ozoliņu*, spriedumā arī uzsvērusi, ka *“informācija tiek sniegta apgalvojuma formā, bez komentāru autora norādes uz iespējamo viedokli”*.¹¹¹

Taču, kā minēts, ne jau apgalvojuma vai pieņēmuma forma ir noteicošais kritērijs, lai novilktu robežu starp “ziņu” un “viedokli”. Piemēram, apgalvojums “J ir blēdis” atkarībā no konteksta var būt uztverams gan kā fakta veida apgalvojums jeb ziņa, gan arī kā kādas personas vai tās darbības vērtējums. Savukārt prasība, lai žurnālisti visos gadījumos norādītu, ka viņi konkrētā publikācijā izsaka viedokli, pretējā gadījumā atzīstot publicētos izteikumus par fakta veida apgalvojumiem, ir uzskatāma par nesamērīgu. Neatkarīgi no izteikumu formas un norādes, ka publikācijas autors izsaka savu personisko viedokli, tiesai, lai konstatētu, vai teksts atbilst jēdzienam “ziņas” vai “viedoklis”, ir jāanalizē publikācijas konteksts un tas, kā to varētu uztvert vidusmēra lasītājs.

¹¹⁰ *Radio un televīzijas likums*, pieņemts 1995. gada 24. augustā. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 137, 08.09.1995.

¹¹¹ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedums lietā CA–2881/4, 03.06.2002.

CL 2352.a pants un pamats godu un cieņu aizskarošu viedokļu vai vērtējumu ierobežošanai

Viedoklis vai vērtējums un tā nepieciešamais pamatojums

Līdztekus izplatītajai tiesu praksei goda un cieņas aizskārums izvērtējumā piešķirt izšķirošo nozīmi atsevišķu jēdzienu gramatiskai interpretācijai, nevis izteikumu vai publikācijas kopējam kontekstam, arī CL 2352.a panta formulējums, iespējams, ir par iemeslu tam, kādēļ tiesu praksē nereti ir grūtības nošķirt ziņu un viedokli. Panta pirmā daļa ietver tikai jēdzienu “ziņas”, kas aizskar personas godu un cieņu, ja vien netiek pierādīta izplatīto ziņu atbilstība patiesībai. Taču prasību pierādīt izteikto apgalvojumu atbilstību patiesībai nav iespējams attiecināt uz viedokli, kas ir subjektīvs kādas personas vai tās darbības vērtējums un nevar būt ne patiess, ne nepatiess. Kā izriet no ECT prakses, prasība pierādīt viedokļa vai vērtējuma atbilstību patiesībai jau pati par sevi tiek vērtēta kā vārda brīvības pārkāpums.¹¹²

Tomēr arī viedokli var būt nepieciešams ierobežot. Tas nedrīkst būt rupjš un var būt “*nesamērīgi aizskarošs, jo īpaši tad, ja tam trūkst jebkādas faktiskās bāzes*”.¹¹³ Tādēļ tiesai ir jāvērtē, vai pastāv kaut kādi notikumi, vai pats cietušais ir veicis kādas darbības, kas radījušas pamatu konkrētam viņa personības vai darbības vērtējumam. Tas, kas uzskatāms par “*pietiekamu faktisko bāzi*” viedokļa paušanai, ir atkarīgs no katras individuālas lietas apstākļiem. Piemēram, jo asākā formā ir vērtēta kādas personas darbība, jo atbilstoši lielākai vajadzētu būtu faktiskajai bāzei, pamatojoties uz kuru pausts šāds vērtējums. Taču tas nenozīmē, ka, piemēram, negatīvam personas vai tās darbības vērtējumam jābalstās uz absolūti patiesiem faktiem vai to pamatā jābūt tiesas spriedumam, kas stājies spēkā.

Kā pamatoti konstatējis AT Senāts, pirmoreiz kasācijas kārtībā izskatot lietu *Strujēvičs pret als “Diena” un Aivaru Ozoliņu*: “*Viedoklis ir noteiktas personas vai personu grupas subjektīvs vērtējums, uzskats, izteikums, kas var veidoties kā no patiesiem faktiem, tā kļūdainām ziņām, nepatiesas informācijas, vai arī abējādi ././ Ja ziņām (arī informācijai) Civillikuma 2352.a panta nozīmē jābūt patiesām, pretējā gadījumā katram ir tiesības prasīt to atsaukšanu,*

¹¹² ECT 1991. gada 23. maija spriedums lietā *Oberschlick v. Austria*, 63. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=47&Action=Html&X=601150207&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

¹¹³ ECT 1997. gada 24. februāra spriedums lietā *De Haes and Gijssels v. Belgium*, 47. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=9&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

*tad tādu prasību nevar attiecināt uz publiskotu viedokli. Pie lietas jaunas izskatīšanas tiesai jāņem vērā, ka pastāv būtiska atšķirība starp jēdzieniem “ziņas” un “viedoklis”.*¹¹⁴

Tomēr Rīgas apgabaltiesa, izskatot šo lietu atkārtoti, kļūdaini secina, ka “*svārīgi ir tas, lai patiesi būtu fakti, uz kuriem attiecīgais novērtējums (viedoklis) balstīts*”.¹¹⁵

Šajā lietā nepastāvēja strīds par to, ka Laimonis Strujēvičs, būdams ekonomikas ministrs un valsts a/s “Privatizācijas aģentūra” valsts pilnvarnieks, piedalījies valsts īpašuma privatizācijas noteikumu grozījuma projekta izstrādē un ka šie noteikumi vēlāk tikuši atcelti. Tātad pastāvēja faktiskais pamats, balstoties uz kuru žurnālists sniedza savu vērtējumu par ministra rīcību šajā sabiedrībai nozīmīgajā jautājumā. Turklāt šoreiz jāņem vērā preses īpašā “sargsuņa” loma demokrātiskā sabiedrībā un tas, ka kritikas robežas attiecībā uz politiķu profesionālo darbību ir īpaši plašas.

Neskatoties uz iepriekšminētajiem apstākļiem, apgabaltiesa, iespējams, varēja nonākt pie secinājuma, ka atsevišķu izteikumu formulējums pārkāpj pieļaujamās kritikas robežas. Tiesa būtu varējusi to secināt, ja atzītu, ka faktiskais pamats viedokļa izteikšanai tik asā formā nav bijis pietiekams, un tādēļ paustie amatpersonas darbības vērtējumi ir nesamērīgi aizskaroši. Taču apgabaltiesa spriedumā vērtējusi nevis to, vai faktiskā bāze bijusi pietiekama viedokļa paušanai šādā formā, bet uzsvērusi nepieciešamību pierādīt faktiskās bāzes atbilstību patiesībai, tādējādi neievērojot atšķirību starp jēdzieniem “viedoklis” un “ziņa” un to, ka viedokļa paušanai nepieciešama pietiekama, nevis absolūti patiesa faktiskā bāze.

Taču sastopama arī tiesu prakse, kad tiesa, izvērtējot iespējamo goda un cieņas aizskārumu un pieļaujamās kritikas robežas, ir ņēmusi vērā pašas kritizētās personas rīcību.

Par piemēru var minēt AT Senāta spriedumu lietā *J. Misa pret SIA “Nacionālā ziņu aģentūra LETA” un E. Kozuli*.

Šajā lietā ziņu aģentūra LETA bija publicējusi rakstu “Rīgas domniekam Misam nebūs jāsežē Ārgalim uz galda”, kurā cita starpā teikts: “*Kā LETA uzzināja Rīgas domē, pirms*

¹¹⁴ AT Senāta spriedums lietā Nr. SKC–102, 13.02.2002.

¹¹⁵ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedums lietā CA–2881/4, 03.06.2002.

*pāris dienām Misa jau bija apsēdies Ārgaļa kabinetā uz grīdas, piesakot badastreiku, bet Ārgalim esot izdevies iereibušo deputātu izdabūt no sava kabineta ārā, solot pasteidzināt sporta nama "Daugava" pārņemšanu."*¹¹⁶

J. Misa izvirzījis tiesā prasību pret ziņu aģentūru un raksta autori, pieprasot godu un cieņu aizskarošo ziņu atsaukšanu un mantiskās kompensācijas piedziņu. Viņš norādījis, ka neesot bijis alkohola reibumā, bet gan sēdējis uz grīdas tāpēc, lai panāktu svarīga dokumenta parakstīšanu, kuru A. Ārgalis vilcinājies parakstīt.

Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija, izskatot lietu kā pirmās instances tiesa, prasību noraidījusi, bet AT Civillietu tiesu palāta, izskatot lietu apelācijas kārtībā, prasību apmierinājusi daļēji.

Savukārt AT Senāts, atceļot šo Civillietu tiesu palātas spriedumu, secinājis: "*Civillietu tiesu palāta atzinusi, ka publicētās ziņas par Jāņa Misas atrašanos iereibušā stāvoklī nav apstiprinājušās, un tāpēc apmierinājusi prasību, taču nav noskaidrojusi, vai šīs ziņas kopumā aizskar prasītāja godu un cieņu.*

*././ Tiesai bija jānovērtē, vai Rīgas domes deputāts Jānis Misa ar savām darbībām nav izraisījis savas rīcības atbilstošu novērtējumu no citu cilvēku puses. Subjektīvās tiesības uz godu un cieņu izpaužas iespējā prasīt, lai sabiedriskais novērtējums atbilstu personas uzvedībai."*¹¹⁷

Vārda brīvība lielākoties neaizsargā arī vērtējumus, kas saistīti nevis ar kādas personas rīcību vai izteikumiem, bet gan ar tās fizisko eksistenci vai īpašībām.

Par piemēru var minēt rasistiska rakstura vērtējumus, kas var būt gan par pamatu rasu naida un diskriminācijas kurināšanai, gan arī aizskart kādas personas vai personu grupas godu un cieņu. Šādos gadījumos valsts institūcijām ir pienākums ne tikai ierosināt krimināllietu, lai izmeklētu, vai šādas vārda brīvības izpaušmes nesatur noziedzīga nodarījuma pazīmes, bet arī paredzēt iespējas personai prasīt materiālo kompensāciju par goda un cieņas aizskārumu, ko bieži vien ietver šāda veida vērtējumi.¹¹⁸

¹¹⁶ Latvijas Republikas AT Senāta spriedums lietā Nr. SKC-738, 18.12.2002.

¹¹⁷ Latvijas Republikas AT Senāta spriedums lietā Nr. SKC-738, 18.12.2002.

¹¹⁸ Sk. vairāk 2. nodaļas 2.3.2. punktu un ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas noslēguma secinājumus attiecībā uz Latvijas ziņojumu par konvencijas izpildi. Sk. CERD/C/63/CO/7, 22.08.2003, 19. punkts.

<http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0ac7e03e4fe8f2bdc125698a0053bf66/a44f934b64de2d92c1256e0100568248?OpenDocument> Pēdējo reizi sk. 30.05.2004.

CL 2352.a pants kā pamats viedokļu jeb vērtējumu ierobežošanai

Tiesu prakse attiecībā uz viedokļa un ziņas norobežošanu un CL 2352.a panta piemērošanu kā tiesisko pamatu viedokļa ierobežošanai ir atšķirīga. Atsevišķu tiesas spriedumu analīze ļauj secināt, ka CL 2352.a pants sniedz iespēju personai civiltiesiskā kārtībā aizsargāt savu godu un cieņu un saņemt materiālo kompensāciju arī par aizskārums, kas izpaudies kā publisks rupjš vai citādi pārmēru aizskarošs personas vai tās darbības vērtējums. Lai atrisinātu problēmas, kad nepieciešams noteikt ierobežojumus attiecībā uz “viedokli”, tiesa līdz šim gan tikai vienā lietā ir piemērojusi autonomi CL 2352.a panta trešo daļu, kas nosaka: *“Ja kāds prettiesiski aizskar personas godu un cieņu mutvārdiem, rakstveidā vai ar darbiem, tad viņam jādod atlīdzība (mantiska kompensācija). Atlīdzības apmēru nosaka tiesa.”*¹¹⁹

Šāda tiesas argumentācija atrodama lietā *Dž. Stīls pret politisko organizāciju “Brīvības partija” un valsts bezpeļņas SIA “Latvijas Televīzija”*.¹²⁰ Šajā gadījumā, lai piemērotu CL 2352.a panta trešo daļu, ir nepieciešams tikai pierādīt goda un cieņas aizskārums un tā prettiesiskums, un nav būtiski, vai tas noticis, izplatot ziņas vai izsakot viedokli. Tiesu praksē goda un cieņas aizskārums “prettiesiskums” ir izpaudies, piemēram, konstatējot ANO Starptautiskās konvencijas par visa veida rasu diskriminācijas izskaušanu pārkāpums vai, piemēram, tādējādi, ka pārkāpta likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7. panta piektā daļa.¹²¹

Lietās, kurās godu un cieņu aizskarošu izteikums pamatā ir bijis viedoklis, nevis ziņas jeb fakti, tiesa ir arī norādījusi, ka *“nav būtiskas nozīmes, vai /./ pausts viedoklis vai ziņas, jo ir pārkāpti ierobežojumi, ko likumdevējs noteicis attiecībā uz tiesībām brīvi paust savus uzskatus”*¹²², vai arī atzinusi, ka *“nevienā tiesību normā nav noteiktas žurnālista tiesības, brīvi paužot savus uzskatus un viedokļus, lamāties, ceļot personai neslavu un aizskarot tās godu un cieņu”*.¹²³

Šādam secinājumam tiesu spriedumos var piekrist tiktāl, ka arī “viedokli” tāpat kā “ziņas” var būt nepieciešams ierobežot, lai aizsargātu citu personu godu un cieņu. Taču

¹¹⁹ CL 2352.a pants. *Latvijas Republikas Civillikums*. VAS Tiesu nama aģentūra un Tulkošanas un terminoloģijas centrs, Rīga, 2001.

¹²⁰ Rīgas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums lietā Nr. C29240503, 08.09.2003.

¹²¹ Attiecībā par to, vai *Preses likuma* 7. panta piektajā daļā lietotais termins “informācija” būtu attiecināms ne tikai uz ziņām, bet arī uz godu un cieņu aizskarošiem vērtējumiem, vairāk sk. sadaļu, kurā analizētas Preses likuma normas.

¹²² Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr. C–2200/6, 02.12.2002.

¹²³ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas spriedums lietā C–27215602, 01.04.2003.

nodalīt šos jēdzienus var būt nepieciešams arī šajos gadījumos, lai izvairītos no kļūdām tiesas spriedumā, piemēram, lietā, kur aizskarošais izteikums būtu vērtējams kā “viedoklis”, nevis “ziņa”, uzsverot, ka *“prasītāji nemaz nav norādījuši, kādas konkrēti ziņas par sevi viņi lūdz atsaukt”*.¹²⁴

Atvainošanās kā atlīdzinājuma veids lietās par goda un cieņas aizskaršanu

Cita problēma, kas saistāma ar ziņas un viedokļa nošķiršanu un CL 2352.a panta formulējumu, izriet no tā, ka gadījumos, kad konstatēts prettiesisks goda un cieņas aizskārums, šī tiesību norma paredz tikai “ziņu atsaukšanu” vai mantiskas kompensācijas piešķiršanu aizskartajai personai. Taču, kā jau minēju, viedoklis atšķirībā no ziņas nevar būt paties vai nepaties, tādēļ prasība pierādīt tā atbilstību patiesībai tāpat kā prasība to atsaukt ir neloģiska un nesniedz personai, kuras gods ir aizskarts, pienācīgu gandarījumu. Piemēram, ja persona ironiski ir nosaukta par “labdari” vai par “aunu”, vai kādā citā aizskarošā vai pat rupjā vārdā, prasība šādu izteikumu atsaukt visdrīzāk tikai radītu personai atkārtotu goda un cieņas aizskārumu.

CL 2352.a pants tieši neparedz iespēju goda un cieņas aizskārējam uzdot pienākumu “atvainoties”, kas atšķirībā no “atsaukšanas” būtu piemērotāka tajos gadījumos, kad aizskarošais izteikums, publikācija vai sižets ir vērtējams kā “viedoklis”, nevis kā “ziņa”. Tomēr jautājumā, vai CL 2352.a panta otrā daļa var tikt interpretēta tādējādi, ka tā ietver arī atvainošanos, tiesu prakse atšķiras.

Kā atzinusi Rīgas apgabaltiesa, atkārtoti apelācijas kārtībā izskatot lietu *Strujēvičs pret als “Diena” un Aivaru Ozoliņu*, “*pirmās instances tiesa pamatoti noraidījusi prasītāja lūgumu uzlikt par pienākumu als “Diena” un Aivaram Ozoliņam rakstveidā atvainoties par nepatiesu, godu un cieņu aizskarošu ziņu izplatīšanu, jo šāds atlīdzinājuma veids goda un cieņas aizskāruma gadījumā Latvijas tiesību aktos nav paredzēts, tāpēc šajā daļā prasītāja apelācijas sūdzība ir noraidāma*”.¹²⁵

Taču sastopama arī pretēja tiesu prakse. AT Civillietu tiesu palāta un Rīgas apgabaltiesa lietā *Č. K. Edžugbo un P. Mensahs pret politisko organizāciju “Brīvības partija” un valsts bezpeļņas SIA “Latvijas Televīzija”*, kā arī Centra rajona tiesa lietā *L. Muzikante*

¹²⁴ Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas spriedums lietā PAC–244, 09.04.2003.

¹²⁵ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedums lietā CA–2881/4, 03.06.2002.

un L. Krieviņa pret valsts bezpeļņas sabiedrību "Latvijas Radio" un K. Streipu ir noteikusi pienākumu atbildētājiem atvainoties prasītājiem par goda un cieņas aizskārumu. AT Civillietu tiesu palāta tiesības prasīt šādu atbildzinājumu pamatojusi ar CL 1635. pantu¹²⁶, kurš bija minēts kā viens no prasības pamatiem pirmajā lietā. Savukārt Centra rajona tiesa spriedumā secinājusi, ka tiesības noteikt atbildētājam pienākumu, lai tas izpildītu noteiktu darbību, izriet no CL 2352.a panta otrās daļas, konstatējot, ka: "citos gadījumos, tas ir, ne šajā tiesību normas daļā tieši minētajos, personas godu un cieņu aizskarošo ziņu atsaukšanas kārtību nosaka tiesa".¹²⁷

3. SECINĀJUMI

- Tiesas, izskatot civillietas un krimināllietas par goda un cieņas aizskaršanu, mēdz spriedumos uzsvērt, ka vārda brīvība nav absolūta, un atsaucas uz ECK 10. panta 2. daļu vai Satversmes 116. pantu. Taču saskaņā ar šīm normām iejaukšanās tiesību uz vārda brīvību īstenošanā var būt attaisnojama tikai tad, ja tā, pirmkārt, ir "noteikta ar likumu", otrkārt, ir pamatota ar kādu no ECK 10. panta otrajā daļā vai Satversmes 116. pantā minētajiem leģitīmajiem mērķiem un, treškārt, ja šāda iejaukšanās ir "nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā". Spriedumos nereti trūkst tieši šā trešā kritērija izvērtējuma, kurš, starp citu, nosaka pienākumu novērtēt, vai konkrētajā gadījumā iejaukšanās tiesību uz vārda brīvību īstenošanā ir pamatota ar sociāli neatliekamu vajadzību. ECT, izvērtējot šā trešā kritērija ievērošanu, ir uzsvērusi, ka iemesliem, kas pamatā vārda brīvības ierobežojumam, ir jābūt ne tikai būtiskiem, bet arī pietiekamiem un nepieciešamībai ierobežot vārda brīvību – pārlicinoši konstatētai.
- Atsevišķos tiesu spriedumos kā pietiekams pamats nepieciešamībai ierobežot vārda brīvību tiek minēts tas, ka apstrīdētais izteikums, publikācija vai kāda cita izpausmes forma var aizskart personas godu un cieņu. Taču ir jāizvērtē vēl daudzi citi apstākļi. Pirmkārt, ir svarīgs apstrīdēto izteikumu raksturs un mērķis. Piemēram, vai izteikums vērtējams kā rupjš personisks apvainojums vai arī sniegtā informācija ir saistīta ar plašākām sabiedrības interesēm. Otrkārt, ir būtisks tās personas statuss, pret kuru izteikumi ir vērsti. Piemēram, ir pieļaujamas lielākas kritikas robežas

¹²⁶ CL 1635. pants paredz: "Katrs tiesību aizskārums, t. i., katra pati par sevi neatļauta darbība, dod tam, kam tā kaitējusi, tiesību prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot." *Latvijas Republikas Civillikums*. VAS Tiesu nama aģentūra un Tulkošanas un terminoloģijas centrs, Rīga, 2001.

¹²⁷ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas spriedums lietā C–27215602, 01.04.2003.

attiecībā uz politiķu darbības vērtējumu. Novērtējot varbūtējo goda un cieņas aizskārumu, tiesu praksē pamatoti vērtēta arī pašas kritizētās personas iespējamā provokatīvā rīcība.

- Attiecībā uz CL 2352.a panta piemērošanu, AT Senāts konstatējis, ka nepieciešami divi priekšnoteikumi: pirmkārt, izplatītajām ziņām jābūt nepatiesām un, otrkārt, tām jābūt personas godu un cieņu aizskarošām. No tā secināms, ka ne visos gadījumos ziņas, kas ir nepatiesas, vienlaikus ir uzskatāmas arī par personas godu un cieņu aizskarošām. Piemēram, neprecizitāte publikācijā par kādu maznozīmīgu faktu netiks atzīta par personas godu un cieņu aizskarošu, ja pārējie ar to saistītie fakti atbildīs patiesībai. Tādēļ ka šāda kļūda nemainītu personas vērtējumu sabiedrībā, kāds radies publikācijas ietekmē. Būtiska nozīme gadījumos, kad izplatītā informācija vēlāk ir izrādījusies nepatiesa, ir arī izteikumu autoru “labticībai”.
- Lietās par goda un cieņas aizskaršanu un nepatiesu ziņu publicēšanu ir nepieciešams nošķirt ziņas vai faktus no viedokļiem un vērtējumiem. Tiesu praksē sastopama kļūdaina šo divu jēdzienu nošķiršana tajos gadījumos, kad, vērtējot izteikumus, tiesa balstījies tikai uz izteikumu un vārdu gramatisko interpretāciju. Ir nepieciešams ņemt vērā publikācijas vai pat vairāku publikāciju kopējo kontekstu, ja tās veltītas kādai tēmai, lai pārliecinātos, kādā nozīmē izteikumi lietoti. Savukārt izteikumu gramatiskā izvērtēšana atrauti no konteksta var novest pie pilnīgi atšķirīgas nozīmes nekā publikācijā ietvertā.
- Viedokļa atbilstību patiesībai nav iespējams pārbaudīt. Tomēr arī viedokli var būt nepieciešams ierobežot. Tas nedrīkst būt ne rupjš, ne nesamērīgi aizskarošs, ja tam trūkst jebkādas faktiskās bāzes. Tiesai jāvērtē, vai persona, kuras gods un cieņa, iespējams, ir aizskarta, ar savu rīcību ir radījis pamatu atbilstošam personības vai darbības vērtējumam. Taču tas nenozīmē, ka, piemēram, asam un negatīvam vērtējumam jābalstās uz absolūti patiesiem faktiem vai tā pamatā jābūt tiesas spriedumam, kas stājies spēkā. Izvirzot šādas prasības viedokļa pamatošanai, kāds sastopams atsevišķos tiesu spriedumos, netiek ievērota atšķirība starp jēdzieniem “viedoklis” un “ziņa”. Viedokļa paušanai nepieciešama pietiekama, nevis absolūti patiesa faktiskā bāze.
- Problēmas tiesu praksē norobežot “ziņas” vai “faktus” un “viedokļus” vai “vērtējumus” ir saistāmas arī ar CL 2352.a panta formulējumu, kura pirmā daļa attiecas tikai uz godu un cieņu aizskarošu, nepatiesu ziņu izplatīšanu, bet nav attiecināma uz viedokli, kurš var būt nesamērīgi aizskarošs, izteikts rupjā formā vai kā citādi aizskar personas godu un cieņu. Tādēļ nepieciešams papildināt CL 2352.a panta pirmo daļu, līdzīgi kā KL, paredzot atbildību ne tikai par nepatiesu ziņu izplatīšanu, bet arī par viedokli, kas ir bijis rupjš vai nesamērīgi aizskarošs.

Tiesu praksē šī situācija gan tiek risināta, piemērojot autonomi CL 2352.a panta trešo daļu. Saskaņā ar to ir nepieciešams tikai pamatot goda un cieņas aizskāruma prettiesiskumu, neatkarīgi no tā, vai apstrīdētie izteikumi pausti ziņas vai viedokļa formā. Taču prasība pierādīt aizskāruma prettiesiskumu praksē ir tikusi saistīta ar Preses likuma un ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu pārkāpumu un potenciāli neaptver tos godu un cieņu aizskarošus vērtējumus, kuri nav publicēti plašsaziņas līdzekļos vai kuru saturs nav vērtējams kā Rasu diskriminācijas izskaušanas konvenciju pārkāpjošs.

- CL 2352.a panta otrās daļas papildināšana, paredzot iespēju tiesai noteikt pienākumu goda un cieņas aizskārējam “atvainoties”, sniegtu iespēju tiesām piemērot šādu atlīdzinājuma veidu, nevis nosacīt pienākumu atsaukt godu un cieņu aizskarošus izteikumus tajos gadījumos, kad tie pausti kā kādas personas viedoklis.
- Kā apliecina pētījumā analizētā tiesu prakse krimināllietās, vairums goda un cieņas aizskaršanas gadījumu notiek emociju iespaidā vai starp kādā konfliktā iesaistītām pusēm. Šie gadījumi nav tik sabiedriski bīstami, ka par tiem būtu nepieciešams personu saukt pie kriminālatbildības, bet daudz piemērotāka šeit būtu administratīvā un civiltiesiskā atbildība.

Tādēļ būtu jāapsver nepieciešamība grozīt KL 156. pantu, paredzot kriminālatbildību par goda un cieņas aizskārumu, atšķirībā no neslavas celšanas, tikai tajos gadījumos, kad šāds noziedzīgs nodarījums saistīts ar kvalificējošiem apstākļiem, piemēram, veikts atkārtoti vai radījis smagas sekas.

- Īpaša kategorija ir krimināllietas, kurās personas goda un cieņas aizskaršana vai neslavas celšana ir saistītas ar citas personas procesuālo tiesību izmantošanu. Latvijas tiesu prakse šajos gadījumos ir samērā konsekventa, tā noraida šāda veida sūdzības kā nepamatotas, jo pušu atšķirīgs vērtējums par lietas faktiskajiem apstākļiem, sūdzības iesniegšanas fakts krimināllietā vai procesuālo tiesību izmantošana civilīetā *per se* nevar būt par pamatu personas saukšanai pie kriminālatbildības par goda un cieņas aizskaršanu vai neslavas celšanu.
- KL 158. pants, atšķirībā no citiem likuma pantiem par goda un cieņas aizskaršanu un neslavas celšanu personai, līdztekus piespiedu darbam vai naudas sodam, joprojām paredz brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam. Šī norma vistiešāk skar plašsaziņas līdzekļus, jo paredz atbildību par tišu goda aizskaršanu vai neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī.

Jāpiebilst, ka preses brīvībai demokrātiskā valstī ir īpaša loma. ECT uzsvērusi, ka preses brīvības robežas var sniegties līdz pārspilējumam vai pat provokācijai. Taču arī preses brīvībai var būt noteikti ierobežojumi. Tomēr ir būtiski, lai šie ierobežojumi

neatturētu presi no tās sabiedrības “sargsuņa” uzdevuma pildīšanas un sabiedrībai būtu iespēja pārliecināties, kā valsts varas institūcijas pilda tām uzticētos pienākumus.

Personai var celt neslavu, tikai apzināti par to izplatot nepatiesas ziņas. Taču personas godu un cieņu var aizskart, personu kritizējot vai pat sniedzot par to negatīvu vērtējumu. Tādēļ brīvības atņemšanas sankcija kā sods par goda un cieņas aizskārumu ir vērtējama kā preses brīvību nesamērīgi ierobežojoša un būtu atceļama. Alternatīvi to varētu saglabāt, pastāvot atsevišķiem kvalificējošiem apstākļiem.

II. RASU NAIDU, NEIECIETĪBU UN DISKRIMINĀCIJU¹²⁸ KURINOŠA RUNA¹²⁹

1. STARPTAUTISKIE STANDARTI: ANO STARPTAUTISKAIS PAKTS PAR PILSONISKAJĀM UN POLITISKAJĀM TIESĪBĀM, ANO STARPTAUTISKĀ KONVENCIJA PAR JEBKURAS RASU DISKRIMINĀCIJAS IZSKAUŠANU UN EIROPAS CILVĒKTIESĪBU UN PAMATBRĪVĪBU AIZSARDZĪBAS KONVENCIJA

Starptautiskie cilvēktiesību dokumenti īpaši vēršas pret nesaticības izraisīšanu, naida un diskriminācijas kurināšanu pret kādas rases, nacionālās vai reliģiskās grupas pārstāvjiem, nosakot valstīm pienākumu ierobežot šādas vārda brīvības izpausmes.

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 20. panta otrā daļa, kuru var uzskatīt kā *lex specialis* attiecībā pret pakta 19. pantu, kas ietver tiesības uz vārda brīvību, nosaka:

“Jebkāda rīcība, kas aizstāv nacionālu, rasu vai reliģisku naidu un ir kūdīšana uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību, jāaizliedz ar likumu.”¹³⁰

¹²⁸ Termins “rasu diskriminācija” šajā darbā ir jāsaprot plašā nozīmē, atbilstoši ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. panta pirmajai daļai un citiem Latvijai saistošiem starptautiskajiem dokumentiem, kuri aizliedz diskriminācijas izpausmes, kas vērstas pret kādu nacionālo vai etnisko grupu, cilvēkiem ar noteiktu ādas krāsu vai kādai reliģiskajai grupai piederīgajiem.

¹²⁹ Angļu valodā tiek lietots termins *hate speech*, kurš aptver gan neiecietību un naidu, gan diskrimināciju kurinošu runu. (Sk., piemēram, EP Ministru Komitejas 1997. gada 30. oktobra Rekomendāciju Nr. R (97) 20 par naidu kurinošu runu (*Recommendation No.R (97) 20 on “Hate Speech”*)). Tomēr šajā darbā autors ir izvēlējis lietot visus šos trīs terminus, lai sniegtu pilnīgāku priekšstatu, kādas vārda brīvības izpausmes tiek ietvertas šajā nodaļā.

¹³⁰ “Cilvēktiesību Žurnāls”, Nr. 3, 1996, 51.–73. lpp.

Savukārt Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu (Rasu diskriminācijas izskaušanas konvencija) 4. pants ietver četras nodarījuma izpausmes formas, par kurām būtu jāšoda: 1) tādu ideju izplatīšana, kas balstās uz rasu pārkumu vai rasu naidu; 2) kūdišana uz rasu naidu; 3) vardarbība pret jebkuras rases pārstāvi vai personu grupu, kam ir cita ādas krāsa vai etniskā izcelsme; 4) kūdišana uz šādu vardarbību.¹³¹

Atšķirībā no pakta, Rasu diskriminācijas izskaušanas konvencija uzdod valstīm ne tikai pienākumu noteikt šādu darbību aizliegumu likumā un efektīvi izmeklēt un sodīt gadījumus, kad tiek izplatītas nesaticību vai rasu naidu kurinošas idejas, bet paredzēt tieši kriminālatbildību par šādu darbību veikšanu. Tajā pašā laikā Rasu diskriminācijas novēršanas komitejas prakse ļauj secināt, ka administratīvās atbildības noteikšana un tās efektīva piemērošana mazāk smagos gadījumos izpildītu konvencijas 4. panta prasības.¹³² Arī ECRI ir paudusi nostāju, ka *“rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanas jomā civilā un administratīvā likumdošana bieži piedāvā elastīgus juridiskos līdzekļus, kas var veicināt cietušo pieeju juridiskam procesam. Krimināllikumam ir simboliska ietekme, tas paaugstina sabiedrības izpratni par rasisma un rasu diskriminācijas nopietnību, un tam ir spēcīgs preventīvs iespaids, ja vien tas piemērots efektīvi”*.¹³³

ECK 10. panta otrā daļa tieši neparedz, ka rasu, nacionālo naidu un diskrimināciju kurinoša runa varētu būt par pamatu vārda brīvības ierobežošanai. Taču ECT praksē kā leģitīms pamats šāda rakstura izpausmju ierobežojumiem kalpo citu cilvēku cieņas vai tiesību aizsardzība, vai arī – atkarībā no konkrētās situācijas – citu ECK 10. panta otrajā daļā ietverto interešu aizsardzība. Piemēram, tajos gadījumos, kad šādas izpausmes aicina uz vardarbību pret kādas rases vai nacionālās grupas pārstāvjiem, leģitīms pamats šo izpausmju ierobežošanai būs sabiedrības drošības intereses.

¹³¹ ANO 1965. gada *Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu*. “Cilvēka tiesības: starptautisko līgumu krājums”. Ņujorka; Ženēva, 1994, 1. sējums, 1. daļa, 66.–80. lpp.

Sk. arī ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējās rekomendācijas Nr. 15, 3. punktu. [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/e51277010496eb2cc12563ee004b9768?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/e51277010496eb2cc12563ee004b9768?Opendocument) Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

¹³² Komiteja, vērtējot valstu iesniegtos ziņojumus attiecībā uz Konvencijā noteikto pienākumu izpildi, noslēguma secinājumos nav izteikusi kritiku, ja sods par atsevišķiem 4. pantā ietvertajiem nodarījumiem paredzēts kādā administratīvā tiesību aktā, bet kritika visbiežāk ir vērsta uz to, ka tiesību normas netiek efektīvi piemērotas vai arī neaptver visas 4. pantā minētās nodarījumu izpausmes, kuras būtu jāšoda.

¹³³ ECRI Vispārējās politikas rekomendācija Nr. 7 “Par nacionālo likumdošanu rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanai”, pieņemta 2002. gada 13. decembrī. Paskaidrojošā memoranda 3. punkts. [http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/3-General themes/1-Policy Recommendations/Recommendation_N%07/default.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/3-General%20themes/1-Policy%20Recommendations/Recommendation_N%07/default.asp#TopOfPage) Pēdējo reizi sk. 30.05.2004.

No otras puses, jāuzsver, ka vārda brīvība, kā to vairākkārt atzinusi ECT, demokrātiskā valstī veido vienu no fundamentālākajām tiesībām. Tādēļ iespējamais konflikts starp rasu, nacionālo naidu un diskrimināciju kurinošas runas aizliegumu un vārda brīvību izskaidro daudzu valstu veiktās atrunas un interpretējošās deklarācijas pie pakta 20. panta otrās daļas un Rasu diskriminācijas izskaušanas konvencijas 4. panta, sašaurinot iespējamās vārda brīvības ierobežojumus.¹³⁴ Komitejas, kas uzrauga pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām un Rasu diskriminācijas izskaušanas konvencijas darbību, ir norādījušas, ka tiesības uz vārda brīvību ir savienojamas ar šādas runas aizliegumu, jo vārda brīvība nav absolūta un var tikt pakļauta leģitīmiem ierobežojumiem.¹³⁵

Pakta komentāri un ECT prakse ļauj secināt, ka nesaticības izraisīšana un naida kurināšana kā viens no vārda brīvības izpausmes veidiem ietilpst tajos starptautiskajos standartos, kuri aizsargā vārda brīvību. Tādēļ arī šādas vārda brīvības izpausmes netiek *a priori* izslēgtas no vārda brīvības aizsardzības sfēras un jebkuriem ierobežojumiem ir jābūt samērīgiem, attiecinot uz tiem tradicionālos cilvēktiesību ierobežošanas mehānismus: ierobežojumam jābūt “noteiktam likumā”, jābūt pamatotam ar kādu no paktā vai konvencijā noteiktajiem leģitīmajiem mērķiem un jābūt “nepieciešamam demokrātiskā sabiedrībā”. Turklāt piemērotajai sankcijai jābūt proporcionālai nodarījuma smagumam.

Kā liecina ECT prakse, atšķirībā no vārda brīvības ierobežojumiem, kuri kalpo personas goda un cieņas aizsardzībai, valsts noteiktos ierobežojumus attiecībā uz rasu, nacionālo diskrimināciju un naidu kurinošu runu tiesa ir atzinusi par nesamērīgiem daudz retāk.¹³⁶ Turklāt vairākas no sūdzībām, kurās tika apstrīdēti šādu runu ierobežojumi un tika uzskatīts, ka tie pārkāpj tiesības uz vārda brīvību, komisija¹³⁷ pēc visu apstākļu

¹³⁴ 2000. gada 1. janvārī konvencijai bija pievienojušās 155 valstis, no kurām 20 valstis bija iesniegušas atrunas vai/un interpretējošās deklarācijas attiecībā uz konvencijas 4. pantu. Tajā skaitā ir gan Amerikas Savienotās Valstis, gan vairākas Eiropas Padomes dalībvalstis, piemēram, Lielbritānija, Francija un Austrija. <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/Statusfrset?OpenFrameSet> Pēdējo reizi sk. 29.03.2004.

¹³⁵ Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējā rekomendācija Nr. 15, 4. punkts un Cilvēktiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 11, 2. punkts. “*Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted By Human Rights Treaty Bodies*”, HRI/GEN/1/Rev. 6, 12 May 2003, 133. un 204. lpp.
[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/60dcfa23f32d3feac12563ed00491355?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/60dcfa23f32d3feac12563ed00491355?OpenDocument)
Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.

¹³⁶ Kā piemērus, kur ECT ir atzinusi vārda brīvības ierobežojumus par nesamērīgiem, var nosaukt jau minēto ECT 1994. gada 23. septembra spriedumu lietā *Jersild v. Denmark*, kā arī ECT 1998. gada 23. septembra spriedumu lietā *Lehideux and Isorni v. France*, kurš ietvēra diskusijas par Petēna darbības vērtējumu Francijā nacistu okupācijas laikā un Petēna līdzatbildības atzišanu Francijas ebreju iznīcināšanā.

¹³⁷ ECK izvērtēja iesniegumu pieņemamību izskatīšanai līdz 1998. gada 1. novembrim, kad stājās spēkā ECK 11. protokols, ar kuru tika izveidota pilna laika Tiesa, kurai tika nodotas arī komisijas funkcijas.

izvērtēšanas ir noraidījusi kā nepieņemamas un pretrunā ar konvencijas 17. pantu.¹³⁸ Tas izskaidrojams ar ksenofobijas, antisemitisma un rasisma ideju popularitātes pieaugumu, ar šādus uzskatus pārstāvošo grupu aktivizēšanos Eiropā 20. gs. deviņdesmito gadu sākumā un ar aizvien plašāku apzināšanos gan atsevišķu Eiropas valstu, gan reģionālā līmenī par nepieciešamību cīnīties pret šo parādību. Lai gan EP valstu vidū atšķiras viedokļi, cik plaši vārda brīvības ierobežojumi ir pieļaujami šādos gadījumos un kādas vārda brīvības izpausmes būtu vērtējamas kā rasu naidu kurinošas, dalībvalstis ir vienotas jautājumā par nepieciešamību cīnīties pret rasismu un tā izpausmēm. Šī kopējā nostādne, kas izpaužas arī vairāku šim jautājumam veltītu dokumentu pieņemšanā un institūciju izveidē EP ietvaros¹³⁹, rada plašāku pamatu arī ECT pieņemt šādu vārda brīvības izpausmju ierobežojumus.

Saskaņā ar EP Ministru Komitejas rekomendāciju dalībvalstīm par neiecietību kurinošu runu¹⁴⁰ un ECT praksi arī šādās lietās īpaša nozīme piešķirama preses brīvībai. Rasisma un neiecietības izpausmes sabiedrībā un diskusijas par to ir daļa no vispārsvāriem jautājumiem, par kuriem preseī ir pienākums informēt un sabiedrībai ir tiesības tikt informētai. Ņemot vērā vārda brīvības un preses īpašo lomu demokrātiskā sabiedrībā, novērtējot ierobežojuma nepieciešamību, ir jāņem vērā atšķirība starp žurnālistu jeb informācijas sniedzēju un publikācijā, televīzijas pārraidē vai citā vēstījuma formā ietverto saturu. Ja žurnālists ir norobežojies no personas jeb personu grupas, kas izteikušas rasu naidu un neiecietību kurinošas piezīmes, un nav iesaistījies šo ideju propagandēšanā, bet tikai izgaismojis sabiedrībā pastāvošu problēmu un veicinājis diskusijas, viņu par to sodīt nevar. Papildus publikācijas vai pārraides kontekstam un mērķim

¹³⁸ ECK 17. pants paredz: "Nekas no šajā konvencijā minētā nevar tikt iztulkots kā jebkādas valsts, grupas vai personas jebkādas tiesības iesaistīties jebkurā darbībā vai veikt jebkuru darbību, kuras mērķis ir likvidēt jebkuras no šeit minētajām tiesībām un brīvībām vai ierobežot tās lielākā mērā, nekā tas noteikts šajā konvencijā." Oficiālo publikāciju latviešu valodā sk. "Latvijas Vēstnesis", Nr. 143, 13.06.1997.

Sk. arī EC komisijas lēmumus lietās: *Schimaneck v. Austria*, ECK 01.02.2000.

<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=1&Action=Html&X=601151324&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

Witzsch v. Germany, 20.04.1999.

<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601151413&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.

¹³⁹ Šeit var minēt EP 1993. gada dalībvalstu un valdību vadītāju tikšanās laikā pieņemto Vīnes deklarāciju un tās ietvaros izstrādāto rīcības plānu cīņai pret rasismu, ksenofobiju, antisemitismu un neiecietību, 2000. gada Eiropas konferences pret rasismu noslēguma deklarāciju, kā arī *ECRI (European Commission against Racism and Intolerance)* izveidi. Vairāk par šiem dokumentiem un *ECRI* darbību sk. EP mājas lapā, sadaļā "Cilvēktiesības, cīņa pret rasismu" http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/

¹⁴⁰ *Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on "Hate Speech", 30 October 1997, Principle 7.*

<https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=118995&Lang=en> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

svarīga var būt arī auditorija, kurai adresēta publikācija vai pārraide, kā arī citi konkrētajā lietā svarīgi apstākļi, kas ļauj izvērtēt, vai ierobežojums ir nepieciešams.

Lietā *Jersild pret Dāniju* tika izskatīts gadījums, kad žurnālistu notiesāja par dokumentālu interviju ar ekstrēmi noskaņotu jauniešu grupu, kuras laikā viņi izteica rasistiskas piezīmes. ECT uzsvēra:

*“Interviju reportāžas, rediģētas vai nerediģētas, ir viens no svarīgākajiem līdzekļiem, kā prese var pildīt tās nozīmīgo sabiedrības “sargsuņa” lomu. Žurnālista sodīšana par palīdzību citu cilvēku uzskatu izplatīšanā ar intervijas starpniecību nopietni kavētu preses ieguldījumu sabiedrībai svarīgu jautājumu apspriešanā un nebūtu piemērojama, ja vien nepastāv īpaši svarīgi iemesli, lai to darītu.”*¹⁴¹

ECT šajā lietā arī konstatēja, ka pārraides mērķis nebija propagandēt rasistiskas idejas vai uzskatus, bet vērst uzmanību uz aktuālu jautājumu, kas interesē sabiedrību. Turklāt pārraide veidoja daļu no ziņu programmas un bija domāta labi informētai auditorijai. Izvērtējusi visus šos faktorus kopumā, ECT secināja, ka soda piemērošana žurnālistam nebija nepieciešama citu personu tiesību aizsardzībai demokrātiskā sabiedrībā.¹⁴²

2. LATVIJAS TIESĪBU AKTI

2.1. Satversme

Raksturojot Satversmes 100. pantā garantētās tiesības uz vārda brīvību, sadaļā par nepieciešamajiem vārda brīvības ierobežojumiem personas goda un cieņas aizsardzībai jau tika minēts, ka tiesības uz vārda un preses brīvību nav absolūtas. Šīs tiesības var tikt pakļautas ierobežojumiem Satversmes 116. pantā paredzētajos gadījumos un saskaņā ar tajā noteikto kārtību.

Pirmkārt, līdzīgi kā tas ir ar vārda brīvības ierobežojumiem personas goda un cieņas aizsardzībai, arī ierobežojot rasu, nacionālo naidu vai diskrimināciju kurinošas vārda

¹⁴¹ ECT 1994. gada 23. septembra spriedums lietā *Jersild v. Denmark*, 35. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601150716&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 25.05.2004.

¹⁴² Turpat.

brīvības izpausmes, ierobežojumam ir jābūt noteiktam likumā. Par pamatu valsts pienākumam ierobežot rasu vai nacionālo diskrimināciju kurinošas vārda brīvības izpausmes jāmin Satversmes 91. pants, kas paredz diskriminācijas aizliegumu. Rasu, nacionālo naidu vai diskrimināciju kurinošu izteikumu ierobežojumi noteikti arī KL 78. pantā¹⁴³, likuma "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" 7. pantā¹⁴⁴ un "Radio un televīzijas likuma" 17. un 20. pantā¹⁴⁵, Latvijai saistošos starptautiskos cilvēktiesību līgumos, no kuriem vispirms būtu minama ANO Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu. Turklāt uz tiem gadījumiem, kad ar rasu neiecietību un diskrimināciju saistāmās vārda brīvības izpausmes aizskar arī kādas personas vai personu grupas godu un cieņu, būtu attiecināms arī Satversmes 95. pants¹⁴⁶ un CL 2352.a pants.¹⁴⁷

Otrkārt, vārda brīvības ierobežojumam ir jābalstās uz vienu no Satversmes 116. pantā minētajiem pamatiem. Šis pants tieši neparedz rasu, nacionālo naidu un diskrimināciju kurinošu vārda brīvības izpausmju aizliegumu kā leģitīmu mērķi tiesību uz vārda brīvību ierobežošanai. Tomēr jāņem vērā, ka Satversme vārda brīvības ierobežojumus noteikusi vispārīgi. Kā leģitīms mērķis ierobežojumiem šāda veida lietās var būt gan "citu cilvēku tiesību", gan "demokrātiskās valsts iekārtas", gan "sabiedrības drošības" aizsardzība.

Turklāt, kā izriet no iepriekšminētajiem Latvijai saistošajiem cilvēktiesību dokumentiem, īpaši no ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas

¹⁴³ KL 78. panta 1. daļa paredz: "Par darbību, kas apzināti vērstā uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, kā arī par apzinātu personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšanu personai atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar naudas sodu līdz sešdesmit minūšu mēnešalgām". "Latvijas Vēstnesis", Nr. 199/200 (1260/1261), 08.07.1998.

¹⁴⁴ Saskaņā ar Preses likuma 7. panta pirmo daļu aizliegts publicēt informāciju, "kas aicina uz vardarbību un /.. / propagandē karu, cietsirdību, rasu, nacionālo vai reliģisko pārkumu un neiecietību, kūda uz citu noziegumu izdarīšanu". "Ziņotājs", 14.02.1991.

¹⁴⁵ Radio un televīzijas likuma 17. panta 3. daļas 3. punkts paredz, ka programma nedrīkst ietvert musinājumu uz nacionālo, rasu, dzimumu vai reliģisko naidu, uz nacionālā goda un cieņas pazemošanu. Savukārt 20. panta 3. daļas otrais un trešais punkts noteic, ka reklāma un televeikals nedrīkst ietvert jebkuru rases, dzimuma vai tautības diskrimināciju. Radio un televīzijas likums, pieņemts 1995. gada 24. augustā. "Latvijas Vēstnesis", Nr. 137, 08.09.1995.

¹⁴⁶ Latvijas Republikas Satversmes 95. pants cita starpā paredz, ka "valsts aizsargā cilvēka godu un cieņu". 1998. gada 15. oktobra likuma redakcija, kas stājās spēkā no 1998. gada 6. novembra. "Latvijas Vēstnesis", Nr. 308/312, 23.10.1998.

¹⁴⁷ CL 2352.a panta trešā daļa paredz: "Ja kāds prettiesiski aizskar personas godu un cieņu mutvārdiem, rakstveidā vai ar darbiem, tad viņam jānodod atlīdzība (mantiska kompensācija). Atlīdzības apmēru nosaka tiesa." Latvijas Republikas Civillikums. VAS Tiesu nama aģentūra un Tulkošanas un terminoloģijas centrs. Rīga, 2001, 455. lpp.

izskaušanu, valstij pat ir pienākums ierobežot tādas vārda brīvības izpausmes, kas kūda uz rasu naidu, neiecietību vai diskrimināciju pret kādas rases vai etniskās grupas pārstāvjiem. Šajā saistībā jāmin Satversmes 89. pants, kurš paredz: “*Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.*”¹⁴⁸

Treškārt, lai gan Satversmes 116. pantā, atšķirībā no ECK 10. panta otrās daļas un citu starptautisko cilvēktiesību aktu normām, kas nosaka vārda brīvības ierobežojumus, nav tieši minēta nepieciešamība izvērtēt vārda brīvības ierobežojuma samērīgumu jeb proporcionālītāti leģitīmajam mērķim, šāda prasība, kā liecina Satversmes tiesas prakse, izriet no Satversmes 1. panta.¹⁴⁹ Tādēļ arī lietās, kur saduras tiesības uz vārda brīvību un kūdīšana uz rasu, nacionālo naidu vai diskrimināciju, ir nepieciešams izvērtēt ierobežojumu samērīgumu jeb proporcionālītāti. Piemēram, brīvības atņemšanas soda piemērošana visdrīzāk tiks uzskatīta par atbilstošu personām, kas aicinājušas uz vardarbību pret kādas rases vai etniskās grupas pārstāvjiem, taču šāda soda piemērošana par izteikumiem, kuri neapzināti pārkāpuši pieļaujamās vārda brīvības robežas un ietvēruši netiešus aicinājumus uz kādas rases vai etniskās grupas diskrimināciju, visbiežāk tiktu vērtēta kā vārda brīvības nesamērīgs ierobežojums.

Iespējamie kritēriji ierobežojuma samērīguma izvērtēšanai atkarībā no lietas apstākļiem var būt gan šādu izteikumu aizskārums jeb smaguma pakāpe, gan tas, vai izteikumu mērķis ir bijis veicināt rasu diskrimināciju un naidu, vai arī izgaismot sabiedrībā kādu aktuālu problēmu, norobežojoties no šāda veida izteikumiem un tos nepropagandējot. Jāņem vērā arī kriminālsoda bargums vai mantiskās kompensācijas apmērs, kādu tiesa piemērojusi izteikumu autoriem vai izplatītājiem. Turklāt īpaša nozīme arī šādās lietās piešķirama preses brīvībai un žurnālistu pienākumam informēt sabiedrību par aktuāliem jautājumiem. Piemēram, ja žurnālists tikai izgaismojis sabiedrībā reāli pastāvošu problēmu, norobežojoties no intervijā vai pārraidē izteiktiem neiecietību vai rasu naidu kurinošiem izteikumu autoru uzskatiem, viņa sodīšana nebūtu samērīga.¹⁵⁰

¹⁴⁸ 1998. gada 15. oktobra likuma redakcija, kas stājās spēkā no 1998. gada 6. novembra. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 308/312, 23.10.1998.

¹⁴⁹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2003–05–01. “*Par Krimināllikuma 271. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 100. pantam*”, 29.10.2003. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 152 (2917), 30.10.2003.

¹⁵⁰ Sk. ECT 1994. gada 23. septembra spriedumu lietā *Jersild v. Denmark*, 31. punkts; 33.–35.punkts. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601150716&Notice=0&Notice mode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 25.05.2004.

2.2. Plašsaziņas līdzekļu darbības regulējums

2.2.1. Likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”

Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” (Preses likums) 1. pants paredz ikvienas personas tiesības brīvi paust savus uzskatus un viedokļus, izplatīt paziņojumus presē un citos masu informācijas līdzekļos, saņemot ar to starpniecību informāciju par jebkuru sabiedrībai interesantu jautājumu vai notikumu.¹⁵¹ Savukārt 2. pants noteic, ka saskaņā ar šo likumu pie preses un citiem masu informācijas līdzekļiem pieskaitāmi arī televīzijas un radio raidījumi. Tomēr jāņem vērā, ka uz šiem masu informācijas līdzekļiem attiecināmas speciālā likuma normas, 1995. gadā pieņemtā Radio un televīzijas likuma prasības.

Taču likuma 2. pants, kas definē preses un masu informācijas līdzekļu jēdzienu atbilstoši šim tiesību aktam, neietver elektronisko pakalpojumu veicējus, kas sniedz publiski pieejamus pakalpojumus, piemēram, interneta portālus vai tērzēšanas kanālus. Jāuzsver, ka tieši šajos modernajos plašsaziņas līdzekļos rasu un etnisko neiecietību kurinoši izteikumi ir vērojami biežāk nekā avīzēs, televīzijas vai radio raidījumos.

Saskaņā ar *ECRI* Vispārējo politisko rekomendāciju Nr. 6 valstīm ir pienākums vērsties pret rasu neiecietību un naidu kurinošām izpausmēm arī interneta vidē.^{152/153} Arī ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas secinājumi par valstu ziņojumiem attiecībā uz konvencijas izpildi ļauj secināt, ka Rasu diskriminācijas izskaušanas konvencijas 4. pants nosaka valstīm pienākumu aizliegt rasu diskrimināciju un naidu kurinošus izteikumus un citu šajā pantā minēto darbību veikšanu arī internetā.¹⁵⁴

¹⁵¹ 1990. gada 12. decembra likums *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. “Ziņotājs”, 14.02.1991.

¹⁵² *ECRI* Vispārējās politikas rekomendācija Nr. 6: “Par rasistisku, ksenofobisku un antisemitisku materiālu izplatīšanas internetā apkarošanu” (*Combating the Dissemination of Racist, Xenophobic and Antisemitic Material Via the Internet*) pieņemta 2000. gada 15. decembrī, Strasbūra.
http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/3-General_themes/1-Policy_Recommendations/Recommendation_N%06/default.asp#TopOfPage Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

¹⁵³ Par juridiskām problēmām un risinājumiem, kas saistīti ar rasisma apkarošanu internetā sk. vairāk Šveices salīdzinošo tiesību institūta sagatavoto un *ECRI* izdoto materiālu: *Legal Instruments to Combat Racism on the Internet* (Tiesiskie instrumenti cīņai pret rasismu internetā). *Swiss Institute of Comparative Law, ECRI, CRI (2000 27), Strasbourg, August 2000*.
http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/3-General_themes/3-Legal_Research/2-Combat_racism_on_Internet/Internet_Table.asp#TopOfPage Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

¹⁵⁴ Sk., piemēram, komitejas 2003. gada 10. decembra noslēguma secinājumu attiecībā uz Somijas iesniegto ziņojumu, 14. punkts. CERD/C/63/CO/5.
<http://www.formin.fi/doc/eng/humanrights/reportng/reports/cerd03en.pdf> Pēdējo reizi sk. 30.05.2004.

CL 2352.a panta normas ir attiecināmas uz publisku personas goda un cieņas aizskārumu, tajā skaitā, ja šādas ziņas vai viedokļi pausti saziņas līdzekļos, kas pastāv interneta vidē. Taču CL 2352.a pants attiecināms tikai uz tiem rasu naidu vai diskrimināciju kurinošiem izteikumiem, kuri vienlaikus aizskar arī personas godu un cieņu.

Latvijas KL 78. pants paredz atbildību par rasu vai nacionālā naida vai nesaticības kurināšanu neatkarīgi no tā, kādos plašsaziņas līdzekļos šādi izteikumi ir pausti. Taču, kā jau minēts, šī norma prasa konstatēt, ka personai, kas šādus izteikumus izplata, ir bijis tiešs nodoms izraisīt rasu vai nacionālo naidu, vai nesaticību. Turklāt nav mehānisma, kas šādā gadījumā ļautu efektīvi noskaidrot neiecietību vai godu un cieņu aizskarošās informācijas avotu, kā arī nav risināts jautājums par informācijas izplatīšanas starpnieka (mājas lapas, servera īpašnieka) atbildību.¹⁵⁵

Tādēļ Preses likuma 7. pantā noteikto ierobežojumu¹⁵⁶ attiecināšana arī uz interneta portāliem un citiem publiski pieejamiem saziņas līdzekļiem elektroniskajā vidē radītu iespēju šo informācijas resursu pakalpojumu sniedzējiem un informācijas izplatītājiem apzināties, kā arī šajā informācijas telpā pastāv ierobežojumi. Turklāt tas ļautu vērsties pret 7. pantā noteikto informācijas izplatīšanas ierobežojumu pārkāpējiem arī tajos gadījumos, kad šādi izteikumi nav tieši saistāmi ar personas goda un cieņas aizskāšanu. Šādu grozījumu nepieciešamība Preses likumā tika apspriesta jau šā darba izstrādes gaitā.¹⁵⁷

Jau minētais Preses likuma 7. pants noteic, kādu informāciju aizliegts publicēt. Saskaņā ar šā panta pirmo daļu pie aizliegtas pieskaitāma arī informācija, *“kas aicina uz vardarbību un ././ propagandē karu, cietsirdību, rasu, nacionālo vai reliģisko pārkāpumu un neiecietību, kūda uz citu noziegumu izdarīšanu”*.¹⁵⁸ Šāds formulējums aptver izteikumus vai citādas vārda brīvības izpausmes, kas aicina uz rasu, nacionālo naidu un diskrimināciju. Turklāt uz tiem gadījumiem, kad šādi izteikumi aizskar kādas personas godu un cieņu, ir attiecināma arī 7. panta piektā daļa.¹⁵⁹

¹⁵⁵ LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta informācija par secinājumiem konferencē “Vārda brīvība: Latvijas tiesu prakse Eiropas Cilvēktiesību konvencijas kontekstā”. Par vārda brīvību Latvijas un Eiropas tiesu praksē. “Latvijas Vēstnesis”, “Jurista Vārds”, Nr. 34 (187), 01.11.2000.

¹⁵⁶ Saskaņā ar 7. panta pirmo daļu aizliegts publicēt informāciju, *“kas aicina uz vardarbību un ././ propagandē karu, cietsirdību, rasu, nacionālo vai reliģisko pārkāpumu un neiecietību, kūda uz citu noziegumu izdarīšanu”*. “Ziņotājs”, 14.02.1991.

¹⁵⁷ Sk. grozījumus likumā *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. Projekts. <http://www.politika.lv/index.php?id=107830&lang=lv> Pēdējo reizi sk. 08.03.2004.

¹⁵⁸ 1990. gada 12. decembra likums *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. “Ziņotājs”, 14.02.1991.

¹⁵⁹ *Preses likuma 7. panta piektā daļa paredz: “Aizliegts publicēt informāciju, kura aizskar fizisko un juridisko personu godu un cieņu un ceļ tām neslavu.”* “Ziņotājs”, 14.02.1991.

Likuma 12. pants paredz, ka rasu neiecietību kurinošas informācijas, ja tā izpaužas kā aicinājumi uz vardarbību¹⁶⁰, publikācija pat var kļūt par pamatu, lai tiesa pieņemtu nolēmumu par masu informācijas līdzekļa darbības izbeigšanu.

Likuma 21. panta pirmā daļa nosaka: *“Personas ././ ir tiesīgas pieprasīt, lai masu informācijas līdzekļi atsauc par tām publicētās (pārraidītās) ziņas, ja šīs ziņas neatbilst patiesībai”*.¹⁶¹ Diemžēl šī norma neparedz iespējas prasīt atvainošanos gadījumos, kad paustas nevis “ziņas”, bet neiecietību vai diskrimināciju kurinoši viedokļi vai vērtējumi, kas aizskar kādai rasei vai etniskajai grupai piederīgo personu godu un cieņu. Kā liecina pagaidām nelielā tiesu prakse¹⁶², tieši šāds gandarījuma veids ir visatbilstošākais, kad godu un cieņu aizskarošu izteikumu pamatā ir nevis “ziņas”, bet viedoklis vai vērtējums.

Tā kā šis pants attiecināms tikai uz ziņām, masu informācijas līdzeklis var atteikties atsaukt izplatītās ziņas, ja pierāda to atbilstību patiesībai. Taču tajos gadījumos, kad, piemēram, ņemot vērā izteikumu kontekstu un formu, kāds ebreju tautai piederīgais uztvēris par godu un cieņu aizskarošu viņa nodēvēšanu par “žīdu” vai melnas ādas krāsas cilvēks – viņa nosaukšanu par “nēģeri”, nebūtu pamatota prasība pierādīt šāda vērtējuma atbilstību patiesībai vai noteikt pienākumu to atsaukt. Kā jau minēts, viedoklis vai vērtējums nevar būt paties vai nepaties, bet tas var būt nesamērīgi aizskarošs, piemēram, ja izteikts rupjā formā. Savukārt aizskartajai personai labvēlīga iznākuma gadījumā iespēja prasīt “atvainošanos” sniegtu personai iespēju ātrāk saņemt apmierinājumu, bet masu informācijas līdzeklim – izvairīties no prasības iesniegšanas pret to tiesā. Jāpiebilst, ka ne visos gadījumos noteicošā nozīme ir mantiskas kompensācijas saņemšanai.

Preses likuma 28. pants paredz: *“Kaitējums, arī morālais kaitējums, ko masu informācijas līdzeklis nodarījis ././ personai, publicējot ziņas un informāciju, kuru publikācija aizliegta ar likumu, masu informācijas līdzeklim jāatlīdzina šai personai likumā noteiktajā kārtībā”*.¹⁶³ Šā panta sistēmiska interpretācija kopsakarā ar likuma 7. panta pirmajā daļā noteikto nepublicējamās informācijas loku rada pienākumu masu informācijas līdzeklim sniegt personai atlīdzinājumu, ja tai ir nodarīts morāls kaitējums, publicējot informāciju, kas propagandē rasu, nacionālo vai reliģisko pārkumu un neiecietību. Turklāt 7. panta pirmajā daļā minētā informācija, kuras publikācija ir aizliegta, netiek

¹⁶⁰ Sk. Preses likuma 12. panta 1. punktu.

¹⁶¹ 1990. gada 12. decembra likums *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. “Ziņotājs”, 14.02.1991.

¹⁶² Sk., piemēram, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedumu lietā CA–2881/4, 03.06.2002. un Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas spriedumu lietā PAC–244, 09.04.2003.

¹⁶³ 1990. gada 12. decembra likums *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. “Ziņotājs”, 14.02.1991.

saistīta vienīgi ar nepatiesu ziņu sniegšanu, bet varētu ietvert arī rasu pārkumu un neiecietību kurinošus viedokļus vai vērtējumus. Tādēļ, ja personai ir nodarīts morāls kaitējums, publicējot likumā aizliegto informāciju, atbilstoši 28. pantam tas ir pietiekams pamats morālā kaitējuma atlīdzībai. Nav būtiski, vai publicētā informācija bijusi ziņas vai viedokļa formā. Morālā kaitējuma atlīdzība iepriekšminētās informācijas publikācijas gadījumā būtu jāparedz arī neatkarīgi no tā, vai šāda informācija aizskar vai neaizskar personas godu un cieņu.

2.2.2. Radio un televīzijas likums

Radio un televīzijas likuma 3. pants, kurš nosaka elektronisko sabiedrības saziņas līdzekļu darbības principus, paredz, ka raidījumu un programmu cenzūra ir aizliegta. Taču šā panta ceturtnā daļa arī nosaka: *“Raidorganizācija ir brīva un neatkarīga programmu veidošanā un izplatīšanā, ciktāl to neierobežo Satversme, šis likums un citi likumi /.. / un Latvijai saistoši starptautiskie līgumi.”*¹⁶⁴ No šis likuma normas izriet pienākums elektroniskajiem saziņas līdzekļiem savā darbībā ievērot gan Satversmē, gan plašsaziņas līdzekļu darbību regulējošos un citos likumos, gan Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos, piemēram, ANO Starptautiskajā konvencijā par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu noteiktos rasu diskrimināciju vai neiecietību kurinošas runas vai cita veida šādu vārda brīvības izpausmju aizliegumus.

Likuma 17. pants, kurš nosaka programmu veidošanas vispārīgos noteikumus, tieši paredz, ka programma *“nedrīkst ietvert musinājumu uz nacionālo, rasu, dzimumu vai reliģisko naidu, uz nacionālā goda un cieņas pazemošanu.”*¹⁶⁵ Atšķirībā no Preses likuma un citu likumu normām šī norma uzsver nevis tikai atsevišķa indivīda, bet arī kādai nacionālai vai etniskai grupai piederīgo personu goda un cieņas aizskārumu. Tajos gadījumos, kad rasu, nacionālo neiecietību vai diskrimināciju kurinoši izteikumi ir vērtējami kā godu un cieņu aizskaroši, tie bieži aizskar nevis kādu atsevišķu personu, bet visus vai ievērojamu daļu kādai rasei, etniskai vai nacionālai grupai piederīgo.

Par piemēru var minēt lietu *Dž. Stils pret politisko organizāciju “Brīvības partija” un valsts bezpeļņas SIA “Latvijas Televīzija”*¹⁶⁶, kurā prasītājs personiski nebija ne piedalījies, ne arī attēlots reklāmā, taču uzskatīja reklāmas klipu par godu un cieņu aizskarošu un diskriminējošu, pamatojoties uz savu piederību melnas ādas krāsas cilvēkiem.

¹⁶⁴ 1990. gada 12. decembra likums *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*. “Ziņotājs”, 14.02.1991.

¹⁶⁵ Likuma 17. panta trešās daļas 3. punkts. Turpat.

¹⁶⁶ Rīgas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums lietā Nr. C29240503, 08.09.2003.

Atbilstoši *ECRI* Vispārējās politikas rekomendācijai Nr. 7 “Par nacionālo likumdošanu rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanai” valstij ir pienākums vērsties arī pret tiem gadījumiem, kad rasu vai etnisko naidu kurinoši vai neslavu ceļoši izteikumi attiecināmi nevis uz atsevišķu indivīdu konkrēti, bet uz kādu nacionālo vai etnisko personu grupu kopumā.¹⁶⁷

Likums paredz arī reklāmas un televēkala veidošanas nosacījumu ierobežojumus. Radio un televīzijas likuma 20. panta trešās daļas otrais un trešais punkts paredz, ka reklāma un televēkals nedrīkst ietvert jebkādu rases, dzimuma vai tautības diskrimināciju. Savukārt piekto punktu vismaz daļēji var attiecināt uz rasu neiecietību kurinošu runu, jo tas aizliedz “*mudināt uz izturēšanos, kas apdraud cilvēka veselību vai drošību*”.¹⁶⁸ Šā panta vienpadsmitā daļa arī noteic, ka par šādas aizliegtas reklāmas vai televēkala izplatīšanu ir atbildīgi gan reklāmas devējs, gan raidorganizācija.

Līdzīgi kā Preses likums, arī Radio un televīzijas likums paredz iespēju prasīt izplatīto ziņu atsaukumu, ja tās ir bijušas nepatiesas. Taču arī šajā likumā nav paredzēta iespēja prasīt “atvainošanos” tad, ja kādā raidījumā tiktu izteikti rasu neiecietību un diskrimināciju kurinoši viedokļi vai vērtējumi, kas aizskar personas vai personu grupas godu un cieņu. Tiesības uz atbildi un pienākums atlīdzināt morālo kaitējumu arī ir tikai tajā gadījumā, ja raidorganizācija aizskārusi personas godu un cieņu, izplatot patiesībai neatbilstošas ziņas.¹⁶⁹

Kā jau minēts, ierobežojot neiecietību un diskrimināciju kurinošas vārda brīvības izpausmes, turklāt jāņem vērā preses īpašā loma demokrātiskā sabiedrībā un tās pienākums informēt sabiedrību par vispārsvāriem jautājumiem. Tādēļ svarīgi norobežot gadījumus, kad žurnālists bijis vienkārši informācijas nesējs, atspoguļojot, piemēram, rasistisku uzskatu vai to pārstāvju lomas pieaugumu sabiedrībā, no gadījumiem, kad žurnālists pats aktīvi iesaistījies šādu ideju izplatīšanā. Ja žurnālists ir rosinājis diskusiju par sabiedrībai aktuālu jautājumu un televīzijas vai radio pārraidē norobežojies no izteiktajām idejām, kas kurina rasu naidu vai diskrimināciju, viņa sodīšana būtu neatbilstoša.

¹⁶⁷ *ECRI* Vispārējās politikas rekomendācija Nr. 7 “Par nacionālo likumdošanu rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanai”, pieņemta 2002. gada 13. decembrī, 18. punkts.
http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/3-General_themes/1-Policy_Recommendations/Recommendation_N%B07/default.asp#TopOfPage Pēdējo reizi sk. 30.05.2004.

¹⁶⁸ *Radio un televīzijas likums*, pieņemts 1995. gada 24. augustā. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 137, 08.09.1995.

¹⁶⁹ Sk. *Radio un televīzijas likuma* 37. un 38. pantu. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 137, 08.09.1995.

2.3. Atbildības veidi

2.3.1. KL normu analīze¹⁷⁰

KL 78. pants ir nozīmīgākā tiesību norma Latvijas tiesību sistēmā, kas tieši ierobežo nesaticību vai naidu izraisošas vārda brīvības izpausmes:

“(1) Par darbību, kas apzināti vērsta uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, kā arī par apzinātu personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšanu personai atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības –

soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar naudas sodu līdz sešdesmit minimālajām mēnešalgām.

(2) Par tādu pašu darbību, ja tā ir saistīta ar vardarbību, krāpšanu vai draudiem, kā arī tad, ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks –

*soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem”.*¹⁷¹

Šā pētījuma tapšanas laikā pēc autoram pieejamās informācijas¹⁷² Latvijas tiesās bija izskatītas trīs lietas, kurās personas tika tiesātas pēc KL 78. panta. No tām vienā lietā persona tika saukta pie atbildības tikai pēc KL 78. panta¹⁷³, bet divās lietās personas tika notiesātas arī saistībā ar citiem KL paredzētiem noziedzīgiem nodarījumiem.¹⁷⁴ Tādēļ būtiskākā nozīme šīs normas izvērtēšanā tika atvēlēta dažādu tiesību nozaru ekspertu publikācijām, KL komentāriem un to Latvijai saistošo institūciju atzinumiem un ieteikumiem, kuras uzrauga starptautisko cilvēktiesību līgumu darbību.

¹⁷⁰ Pētījumā analizēta KL 78. panta redakcija, kas bija spēkā 2004. gada 1. februārī.

¹⁷¹ KL, “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 199/200 (1260/1261), 08.07.1998.

¹⁷² Feldhūne Gita, Mits Mārtiņš. *Human Rights Institute of the Faculty of Law, University of Latvia. “Legal Analysis of National and European Anti-discrimination Legislation, Comparison of the EU Race Equality Directive and Protocol No 12 with Anti-discrimination Legislation in Latvia”*, Interights, European Roma Rights Center, Migration Policy Group. “Implementing European Anti-discrimination Law”, 2001, 35.–36. lpp.

¹⁷³ Liepājas tiesas spriedums lietā Nr. K20–90/1 (kr./l. Nr. 184000300), 12.01.2001, un Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr. #KA02–4/02 (#184000300), 11.11.2002. Nav publicēti.

¹⁷⁴ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr. K–79/8 (Nr. 51603097), 29.05.2000, un Latvijas Republikas AT Krimināllietu tiesu palātas spriedums lietā Nr. PAK–16, 16.01.2001. Nav publicēti.

Šā panta subjekts ir gan privātpersona, gan amatpersona. Turklāt amatpersona tiek izcelta kā speciālais subjekts, un teorētiski par apzinātu nesaticības sludināšanu tai var piemērot ievērojami bargu sodu – brīvības atņemšanu uz 10 gadiem. Raksturojot šā nodarījuma subjektīvo pusi, autoritatīvi tiesību avoti liecina, ka 78. pantu var piemērot tikai tad, ja persona veikusi attiecīgās darbības ar tiešu nodomu,¹⁷⁵ t. i., ja persona ir paredzējusi nodarījuma sekas un vēlējusies to iestāšanos. Otra vainas forma (netiešs nodoms), kad persona nav vēlējusies attiecīgās sekas, taču apzināti pieļāvusi to iestāšanos¹⁷⁶, netiek attiecināta uz KL 78. panta sastāvu. KL 78. pantā ietverto nodarījumu nevar veikt arī aiz neuzmanības.¹⁷⁷ Tādējādi, ja tiesību aizsardzības iestādes nekonstatē tiešu nodomu personas, personu grupas nacionālo vai rasu nesaticību kurinošās darbībās vai izteikumos, vainīgo(ās) personu(as) pie atbildības saukt nevar.

Kā liecina prokuratūras un policijas sniegtie statistiskie dati, absolūtā vairumā gadījumu tiek atteikts ierosināt krimināllietas pēc šā panta.¹⁷⁸ Īpaši reti ir tie gadījumi, kuros lietas ne tikai ir ierosinātas, bet pirmstiesas izmeklēšana beidzas ar apsūdzības uzrādīšanu, lietas nodošanu tiesā un personu saukšanu pie kriminālatbildības.

Ekspertu vidū tiek minēti vairāki iemesli, kādēļ personas praktiski netiek sauktas pie atbildības pēc KL 78. panta, kaut gan sabiedrībā nereti tiek ziņots par gadījumiem, kas radījuši negatīvas sekas etniskajās attiecībās valstī.¹⁷⁹ Pirmām kārtām tas tiek saistīts ar pagātnes mantojumu – etniskās diskriminācijas vai neiecietības pilnīgu noliegumu Padomju Savienībā un no tā laika pārmantoto nevērīgo attieksmi un izpratnes trūkumu par šādām parādībām.¹⁸⁰ Šā apstākļa nozīmi netieši rāda lielais iesniegumu skaits, pēc kuriem tiesību aizsardzības iestādes atsakās ierosināt krimināllietas, kas ļautu veikt

¹⁷⁵ Krastiņš Uldis, Valentija Liholaja, Aivars Niedre. "Krimināllikuma komentāri. 3. grāmata". Rīga, AFS, 1999, 25. lpp.

¹⁷⁶ *Krimināllikums*, pieņemts 1998. gada 17. jūnijā, 9. pants. "Ziņotājs", Nr. 15, 04,08.1998.

¹⁷⁷ Par neuzmanības jēdzienu krimināltiesībās, sk. KL 10. panta 1. daļu. Turpat.

¹⁷⁸ Saskaņā ar Drošības policijas 2003. gada 16. septembra informāciju, no 1999. gada līdz 2003. gada septembrim Drošības policijas lietvedībā ir bijušas četras krimināllietas, kas ierosinātas pēc KL 78. panta, bet trīspadsmit gadījumos pieņemts lēmums par atteikšanos ierosināt krimināllietu. Savukārt, saskaņā ar Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras sniegto informāciju, no 1999. gada līdz 2003. gada 30. septembrim prokuratūras iestādēs nav ierosinātas krimināllietas par KL 78. pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu. *Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras atbilde uz informācijas pieprasījumu Valsts cilvēktiesību biroja direktoram O. Brūvera kungam*. Nav publicēta. 30.09.2003.

¹⁷⁹ Par šādu gadījumu apkopojumiem sk. Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra ikgadējos pārskatus "Cilvēktiesības Latvijā", sadaļu "Neiecietība, ksenofobija, rasu diskriminācija un naida kurināšana".

¹⁸⁰ Mits Mārtiņš. Pētījums par vārda brīvību. Nav publicēts.

detalizētāku gadījumu izmeklēšanu. Turklāt, lai gan tiesību aizsardzības iestādēm būtu jāreaģē uz nacionālo naidu vai nesaticību kurinošu runu vai darbību, autoram nav zināms, vai kāda no lietām ir ierosināta nevis pēc cietušā sūdzības, bet pēc pašas prokuratūras vai policijas iniciatīvas.

Kā cits būtisks apstāklis tiek minēta KL 78. panta redakcija, konkrēti, nepieciešamība pierādīt tiešu nodomu. Turklāt tiek uzsvērts, ka tiesību aizsardzības iestādes ir noteikušas augstu sliekšni tieša nodoma pierādīšanai. Par vēl vienu iemeslu tiek minēts tiesību aizsardzības iestāžu pieredzes trūkums šāda veida noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā.

Tiesību aizsardzības iestāžu attieksmes maiņa pret šāda veida noziedzīgiem nodarījumiem ir nesaraucjami saistāma ar šīs parādības un tās kaitīgo sekas plašāku apzināšanos sabiedrībā. Jāatzīmē, ka sabiedrībā ir visai izplatīti gadījumi, kad, piemēram, plašsaziņas līdzekļu komentāros par kāda noziedzīga nodarījuma apstākļiem tiek nepamatoti uzsvērta personas etniskā piederība. Te var minēt arī bijušā Iekšlietu ministra M. Gulbja izteikumus, ka vairums notiesāto Latvijas cietumos ir cittautieši. Šāda informācija un izteikumi par kādas etniskās vai citas grupas pārstāvjiem visbiežāk balansē uz rasu naida vai nesaticības kurināšanas robežas un rada negatīvus stereotipus, vairo sabiedrībā aizspriedumus pret kādas grupas pārstāvjiem.

Jautājumu nepieciešams risināt kompleksi, izglītojot gan tiesību aizsardzības iestāžu pārstāvjus un sabiedrību kopumā par šādu izpaušmju un izteikumu kaitīgajām sekām, gan plašsaziņas līdzekļus – šādu jautājumu atspoguļošanā. Taču zināmus rezultātus nacionālā naida vai nesaticības izpaušmju ierobežošanai sabiedrībā var sniegt arī izmaiņas likumdošanā.

Piemēram, par nepieciešamību pierādīt tiešu nodomu, kas minēts KL 78. pantā, vairāki cilvēktiesību eksperti ir norādījuši: *“Nepastāvot citiem efektīviem līdzekļiem, tik augsta vainas forma nesaticības izraisīšanas pierādīšanai neizpilda Rasu diskriminācijas izskaušanas konvencijas 4. panta prasības, kas valstīm uzliek pienākumu izmeklēt un sodīt jebkādu ideju izplatīšanu, kuras pamatojas, cita starpā, uz kādas etniskās grupas pārkumu, neaprobežojot šo pienākumu ar tieša nodoma esamību.”*¹⁸¹

Turklāt Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja ziņojumā par 4. pantu ir uzsvērusi: *“Atsevišķu dalībvalstu tiesību normas pakļauj dažādiem nosacījumiem “ideju izplatīšanu, kuras pamatojas uz rasu pārkumu vai naidu” vai “kūdišanu uz rasu diskrimināciju”, piemēram, ka izplatīšanai vai kūdišanai jābūt veiktai ar nodomu, vai tai jābūt vērstai uz konkrētu mērķu sasniegšanu, tādu kā “izraisīt naidu”, vai ka tai jābūt “draudošai, aizskarošai”*

¹⁸¹ Mits Mārtiņš. Pētījums par vārda brīvību. Nav publicēts.

vai aizvainojošai”, vai saistītai ar “nīrgāšanos, apmelošanu, goda un cieņas aizskaršanu, draudiem vai citiem nosacījumiem”. Šie nosacījumi acīmredzami ir ierobežojoši un netiek ņemts vērā tas, ka konvencijas 4. (a) pants pasludina par sodāmu izplatīšanas vai kūdīšanas pašu faktu bez jebkādiem nosacījumiem.”¹⁸²

Būtībā tas nozīmē, ka valstīm ir jāpasludina par noziedzīgu nodarījumu jebkādu ideju izplatīšana, kas balstīta uz rasu vai etnisko pārkumu, neatkarīgi no nodoma (vainas formas) vai iespējamām sekām.¹⁸³ Atbilstoši Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas pieejai – atbildībai par 78. pantā ietverto noziedzīgo nodarījumu – darbību, kas vērsta uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, – būtu jāiestājas arī noziedzīgas nevēribas gadījumā, t. i., ja persona nav apzinājusies savas darbības sekas, taču pēc nodarījuma apstākļiem tai vajadzēja un tā varēja sekas paredzēt.

Lai pilnībā izpildītu konvencijas 4. panta prasības un samazinātu šādu izpausmju izplatību sabiedrībā, vienlaikus nesamērīgi neierobežojot vārda brīvību, varianti ir dažādi. KL būtu jāparedz atbildība arī par tiem nacionālā naida vai nesaticības izraisīšanas gadījumiem, kas izdarīti ar netiešu nodomu. Atbildība pēc KL gan šajā gadījumā varētu tikt saistīta ar noteiktu kvalificējošu apstākļu pastāvēšanu. Turklāt brīvības atņemšana būtu jāparedz tikai kā izņēmums, uzvaru liekot uz alternatīvu soda veidu piemērošanu. Citos gadījumos, tajā skaitā tad, kad noziedzīgs nodarījums saistāms ar noziedzīgu nevēribu, visatbilstošākā būtu administratīvā atbildība. Kriminālatbildībai šajos gadījumos būtu jāiestājas tikai tad, ja šādas darbības tiek veiktas atkārtoti vai sistemātiski.

Šādi nodarījumi būtu vieglāk pierādāmi. Turklāt, kā liecina atsevišķu ārvalstu pētnieku secinājumi, augstas sankcijas un kriminālatbildībai alternatīvu atbildības veidu trūkums var būt viens no iemesliem, kādēļ tiesas un pirmstiesas izmeklēšanas iestādes atturas saukt pie atbildības vainīgos šāda veida lietās.¹⁸⁴ Jāpiebilst, ka Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija, izskatot apelācijas kārtībā apsūdzību pēc KL 78. panta pret G. Landmani,¹⁸⁵ samazināja pirmās instances tiesas noteikto sodu, aizstājot reālu brīvības atņemšanu ar nosacītu sodu un naudas sodu.¹⁸⁶

¹⁸² CERD/2 (1986), 235. paragrāfs, citēts pēc Harris David. “Cases and Materials on International Law”, 5th ed, London: Sweet&Maxwell, 1998, 704. –705. lpp.

¹⁸³ Harris David. “Cases and Materials on International Law”, 5th ed. London: Sweet&Maxwell, 1998, 704. lpp.

¹⁸⁴ Ed. by Coliver Sandra. “Striking a Balance: Hate Speech, Freedom of Expression and Non-discrimination”, Article 19. London and Human Rights Centre, University of Essex, 1992.

¹⁸⁵ Sk. vairāk II daļas 3.1. apakšnodaļu, kurā analizēta lietas būtība.

¹⁸⁶ Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr. #KA02–4/02 (#184000300). Nav publicēts. 11.11.2002.

Attiecībā uz nodarījuma objektīvo pusi Rasu diskriminācijas izskaušanas konvencijas 4. pants paredz četras izpausmes formas, kas būtu jā soda: (1) tādu ideju izplatīšana, kas balstītas uz rasu pārkāpumu vai rasu naidu; (2) kūdišana uz rasu naidu; (3) vardarbība pret jebkuras rases pārstāvi vai personu grupu, kam ir cita ādas krāsa vai etniskā izcelsme; (4) kūdišana uz šādu vardarbību.¹⁸⁷ Teorētiski KL 78. pants to ietver, taču tiesu prakse sakarā ar šo pantu ir pārāk neliela, lai pārliecinātos par tā interpretācijas iespējām.¹⁸⁸

KL 78. panta pašreizējā redakcija ietver arī vairākus citus trūkumus. Panta nosaukums ir “*Nacionālās un rasu vienlīdzības pārkāpšana, cilvēka tiesību ierobežošana*”, taču šīs normas dispozīcijā ir minētas tikai ekonomiskās, politiskās un sociālās tiesības, neaptverot tādu plašu cilvēktiesību grupu kā pilsoniskās un kultūras tiesības.¹⁸⁹ Ņemot vērā teleoloģisko un citas interpretācijas metodes, šādu trūkumu varētu novērst tiesu prakse. Taču otra iespēja ir papildināt KL 78. pantu, ietverot tajā arī pilsoniskās un kultūras tiesības.

KL 78. pants neaptver to gadījumu tiesisko regulējumu, kad izteikumi vai darbības rada naidu vai nesaticību pret kādu citu identificējamu personu grupu, kas nav nacionāla grupa vai rase. Par piemēru var minēt patvēruma meklētājus vai netradicionālas seksuālas orientācijas cilvēkus. Tā kā, izņemot reliģisko grupu pārstāvjus¹⁹⁰, KL nav nevienas citas normas, kas aizliegtu neiecietību kurinošas izpausmes pret šo grupu pārstāvjiem, šādi gadījumi paliek nesodīti. Arī KL 78. pantā noteiktais aizliegums tieši vai netieši ierobežot personu ekonomiskās, politiskās vai sociālās tiesības attiecas tikai uz atšķirībām, pamatojoties uz rasi vai nacionālo piederību. Tādēļ KL 78. pants būtu jāpaplašina, attiecinot to arī uz citām identificējamām personu grupām.

¹⁸⁷ ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējās rekomendācijas Nr. 15, 3. punkts. [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/e51277010496eb2cc12563ee004b9768?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/e51277010496eb2cc12563ee004b9768?OpenDocument) Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

¹⁸⁸ Mits Mārtiņš. Pētījums par vārda brīvību. Nav publicēts.

¹⁸⁹ Uz šo KL trūkumu norādīts arī ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas noslēguma secinājumos attiecībā uz Latvijas ziņojumu par konvencijas izpildi. Sk. CERD/C/63/CO/7, 8. punkts. 22.08.2003.

<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0ac7e03e4fe8f2bdc125698a0053bf66/a44f934b64de2d92c1256e0100568248?OpenDocument> Pēdējo reizi sk. 30.05.2004.

¹⁹⁰ Sk. KL 150. pantu “*Personas līdztiesības pārkāpšana atkarībā no šo personu attieksmes pret reliģiju*”. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 199/200 (1260/1261), 08.07.1998.

2.3.2. CL normu analīze

Kā izriet no Starptautiskās konvencijas par visa veida rasu diskriminācijas izskaušanu 4. panta a) un b) punktiem un citu Latvijas Republikai saistošu starptautisko cilvēktiesību līgumu normām, valstij ir pienākums sodīt jebkādu ideju izplatīšanu, kas pamatojas uz rasu pārkāpumu vai naidu un jebkādu kūdišanu uz rasu diskrimināciju. Kā jau minēts, lai gan ar zināmiem trūkumiem, šādu vārda brīvības izpausmju ierobežojumu paredz KL 78. pants.¹⁹¹

Tāču valsts pienākums ir nodrošināt individuālu efektīvu tiesību aizsardzības līdzekļus pret vārda brīvības izpausmēm, kas ietver rasu naidu vai diskrimināciju vai arī kūda uz tām. Tādēļ indivīdiem, kas ir tikuši pakļauti rasu diskrimināciju ietverošiem izteikumiem, jāparedz arī iespējas prasīt mantisku atlīdzību par radīto morālo kaitējumu.

Saskaņā ar ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 6. pantu: *“Dalībvalstīm ir jānodrošina katram savā jurisdikcijā efektīva aizsardzība un tiesību atjaunošanas līdzekļi ar kompetentu nacionālo tiesu un citu valsts institūciju palīdzību jebkuros rasu diskriminācijas aktu gadījumos, kuri pārkāpj viņa cilvēktiesības un pamatbrīvības un ir pretrunā ar šo konvenciju, kā arī jānodrošina tiesības ar šo tiesu palīdzību iegūt taisnīgu un atbilstošu atlīdzinājumu vai gandarījumu par jebkuru kaitējumu, kas ciests šādas diskriminācijas rezultātā.”*¹⁹²

Tādēļ ne tikai KL, bet arī CL normu analīze ir būtiska, izvērtējot, vai Latvijas tiesību normas atbilst konvencijā un citos starptautiskajos cilvēktiesību līgumos ietvertajiem standartiem. Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja, kas uzrauga iepriekšminētās konvencijas īstenošanu dalībvalstīs, izskatot jaunāko Latvijas ziņojumu par to, kā valsts pilda savas konvencijā ietvertās saistības, šajā sakarā noslēguma secinājumos ir vērsusi uzmanību uz trūkumiem Latvijas likumdošanā. Komiteja ir netieši norādījusi uz mazo gadījumu skaitu, kad indivīdiem, kuri saskārušies ar rasu diskrimināciju, būtu piešķirta mantiska atlīdzība, un uz nepieciešamību uzlabot Latvijas likumdošanu šajā jautājumā.¹⁹³

¹⁹¹ Sk. nodaļu, kurā analizēts KL 78. pants.

¹⁹² ANO 1965. gada *Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu*. “Cilvēka tiesības: starptautisko līgumu krājums.” Ņujorka; Ženēva, 1. sējums, 1. daļa, 1994, 71. lpp.

¹⁹³ Sk. ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas noslēguma secinājumus attiecībā uz Latvijas ziņojumu par konvencijas izpildi. Sk. CERD/C/63/CO/7, 19. punkts. 22.08.2003.

<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0ac7e03e4fe8f2bdc125698a0053bf66/a44f934b64de2d92c1256e0100568248?OpenDocument> Pēdējo reizi sk. 30.05.2004.

Salīdzinoši nelielā tiesu prakse šāda veida lietās ļauj secināt, ka Latvijas CL 2352.a pantu ir iespējams interpretēt tādējādi, ka tas rada tiesisko pamatu individam prasīt mantisku kompensāciju, ja rasu neiecietību vai pārkumu ietveroši izteikumi vai kūdišana uz rasu diskrimināciju ir vērtējami arī kā personas godu un cieņu aizskaroši.

CL 2352.a panta pirmā daļa gan attiecināma tikai uz nepatiesu “ziņu” izplatīšanu. Taču gadījumos, kad nacionālo naidu vai diskrimināciju kurinoša informācija aizskar kādas personas godu un cieņu, tā ne vienmēr satur nepatiesas ziņas. Tomēr jaunākā tiesu prakse liecina, ka CL 2352.a panta trešā daļa var tikt piemērota autonomi un attiecināta arī uz rasistiskiem un neiecietību kurinošiem viedokļiem vai vērtējumiem, kas prettiesiski aizskar personas godu un cieņu.

Kā piemēru var minēt Rīgas Latgales priekšpilsētas tiesas 2003. gada 8. septembra spriedumu lietā *Dž. Stīls pret politisko organizāciju “Brīvības partija” un valsts bezpeļņas SIA “Latvijas Televīzija”*, kurā tiesa atzīst, ka: “brīvības partijas reklāma nodala tumšādainos un gaišādainos Latvijas iedzīvotājus un pauž viedokli, ka laulības šo cilvēku vidū ir nevēlamas, tādā veidā reklāma veic personu dalīšanu atkarībā no piederības noteiktai rasei attiecībā uz tiesībām veidot ģimeni un uzturēties Latvijā. Šāda dalīšana atzīstama par diskrimināciju atbilstoši Starptautiskās konvencijas par visa veida rasu diskriminācijas izskaušanu 1. panta 1. daļas definīcijai.” Turpinājumā tiesa “atzīst par pierādītu, ka minētās reklāmas saturs ir diskriminējošs, sakarā ar ko pretlikumīgs” /./ un atsaucas uz CL 2352.a panta trešo daļu, secinot, ka “ir pietiekams goda un cieņas aizskarošas pretlikumīgas darbības fakts, lai rastos pamats prasībai par goda un cieņas aizskarošanu un zaudējumu atlīdzību”.¹⁹⁴

Vārda brīvības izpausmes kas ietver rasu diskrimināciju un kūdišanu uz rasu naidu, par pamatu personas goda un cieņas aizskarošanai un mantiskās kompensācijas piedziņai atzina arī Rīgas apgabaltiesa un AT Civillietu tiesu palāta, izskatot lietu *Č. K. Edžugbo un P. Mensahs pret politisko organizāciju “Brīvības partija” un valsts bezpeļņas SIA “Latvijas Televīzija”*. Taču CL normas, ar kurām tiesas pamatoja spriedumu šajā lietā, un juridiskā argumentācija šo tiesu, jo īpaši AT spriedumā, ir atšķirīga no iepriekšminētā Rīgas Latgales priekšpilsētas tiesas sprieduma.¹⁹⁵

Nobeigumā var secināt, ka, lai gan līdzšinējā tiesu prakse ir neliela, CL ir iespējams interpretēt un tas jāinterpretē veidā, kas pieļauj personai prasīt mantisku kompensāciju tajos gadījumos, kad ir tikuši izplatīti rasu naidu vai diskrimināciju kurinoši izteikumi,

¹⁹⁴ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums lietā Nr. C29240503, 08.09.2003.

¹⁹⁵ Rīgas Apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr. CA–2881/4, 03.06.2002. un Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas spriedums lietā Nr. PAC–244, 09.04.2003.

kuri vienlaikus aizskar arī personas godu un cieņu. Turklāt šā darba izstrādes laikā tika apspriests arī priekšlikums papildināt CL ar 2353.a pantu, paredzot iespēju prasīt atbildību visos rasu diskriminācijas gadījumos, neatkarīgi no tā, vai ir noticis personas goda un cieņas aizskārums.

3. ATSEVIŠĶU TIESU SPRIEDUMU ANALĪZE

3.1. Landmaņa lieta

Šī lieta ir pirmā un pētījuma veidošanas brīdī arī vienīgā, kurā kāda persona ir atzīta par vainīgu un notiesāta, tikai pamatojoties uz KL 78. pantu – par tādu darbību veikšanu, kas apzināti vērstas uz nacionālā naida vai nesaticības izraisīšanu. Šīs lietas detalizētāka analīze pētījumā sniegta arī tādēļ, ka tā ilustrē vienu no gadījumiem, kad tiesības uz vārda brīvību var nonākt pretrunā ar rasu vai nacionālo naidu kurinošas runas aizliegumu, jo tiesas procesā tika izdarītas atsauces gan uz Satversmes 100. pantā un Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos ietvertajām tiesībām uz vārda brīvību, gan uz ANO deklarāciju un konvenciju par visu veidu rasu diskriminācijas izskaušanu.

Lietas apstākļi isumā ir šādi: 2001. gada janvārī Liepājas tiesa izskatīja krimināllietu kurā G. Landmanis, mēnešraksta “Patriots” izdevējs, tika apsūdzēts pēc Latvijas KL 78. panta pirmās daļas¹⁹⁶ – par darbību veikšanu, kas apzināti vērstas uz nacionālā naida un nesaticības izraisīšanu. Tiesa konstatēja, ka *“laikā no 1999. gada oktobra līdz 2000. gada janvārim G. Landmanis izplatīja mēnešraksta latviešiem “Patriots” pirmo, otro un trešo numuru un satīras žurnālu “Holokausta izjokošanas stāstiņi”, kuru ietvertajās publikācijās, it īpaši rakstā “Par ērcēm, židiem un nāvessoda atcelšanu Latvijā” (“Patriots”, 3. num.) pausta negatīva, aizskaroša, nicinoša un aizvainojoša attieksme pret ebreju tautu.”*¹⁹⁷

Tiesas procesa laikā tiesājamais, pirmkārt, noliedza, ka būtu izplatījis žurnālu, bet apgalvoja, ka *“mēnešraksts bijis domāts tikai kā sarakstes līdzeklis ar vēstulū draugiem un paziņām, kuriem tas katru mēnesi tika nosūtīts vai iedots – aptuveni 30 eksemplāru no katra numura”*.¹⁹⁸ Turpinājumā viņš norāda, ka nav veicis izplatīšanu, bet tā bijusi tikai domu apmaiņa. Otrkārt, viņš akcentēja, ka *“nekāda doma par rasu nesaticības izraisīšanu*

¹⁹⁶ KL 78. panta pirmā daļa: *“Par darbību, kas apzināti vērsta uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, kā arī par apzinātu personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšanu personai atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar naudas sodu līdz sešdesmit minimālajām mēnešalgām.” Krimināllikums, pieņemts 1998. gada 17. jūnijā. “Ziņotājs”, Nr. 15, 04.08.1998.*

¹⁹⁷ Liepājas tiesas spriedums lietā Nr. K20–90/1 (kr./l. Nr.184000300). 12.01.2001. Nav publicēts.

¹⁹⁸ Turpat.

nav bijusi, jo ievietojis tikai citu sarakstes biedru personīgos viedokļus”, vienlaikus tiesas procesā paskaidrojot, ka nekas antisemitisks rakstos nav bijis domāts un tā nav.¹⁹⁹ Visbeidzot, tiesājama atsauca uz Satversmes 100. pantu, saskaņā ar kuru ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību.²⁰⁰

Noziedzīga nodarījuma objektīvā puse – ko saprast ar darbībām, kas vērstas uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu?

Neskatoties uz iepriekšminētajiem G. Landmaņa argumentiem, tiesa, ņemot vērā lietas pierādījumus, tajā skaitā aicinājumus mēnešrakstu abonēt, to nosūtīšanu personām, kas ar izdevēju iepriekš nebija pazīstamas un nebija sarakstījušās, atzina par pierādītu, ka mēnešraksts “Patriots” bijis paredzēts izplatīšanai.

Tas, ka tiesa veltīja ļoti būtisku nozīmi šā fakta pierādīšanai, varētu liecināt par augstu sliekšni arī KL 78. panta objektīvās puses pierādīšanai. Pats tiesājama atzina, ka mēnešraksts tika nosūtīts vai iedots aptuveni 30 cilvēkiem. Turklāt tiesājama arī atzina, ka pats apkopojis, izvēlējis publicējamus rakstus un izdevis mēnešrakstu. Šāda satūra mēnešraksta izdošana un nosūtīšana vai citāda piegāde tik lielam personu lokam jau būtu uzskatāma par pietiekamu pamatu personas saukšanai pie atbildības, neatkarīgi no tā, vai tā tiek dēvēta par domu biedru, vēstuļu draugu domu apmaiņu vai kā citādi. Saskaņā ar KL komentāriem KL 78. pantā paredzētā nozieguma objektīvā puse var izpausties darbībās, kas vērstas uz nacionālo vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu (piemēram, mutvārdu vai rakstveida aicinājumos, kas pauž naidīgu attieksmi pret to vai citu tautību vai rasi).²⁰¹ Tas dod pamatu uzskatīt, ka pat publiska viedokļu vai domu apmaiņa, ja tā satur uz nacionālā naida izraisīšanu atklāti vērstus izteikumus, ir atzīstama par krimināli sodāmu.

Noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse – nepieciešamība pierādīt tiesa nodoma esamību

Raksturojot noziedzīgā nodarījuma subjektīvo pusi, jāmin, ka tiesājama noliedza faktu, ka viņam ir bijis nodoms izraisīt nacionālo vai rasu nesaticību vai naidu. Savukārt tiesa atzina, ka *“minētās darbības – konkrēto rakstu vākšanu, kvalificēšanu, sakārtošanu*

¹⁹⁹ Liepājas tiesas spriedums lietā Nr. K20–90/1 (kr./l. Nr.184000300). 12.01.2001. Nav publicēts.

²⁰⁰ Latvijas Republikas Satversmes 100. pants nosaka: *“Ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta.”* Latvijas Republikas Satversme 1998. gada 15. oktobra likuma redakcijā, kas stājas spēkā 1998. gada 6. novembrī. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 308/312, 23.10.1998

²⁰¹ Krastiņš Uldis, Valentija Liholaja, Aivars Niedre. “Krimināllikuma komentāri. 3. grāmata”. Rīga, AFS, 1999, 24.–25. lpp.

izdevumā var izdarīt tikai ar tiešu nodomu, t. i., Landmanim bija jāapzinās savu darbību bīstamais raksturs". Tiesa arī norādīja uz vairākām liecībām un lietiskiem pierādījumiem, kas apliecina, ka tiesājamais ir apzinājies savu darbību bīstamo raksturu.

Savukārt to, ka G. Landmaņa apkopotais un izplatītais mēnešraksts latviešiem "Patriots", kā arī satīras žurnāls "Holoizjokošanas stāstiņi" satur negatīvu, aizskarošu, nicinošu un apvainojošu attieksmi pret ebreju tautu un ir vērsta uz nacionālā naida un nesaticības izraisīšanu, tiesa uzskatīja par pierādītu, gan balstoties uz lingvistiskās ekspertīzes atzinumu, gan liecinieku liecībām, gan citiem lietas materiāliem kopumā.

Jāpiebilst, ka konkrētajā gadījumā tiesas rīcībā bija pierādījumi, kas deva pamatu uzskatīt, ka tiesājamais ir apzinājies savu darbību bīstamo raksturu – piemēram, vairāku sarakstes biedru vēstules izdevējam, kurās tie izteicās par mēnešraksta antisemitisko raksturu un brīdināja, ka tiesību aizsardzības iestādes varētu izdevējus saukt pie atbildības. Turklāt konkrētās darbības tika veiktas sistemātiski un ilgstošā laika posmā. Ja darbības būtu vienreizējas un nevis sistemātiska rakstura, tas padarītu tieša nodoma pierādīšanu daudz grūtāku. To neviļus apliecina kaut vai fakts, ka visas trīs lietas, kurās līdz šim brīdīm personas ir notiesātas pēc KL 78. panta, ir bijušas saistītas ar iepriekš organizētām, izplānotām un vairākkārtējām darbībām. Nepieciešamība pierādīt tiešu nodomu tiesājamā darbībās, kā jau minēts, nedotu pamatu saukt pie atbildības personu, ja tiesas rīcībā būtu tikai pierādījumi, kas atzītu izplatītās publikācijas par vērstām uz nacionālā naida vai nesaticības izraisīšanu, bet trūktu papildu pierādījumu par to, ka tiesājamais būtu apzinājies savu darbību raksturu.

Kā izvērtēt, vai tiesības uz vārda brīvību ir nepieciešams ierobežot?

Tiesas spriedums norāda, ka pastāv gadījumi, kad tiesības uz vārda brīvību ir nepieciešams ierobežot, lai ievērotu rasu vai nacionālo naidu kurinošas runas aizliegumu. G. Landmaņa iebildumus, ka saskaņā ar Satversmes 100. pantu katram ir tiesības uz vārda brīvību, tiesa atzina par nepamatotiem, jo *"darbības patiešām nav sodāmas līdz tam brīdim, kamēr tās nonāk pretrunā ar likumu, šinī gadījumā ar Latvijas Krimināllikumu, kā arī, protams, starptautisko likumdošanu, un konkrēti – 1963. gada 20. novembra lēmumā pasludināto ANO Deklarāciju par visu veidu rasu diskriminācijas izskaušanu"*.²⁰²

Tiesas secinājumiem pēc būtības konkrētajā lietā var piekrist. Tomēr ir jāvērs uzmanība uz vairākiem apstākļiem, kuri tiesai sprieduma argumentācijā šādās lietās būtu jāņem vērā.

²⁰² Liepājas tiesas spriedums lietā Nr. K20–90/1 (kr./l. Nr.184000300). Nav publicēts. 12.01.2001.

Pirmkārt, nebūtu pamatota atsaukšanās uz deklarācijas normām, kas no starptautisko tiesību viedokļa ir sekundārs tiesību avots, ņemot vērā, ka Latvijas Republika ir ratificējusi 1965. gada ANO konvenciju par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu, kura, atšķirībā no deklarācijas, valstij ir saistoša.

Otrkārt, tā kā tiesājamā iebildumi bija balstīti uz Satversmi, tiesai spriedumā vajadzēja atsaukties uz Satversmes 116. pantu²⁰³, norādot ne tikai KL un ANO konvenciju, bet arī šo pantu kā tiesību normu, saskaņā ar kuru Satversmes 100. pantā garantētās tiesības uz vārda brīvību var tikt ierobežotas. Turklāt tiesai vajadzēja minēt arī kādu no Satversmes 116. pantā ietvertajiem leģitīmajiem mērķiem, kāds ir pamatā vārda brīvības ierobežošanai. Tas šajā gadījumā varēja būt gan citu cilvēku tiesību aizsardzība, gan demokrātiskās valsts iekārtas vai sabiedrības drošības aizsardzība.

Arī apelācijas instances tiesa atzina tiesājamo par vainīgu izdarītajā noziegumā, būtiski nemainot pirmās instances tiesas argumentāciju.²⁰⁴ Neskatoties uz tiesājamā aizstāvja atsaukšanos uz ECT spriedumu lietā *Jersild pret Dāniju*²⁰⁵, arī šīs instances tiesas spriedumā izvērstākas sprieduma argumentācijas pietrūka. Taču vai var vilkt paralēles starp Jersilda lietu un Landmaņa lietu? Lai uz to atbildētu, ir nepieciešams salīdzināt abu lietu faktiskos apstākļus un aplūkot ECT secinājumus pieminētajā Jersilda lietā.

Landmaņa lieta un ECT spriedums lietā *Jersild pret Dāniju* – kopīgais un atšķirīgais

Tiesājamā aizstāvis, izsakot iebildumus un pieteikumus sakarā ar ekspertu grupas atzinumu šajā krimināllietā, cita starpā norāda, ka “*atbilstoši starptautisko tiesību praksei, plašsaziņas līdzekļiem un jebkurai privātpersonai ir tiesības citas personas iepazīstināt ar dažādiem uzskatiem un viedokļiem pat tad, ja šie viedokļi ir sabiedrībai nepieņemami.*”²⁰⁶ Turpmākajā tekstā iepriekšminētais apgalvojums tiek pamatots ar ECT praksi un konkrēti – ar 1994. gada 23. septembra spriedumu lietā *Jersild pret Dāniju*, “*kurā tika*

²⁰³ Satversmes 116. pants paredz: “*Personas tiesības, kas noteiktas Satversmes /.. / simtajā /.. / pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.*” Latvijas Republikas Satversme 1998. gada 15. oktobra likuma redakcijā, kas stājas spēkā 1998. gada 6. novembrī. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 308/312, 23.10.1998.

²⁰⁴ Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr. #KA02–4/02 (#184000300). Nav publicēts. 11.11.2003.

²⁰⁵ ECT 1994. gada 23. septembra spriedums lietā *Jersild v. Denmark*. ECT, Spriedumu izlase, I. “Latvijas Vēstnesis”, 2003, 247.–266. lpp.

²⁰⁶ Zvērināta advokāta V. Rožukalna iebildumi un pieteikumi Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijai sakarā ar ekspertu grupas atzinumu krimināllietā Nr. Ka 02–74/01. Nav publicēti.

*attaisnots radio žurnālists, kas savā raidījumā intervēja rasistisku uzskatu pārņemtus jauniešus, ļaujot klausītājiem uzklaut viņu uzskatus nacionālo attiecību jautājumos.*²⁰⁷

Var piekrist, ka ECT gan minētajā, gan citās lietās ir vairākkārt uzsvērusi: “*Vārda brīvība attiecināma ne tikai uz “informāciju” vai “idejām”, kas tiek uztvertas labvēlīgi vai neitrāli, bet arī uz tām, kas apvaino, šokē vai uztrauc valsti vai kādu sabiedrības daļu.*”²⁰⁸ Taču ECT ir arī atzinusi, ka vārda brīvība nav absolūta un, ņemot vērā vārda brīvības ietekmīgo lomu sabiedrībā, tās īstenošana tiek saistīta ar zināmiem pienākumiem un atbildību. Valsts institūcijas ir tiesīgas ierobežot vārda brīvību, bet tikai saskaņā ar nosacījumiem, kas izsmelši minēti ECK 10. panta otrajā daļā.

Turpinājumā ir jāuzsver vairākas būtiskas atšķirības starp apskatāmo Landmaņa lietu un lietu *Jersild pret Dāniju*.

Pirmkārt, lemjot par labu žurnālistam, ECT ņēma vērā, ka žurnālists norobežojās no intervējamo personu izteiktajiem uzskatiem. Savukārt Landmaņa lietā tiesājamais nenorobežojās no publikācijām, kas bija vērstas uz nacionālo naidu un neiecietību, tiesas sēdē uzsverot, ka publikācijās nav nekā neiecietību veicinoša un ka izdevums ir bijis paredzēts viņa domubiedriem. Viņš pats tieši piedalījās šo domu un uzskatu propagandēšanā, jo atzina, ka pirms ievietošanas mēnešrakstā bija iepazinies ar visiem iesūtītajiem materiāliem, tos izvēlējies, kā arī popularizējis mēnešrakstu.

Otrkārt, Jersilda lietā būtiskākais bija tas, ka žurnālista mērķis, pārraidot attiecīgo interviju un atspoguļojot rasistiski noskaņotu grupu pastāvēšanu Dānijas sabiedrībā, bija radīt diskusiju sabiedrībā par šo aktuālo jautājumu, kas Dānijā tajā laikā tika plaši apspriests. Turklāt pārraide veidoja daļu no ziņu programmas un bija domāta labi informētai auditorijai. Turpretī mēnešraksts latviešiem “Patriots”, kā to atzina pats tiesājamais, bija domāts un pieejams tautiešiem, precīzāk viņa domubiedru grupai. Tādēļ tas diez vai varētu pretendēt uz plašākas diskusijas radīšanu sabiedrībā. Piedevām publikāciju saturs, nosaukumi un lingvistiskās ekspertīzes atzinums, kurā konstatēts, ka “*ekspertīzei nosūtītajās publikācijās gan ebreju tautas, gan atsevišķu tās pārstāvju raksturošanai ir izmantoti izteiksmes līdzekļi ar negatīvu konotāciju un to koncentrācija tekstā ir atzīstama par ļoti augstu*”. Tas norāda, ka izvēlētās publikācijas bija vērstas uz attiecīgu ideju propagandēšanu, nevis uz pretēju viedokļu atspoguļošanu un polemikas radīšanu sabiedrībā.

²⁰⁷ Zvērināta advokāta V. Rožukalna iebildumi un pieteikumi Kurzemes apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijai sakarā ar ekspertu grupas atzinumu krimināllietā Nr. Ka 02–74/01. Nav publicēti.

²⁰⁸ ECT 1976. gada 7. decembra spriedums lietā *Handyside v. The United Kingdom*, 48. punkts. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601145424&Notice=0&NoticeMode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.

3.2. Č. K. Edžugbo un P. Mensahs pret politisko organizāciju “Brīvības partija” un valsts bezpeļņas SIA “Latvijas Televīzija”.

Kā jau minēts, vārda brīvība var tikt ierobežota attiecībā uz rasistiska rakstura vērtējumiem, kuri var būt gan par pamatu rasu diskriminācijas un neiecietības kurināšanai, gan arī aizskart kādas personas vai personu grupas godu un cieņu. Turklāt valstij ir pienākums ne tikai krimināltiesiski ierobežot šādas vārda brīvības izpausmes, bet arī paredzēt civiltiesiskus aizsardzības līdzekļus, tajā skaitā tiesības saņemt mantisko kompensāciju rasu diskriminācijas gadījumos.

Jautājums par civiltiesiskiem aizsardzības līdzekļiem, nepieciešamību un tiesisko pamatu šāda veida vārda brīvības izpausmju ierobežošanai tika pirmoreiz izvērtēts lietā *Č. K. Edžugbo un P. Mensahs pret politisko organizāciju “Brīvības partija” un valsts bezpeļņas SIA “Latvijas Televīzija”*.

Šis lietas faktiskie apstākļi saistāmi ar to, ka “Brīvības partija” priekšvēlēšanu kampaņas ietvaros 2002. gada 20. jūnijā, pirms ziņu raidījuma “Panorāma”, Latvijas televīzijā pārraidīja reklāmas klipus, kura sižetā pie Brīvības pieminekļa parādīts melnas ādas krāsas vīrietis Latvijas Nacionālo bruņoto spēku karavīra formas tērpā (P. Mensahs), bet sekojošos kadros melnas ādas krāsas vīrietis (Č. K. Edžugbo), kurš apskauj meiteni latviešu tautas tērpā. Aizkadrā skan frāze: “Šodien Latvijas sargs, rīt – varbūt tavs znots.” Subtitros seko teksts: “*Brīvības partija bridina! Jau tuvāko desmit gadu laikā 20 miljonu ekonomisko bēgļu no Āzijas un Āfrikas valstīm meklēs patvērumu ES valstīs. Cik no tiem izvēlēsies Latviju par savu apmešanās vietu? Vai tu esi drošs par savu darba vietu? Brīvības partija bridina!*”

Pēc “Latvijas Televīzijas” atteikuma turpmāk pārraidīt šādu reklāmu, “Brīvības partija” ar Latvijas pasta starpniecību izplatīja analoga saturs reklāmas materiālu, kurā fotogrāfijā redzams pie Brīvības pieminekļa goda sardzē stāvošs melnādainis vīrietis. Uz reklāmas materiāla iespiests teksts: “*Šodien – Latvijas sargs, rīt – varbūt tavs znots.*” Reklāmas lapiņas otrā pusē teksts: “*Brīvības partija ir PAR Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā tikai tad, JA: 1. Tiek noteikts 20 gadu moratorijs ekonomisko bēgļu pieņemšanai mūsu valstī, jo tuvāko desmit gadu laikā 20 miljoni ekonomisko bēgļu meklēs patvērumu Eiropas Savienības valstīs. Cik no tiem izvēlēsies Latviju par savu apmešanās vietu? Vai tu esi drošs par savu darba vietu?*”

Turpinājumā skaidrotas citas “Brīvības partijas” nostādnes ES jautājumā, norādot, pie kādiem noteikumiem “Brīvības partija” atbalstītu Latvijas iestāšanos ES.

Č. K. Edžugbo un P. Mensahs, kuri piedalījās reklāmas sižetā, bet nebija informēti par tās saturu, iesniedza prasību par godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu un mantiskās

kompensācijas piedziņu. Par vienu no prasības pamatiem prasītāji minēja to, ka *“reklāma ir personu diskriminējoša pēc rases – nostādot citas rases pārstāvjus Latvijā nevēlamā un negatīvā statusā, tādējādi tiek aizskarts viņu gods un cieņa”*.²⁰⁹ Prasības iesniedzēji atsauca uz CL 1635. pantu un 2352.a pantu, Latvijas Republikas Satversmes 92. un 95. pantu un virkni Latvijas Republikai saistošu starptautisku tiesību aktu, to skaitā uz ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. un 4. pantu un ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 20. panta otro daļu.

Savukārt atbildētāja pārstāve norādīja, ka partijas reklāmā ir paustas nevis ziņas, bet viedoklis, ka ES valstīs varētu iebraukt 20 miljonu nabadzīgo Āfrikas valstu pavalstnieku, un šis viedoklis ir pamatots uz ES sammitā Spānijas pilsētā Seviljā pausto atzinumu, *“ka imigrācijas tēma ir aktuāla un šie jautājumi ir jāsakārto”*.²¹⁰ Tāpat atbildētāja pārstāve norādīja, ka *“reklāmas materiāla mērķis bija nevis aizskart prasītāju godu un cieņu, bet runāt par aktuāliem jautājumiem sakarā ar Latvijas virzību uz Eiropas Savienību”*.²¹¹ Arī aģentūras, kas izstrādāja reklāmas scenāriju, radošais direktors tiesas sēdē uzskatīja, ka reklāmas sižets *“nepārkāpj rasu vienlīdzību un nekurina rasu naidu, bet iedarbīgi aicina uz diskusiju par jautājumiem, kas saistīti ar iestāšanos Eiropas Savienībā”*.²¹²

Rīgas apgabaltiesa prasību apmierināja daļēji. Pamatojoties uz tiesību normām, uz kurām atsauca prasītājs, tiesa spriedumā secina: *“Šajā gadījumā nav būtiskas nozīmes, vai “Brīvības partija” paudusi ziņas vai viedokli, jo ir pārkāpti ierobežojumi, ko likumdevējs noteicis attiecībā uz tiesībām brīvi paust savus uzskatus”*.²¹³

Par pamatojumu šādu vārda brīvības izpausmju ierobežojumam tiesa min Satversmes 116. pantu, likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7. pantu, Radio un televīzijas likuma 20. pantu un 38. pantu, CL 2352.a pantu, kā arī atsauca uz virkni Latvijas Republikai saistošo starptautisko tiesību normu: ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. un 4. pantu, ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 20. panta otro daļu, Eiropas cilvēktiesību konvencijas 10. panta otro daļu un citām tiesību normām.

Apgabaltiesa atzinusi, ka *“pamatots ir prasītāju arguments, ka reklāmas klips ietver ideju, kas diskriminē melnādainos cilvēkus, pie kuriem pieder arī prasītāji, tādējādi tiek aizskarts viņu gods un cieņa”*.

²⁰⁹ Citēts no Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas sprieduma lietā Nr. C–2200/6, 02.12.2002.

²¹⁰ Turpat.

²¹¹ Turpat.

²¹² Turpat.

²¹³ Turpat.

Tādējādi tiesa norāda uz saikni starp prettiesisku darbību – kūdišanu uz rasu diskrimināciju un šai rasei piederīgo personu goda un cieņas aizskārumu. Kā izriet no lietas *Dž. Stils pret politisko organizāciju "Brīvības partija" un valsts bezpeļņas SIA "Latvijas Televīzija"* par goda un cieņas aizskaršanu sakarā ar šo pašu "Brīvības partijas" priekšvēlēšanu reklāmu, kurā prasītājs atšķirībā no Č. K. Edžugbo un P. Mensaha lietas nebija pats iesaistījies vai attēlots reklāmas sižetā, publikācija vai cita izteiksmes forma, kas kūda uz rasu vai etnisko diskrimināciju, var aizskart ne tikai tās personas, uz kurām tā tieši attiecināta, bet arī citu šai rasei vai etniskai grupai piederīgo personu godu un cieņu.

Iepriekšminētais tiesas secinājums rada arī jautājumu, vai visos gadījumos, kad konstatēts, ka vārda brīvības izpausmes ietver rasu diskrimināciju vai kūdišanu uz šāda veida darbībām, tiek vienlaicīgi aizskarts arī personas gods un cieņa?

Ņemot vērā, ka goda un cieņas aizskārums konstatēšanai ir nepieciešams zināms apstrīdēto izteikumu "publiskuma" jeb "izplatības" elements, bet to paziņošana vienīgi personai, uz kuru tie attiecas, netiek uzskatīta par izplatīšanu²¹⁴, jāsecina, ka ne visos gadījumos var pieņemt par aksiomu sakarību starp goda un cieņas aizskārumu un izteikumiem, kas ietver vai kūda uz rasu diskrimināciju. Taču valstij ir pienākums vērsties pret šāda veida izpausmēm arī tad, ja tās neaizskar personas godu un cieņu.

Tiesa arī atzīst, ka "*reklāma pauž aizspriedumus pret melnādaiņiem cilvēkiem un ir vēsta uz rasu naida un nesaticības izraisīšanu*", un atsaucas uz ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. pantā sniegto rasu diskriminācijas jēdzienu²¹⁵.

Taču tiesas spriedumā trūkst izvērstākas motivācijas par to, kādā veidā rasu diskriminācija ir izpaudusies konkrētajā lietā. Tiesa varēja norādīt, ka reklāmas sižets aicina ierobežot personas tiesības uz patvērumu un netieši arī tiesības uz ģimenes dzīvi, pamatojoties uz personas rasi vai ādas krāsu, ko aizliedz minētā konvencija.

Kā liecina reklāmas klipa nosaukums un saturs, tā bija vēsta tieši pret Āzijas un Āfrikas valstu iedzīvotāju tiesībām meklēt patvērumu Latvijā. Turklāt lietas dalībnieku paskaidrojumi tiesā apliecināja, ka reklāmas sižetam apzināti tika izraudzīti citas rases, melnas

²¹⁴ Sk. Latvijas Republikas AT Plēnuma 1993. gada 25. oktobra lēmuma Nr. 9 "*Par tiesu praksi lietās par personas godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu*" 1. punktu.

²¹⁵ Saskaņā ar ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. panta pirmo punktu "*jēdziens rasu diskriminācija nozīmē jebkuru atšķirību, izņēmumu, ierobežojumu vai priekšrocību, kuri pamatojas uz rases, ādas krāsas, ģints, nacionālās vai etniskās izcelšanās principiem un kuru mērķis vai sekas ir iznīcināt vai mazināt cilvēka tiesību un pamatbrīvību atzīšanu politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā, kultūras vai jebkurā citā sabiedrības dzīves jomā, kā arī šo tiesību un pamatbrīvību izmantošanu vai realizēšanu uz vienlīdzības pamatiem.*"

ādas krāsas pārstāvji, nevis gaišādaini aktieri. Šāda cilvēku nošķiršana, aicinājums ierobežot viņu tiesības meklēt patvērumu un netieši arī – veidot ģimenes dzīvi Latvijā atkarībā no rases vai ādas krāsas kvalificējama kā rasu diskriminācija, kas ir aizliegta un sodāma atbilstoši ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. panta pirmajai daļai.

Kā jau minēts, atbildētāja pārstāve bija norādījusi, ka reklāmas materiāla mērķis nav bijis aizskart prasītāju godu un cieņu. Taču tiesas spriedumā pamatoti secināts, ka civiltiesiskā goda un cieņas aizstāvēšana nav atkarīga no godu un cieņu aizskārušās personas vainas.

Arī AT Civillietu tiesu palāta prasību apmierināja daļēji.

Tiesas spriedumā secināts, ka *“nevar būt šaubu par to, ka šāda publiskota un izplatīta reklāma faktiski ir uzskatāma par personas diskriminējošu pēc rases, kas ir pretrunā ar Starptautisko konvenciju par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu un ANO Starptautisko paktu par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, kā arī Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju”*²¹⁶.

Pamatojot šo secinājumu, tiesa – līdzīgi kā Rīgas apgabaltiesa – atsaucas arī uz ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. pantā sniegto rasu diskriminācijas jēdzienu. Turklāt atšķirībā no apgabaltiesas sprieduma, kurā rasu diskriminācijas konstatēšana saistīta ar mērķi vai nolūku, šoreiz spriedumā konvencijas 1. pants citēts precīzi.²¹⁷ Taču arī AT Civillietu tiesu palātas tiesas spriedumā trūkst izvērstākas motivācijas, kādā veidā rasu diskriminācija ir izpaudusies konkrētajā lietā.

Līdzīgi pirmās instances tiesai, apelācijas instances tiesa atzinusi, ka *“nav svarīgi, vai konkrētajā gadījumā paustas ziņas vai viedoklis”*, taču atšķirībā no Rīgas apgabaltiesas šādu secinājumu pamatojusi ar to, ka: *“prasība celta arī uz CL 1635. panta pamata, kas paredz, ka katrs tiesību aizskārums, t. i., katra pati par sevi neatļauta darbība, dod tam, kam tā kaitējusi, tiesību prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot”*²¹⁸.

²¹⁶ Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas spriedums lietā Nr. PAC–244, 09.04.2003.

²¹⁷ Saskaņā ar konvencijas 1. panta 1. punktā sniegto rasu diskriminācijas jēdzienu, tā ir konstatējama ne tikai tajos gadījumos, kad darbības vai bezdarbības mērķis ir bijis ierobežot personu tiesības, pamatojoties uz konvencijā aizliegtajiem pamatiem, bet arī tad, kad darbība vai bezdarbība ir radījusi šādas sekas.

²¹⁸ Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas spriedums lietā Nr. PAC–244, 09.04.2003.

Šāda atšķirība abu tiesu instanču spriedumu argumentācijā, iespējams, izskaidrojama ar atbildētāja pārstāves apelācijas sūdzībā netieši norādīto, ka CL 2352.a pants ir attiecināms tikai uz “ziņām” un tādēļ “*nevar piekrist tiesas (Rīgas apgabaltiesas) secinājumam, ka nav nozīmes, vai atbildētājs paudis ziņas vai viedokli*”²¹⁹. CL 2352 a panta pirmā daļa patiesi ir attiecināma tikai uz “ziņām”, taču šā panta trešā daļa attiecas arī uz “viedokli”, ja tas prettiesiski aizskar personas godu un cieņu.

Tā kā prasība bija balstīta uz CL 2352.a pantu kopumā, tajā skaitā uz tā trešo daļu, tiesas atsaukšanās uz CL 1635. pantu diez vai būtu pamatota, ņemot vērā, ka tā piemērošanai nepieciešams konstatēt personas vainu. Šāda prasība attiecībā uz rasu diskriminācijas fakta vai kūdišanas uz to konstatēšanu, ko tiesa atzina un ar ko saistīja goda un cieņas aizskārumu konkrētajā lietā, pārkāpj ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas konvenciju. Saskaņā ar konvencijas 1. pantu rasu diskriminācijas konstatēšana nav atkarīga no vainas.

Tāpat arī saskaņā ar AT Plēnuma lēmumu Nr. 9 “Par tiesu praksi lietās par personas godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu” 5. punktu “*civiltiesiskā goda un cieņas aizstāvēšana nav atkarīga no godu un cieņu aizskārušās personas vainas*”²²⁰. Tādēļ tiesai šajā lietā vajadzēja piemērot autonomi CL 2352.a panta trešo daļu, kura ietver tikai nepieciešamību konstatēt goda un cieņas aizskārums prettiesiskumu, bet ne personas vainu. Šīs normas piemērošana šāda veida lietās, kopsakarā ar ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. un 4. pantu un citiem Latvijai saistošajiem tiesību aktiem, pamato goda un cieņas aizskārums prettiesiskumu, kuru ir nepieciešams konstatēt CL 2352.a panta trešās daļas piemērošanai.²²¹ Šādu argumentāciju, pamatojot nepieciešamību ierobežot vārda brīvību, spriedumā faktiski sniedza Rīgas apgabaltiesa. Savukārt AT spriedumā ir atsaukusies uz CL 2352.a panta trešo daļu, tikai nosakot mantiskās kompensācijas apmēru.

Abu instanču tiesu secinājumam, ka konkrētajā lietā nav svarīgi, vai paustas ziņas vai viedoklis, var piekrist tik tajā nozīmē, ka arī viedoklis, ja tas satur rasu diskrimināciju un neiecietību kurinošus izteikumus, ir ierobežojams – kā konkrētajā gadījumā. Taču viedokļa un ziņas nodalīšana arī šajā gadījumā dotu iespēju izvairīties no pretrunām turpmākajā sprieduma argumentācijā un ļautu spriedumā izvērstāt motivēt ierobežojuma nepieciešamību.

²¹⁹ Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas spriedums lietā Nr. PAC–244, 09.04.2003.

²²⁰ Latvijas Republikas AT Plēnuma 1993. gada 25. oktobra lēmuma Nr. 9 “Par tiesu praksi lietās par personas godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu” 5. punkts.

²²¹ Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas spriedums lietā Nr. PAC–244, 09.04.2003.

No lietas apstākļiem izriet, ka godu un cieņu aizskarošo izteikumu pamatā bija “Brīvības partijas” viedoklis par masveida bēgļu pieplūdumu Latvijā no Āzijas un Āfrikas pēc valsts iestāšanās ES. Taču reklāmas saturs un forma, kādā partija izteica savu nostāju par šo jautājumu, pārkāpa pieļaujamās vārda brīvības robežas.

Tomēr pretēji tam, ka aizskarošo izteikumu pamatā ir viedoklis, AT Civillietu tiesu palāta, noraidot pirmās instances tiesas sprieduma daļu, kurā atbildētājam noteikts pienākums ar “Latvijas Pasta” starpniecību izplatīt atvainošanās paziņojumus, secina, *“ka prasītāji nemaz nav norādījuši, kādas konkrēti ziņas par sevi lūdz atsaukt”*²²².

Tiesa varēja noraidīt šādu pienākuma noteikšanu atbildētājam, par pamatu minot jau tiesas spriedumā secināto, ka *“šāds prasījums faktiski dublē iepriekšējo, kurā jau nolemts, ka atvainojošs paziņojums izdarāms ar TV starpniecību”*²²³. Turklāt, kā jau minēts, viedoklis atšķirībā no ziņas nevar būt paties vai nepaties, un vairumā gadījumu nav pamata noteikt pienākumu to atsaukt. Arī šajā lietā pienākums “Brīvības partijai” atsaukt savu priekšvēlēšanu reklāmu nesniegtu apmierinājumu prasītājiem. Taču tas, ko var un ko tiesa spriedumā pamatoti ir darījusi, – noteikt pienākumu atvainoties personām, kuru godu un cieņu šāds viedoklis ir aizskāris, un izvērtēt mantiskās kompensācijas noteikšanas pamatotību un apmēru.

4. SECINĀJUMI

- Nacionālo vai rasu naidu vai diskrimināciju kurinoša runa kā viens no vārda brīvības izpausmes veidiem ietilpst tajos starptautiskajos standartos, kuri aizsargā vārda brīvību. Tādēļ arī šādas vārda brīvības izpausmes netiek *a priori* izslēgtas no vārda brīvības aizsardzības sfēras un jebkuriem to ierobežojumiem ir jābūt samērīgiem, attiecinot uz tiem tradicionālos cilvēktiesību ierobežošanas mehānismus: ierobežojumam jābūt “noteiktam likumā”, jābūt pamatotam ar kādu no Satversmes 116. pantā, ECK 10. panta otrajā daļā vai kādā citā Latvijas Republikai saistošā starptautiskajā tiesību aktā noteiktajiem leģitīmajiem mērķiem un jābūt “nepieciešamam demokrātiskā sabiedrībā”.
- ECT prakse liecina, ka īpaša nozīme šādās lietās piešķirama preses brīvībai. Ņemot vērā vārda brīvības un preses īpašo lomu demokrātiskā sabiedrībā, izvērtējot ierobežojuma nepieciešamību, ir jāņem vērā atšķirība starp žurnālistu jeb informācijas nesēju un publikācijā, televīzijas pārraidē vai citā vēstījuma formā ietverto saturu.

²²² Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas spriedums lietā Nr. PAC–244, 09.04.2003.

²²³ Turpat.

Ja žurnālists ir norobežojies no personas vai personu grupas, kas ir izteikušas rasu naidu un neiecietību kurinošas piezīmes, un nav iesaistījies šo ideju propagandēšanā, bet tikai izgaismojis sabiedrībā pastāvošu problēmu un veicinājis diskusijas, viņa sodīšana par to būtu nesamērīga.

- Ekspertu vidū tiek minēti vairāki iemesli, kādēļ policija un prokuratūra absolūtā vairumā gadījumu atsaka ierosināt krimināllietas pēc KL 78. panta, kas paredz atbildību par nacionālo vai rasu diskrimināciju vai naidu kurinošiem izteikumiem. Pirmkārt, tas tiek saistīts ar pagātnes mantojumu – etniskās diskriminācijas vai neiecietības pilnīgu noliegumu Padomju Savienībā un no tā laika pārmantoto nevēlīgo attieksmi un izpratnes trūkumu par šādām parādībām. Otrkārt, tiek minēta KL 78. panta redakcija, konkrēti – nepieciešamība pierādīt tieša nodoma esamību. Turklāt tiek uzsvērts, ka tiesību aizsardzības iestādes ir noteikušas augstu sliekšni tieša nodoma pierādīšanai. Treškārt, kā vēl viens iemesls tiek minēts tiesību aizsardzības iestāžu pieredzes trūkums šāda veida noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā.
- Tiesību aizsardzības iestāžu attieksmes maiņa pret šāda veida noziedzīgiem nodarījumiem ir nesaraucama saistāma ar šīs parādības un tās kaitīgo seku apzināšanos sabiedrībā. Tādēļ jautājumu nepieciešams risināt kompleksi, izglītojot gan tiesību aizsardzības iestāžu pārstāvjus un sabiedrību par šādu izpaušmju un izteikumu kaitīgajām sekām, gan masu plašsaziņas līdzekļus šādu jautājumu atspoguļošanā.
- KL 78. pants paredz atbildību tikai par apzinātu nacionālā, rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, kā arī personas cilvēktiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu atkarībā no personas rases vai nacionālās piederības. Nepieciešamība pierādīt tiešu nodomu ir pretrunā ar ANO Starptautiskās konvencijas par visa veida rasu diskriminācijas izskaušanu 4. pantu, saskaņā ar kuru valstīm ir jāpasludina par noziedzīgu nodarījumu jebkādu ideju izplatīšana, kas balstīta uz rasu vai etnisko pārkāpumu, neatkarīgi no nodoma (vainas formas) vai iespējamām sekām. Tādēļ KL būtu jāparedz atbildība arī par tiem nacionālo naidu vai nesaticību izraisīšanas gadījumiem, kas izdarīti ar netiešu nodomu.
- KL 78. panta pašreizējā redakcija paredz atbildību tikai par personas ekonomisko, politisko un sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu, neaptverot tādu plašu cilvēktiesību grupu kā pilsoniskās un kultūras tiesības. Ņemot vērā teleoloģisko un citas interpretācijas metodes, šādu trūkumu varētu novērst tiesu prakse. Taču otra iespēja ir papildināt KL 78. pantu, ietverot tajā arī pilsoniskās un kultūras tiesības, kuru ierobežojums var būt par pamatu rasu diskriminācijai.
- KL 78. pants neaptver to gadījumu tiesisko regulējumu, kad izteikumi vai darbības aicina ierobežot personu tiesības vai izraisa naidu pret kādu citu identificējamu personu grupu, kas nav nacionāla grupa vai rase. Par piemēru var minēt patvēruma

meklētājus vai netradicionālas seksuālas orientācijas cilvēkus. Tādēļ šī tiesību norma būtu jāpaplašina, attiecinot to arī uz citām identificējamām personu grupām.

- Saskaņā ar ANO Starptautiskās konvencijas par visa veida rasu diskriminācijas izskaušanu 6. pantu²²⁴ valstij ir pienākums nodrošināt indivīdam efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus pret vārda brīvības izpaušmēm, kas kūda uz rasu diskrimināciju. Tas ietver arī nepieciešamību nodrošināt iespējas prasīt mantisku atlīdzību par radīto morālo kaitējumu.

Salīdzinoši nelielā tiesu prakse šāda veida lietās ļauj secināt, ka Latvijas CL 2352.a pantu ir iespējams interpretēt un tas jāinterpretē tādā veidā, kas pieļauj personai prasīt mantisku kompensāciju gadījumos, kad tikuši izplatīti rasu diskrimināciju kurinoši izteikumi, kas vienlaikus aizskar arī personas godu un cieņu. Taču atbilstoši konvencijai būtu nepieciešams papildināt CL, paredzot iespēju prasīt atlīdzību šādos gadījumos, neatkarīgi no tā, vai ir noticis personas goda un cieņas aizskārums.

- Neviens tiesību akts, izņemot vispārējās KL un CL normas, specifiski neregulē jautājumu par naidu un neiecietību kurinošu vārda brīvības izpaušmju ierobežojumiem internetā un par informācijas izplatīšanas starpnieka (mājas lapas, servera īpašnieka) atbildību. Savukārt – atbilstoši starptautiskajiem standartiem – valstīm ir pienākums vērsties pret rasu neiecietību, diskrimināciju un naidu kurinošām izpaušmēm arī interneta vidē. Taču, ņemot vērā specifiskas problēmas, kas saistās ar interneta vidē izplatāmās informācijas ierobežojumiem un atbildības noteikšanu, ir jāmeklē risinājums, kas vienlīdz ievērotu elektronisko pakalpojumu sniedzēju intereses, garantētu ikvienas personas tiesības uz vārda brīvību, bet tajā pašā laikā nodrošinātu naidu vai diskrimināciju kurinošas runas aizliegumu.
- Latvijas tiesību akti neparedz atbildību par kādas nacionālas vai etniskas grupas personu goda un cieņas aizskārumu, izņemot Radio un televīzijas likuma 17. pantu. Tajos gadījumos, kad rasu neiecietību vai diskrimināciju kurinoši izteikumi ir atzīstami par godu un cieņu aizskarošiem, tie bieži skar nevis kādu atsevišķu personu, bet visus kādas rases, etniskas vai nacionālas grupas pārstāvjus vai ievērojamu daļu

²²⁴ Konvencijas 6. pants nosaka: *“Dalībvalstīm ir jānodrošina katram savā jurisdikcijā efektīvus aizsardzību un tiesību atjaunošanas līdzekļus ar kompetentu nacionālo tiesu un citu valsts institūciju palīdzību jebkuros rasu diskriminācijas aktu gadījumos, kuri pārkāpj viņa cilvēktiesības un pamatbrīvības, un ir pretrunā ar šo konvenciju, kā arī jānodrošina tiesības ar šo tiesu palīdzību iegūt taisnīgu un atbilstošu atlīdzinājumu vai gandarījumu par jebkuru kaitējumu, kas ciests šādas diskriminācijas rezultātā.”* ANO 1965. gada Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu. Cilvēka tiesības: starptautisko līgumu krājums. Ņujorka; Ženēva, 1. sējums, 1. daļa, 1994, 71. lpp.

no tiem. Tādēļ šādos gadījumos nepieciešams paredzēt kā atlidzinājuma veidu tiesības prasīt izteikumu autoru atvainošanos un/vai kompensāciju par nodarīto morālo kaitējumu.

- Likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” un Radio un televīzijas likums paredz iespēju prasīt izplatīto ziņu atsaukumu, ja tās ir bijušas nepatiesas. Taču rasu neiecietību un diskrimināciju kurinošu un godu un cieņu aizskarošu izteikumu pamatā var būt ne tikai ziņas, bet arī viedokļi vai vērtējumi. Prasība atsaukt viedokli nebūtu pamatota un nesniegtu aizskartajām personām vai personu grupai apmierinājumu, tādēļ šādos gadījumos likumā būtu jāparedz iespēja prasīt atvainošanos.
- CL 2352.a panta pirmā daļa attiecas tikai uz nepatiesu ziņu izplatīšanu. Taču gadījumos, kad nacionālo naidu vai diskrimināciju kurinoša informācija aizskar kādas personas godu un cieņu, tā ne vienmēr satur nepatiesas ziņas. Tomēr jaunākā tiesu prakse liecina, ka CL 2352.a panta trešā daļa var tikt piemērota autonomi un attiecināta arī uz rasistiskiem un neiecietību kurinošiem viedokļiem vai vērtējumiem, kas prettiesiski aizskar personas godu un cieņu.
- Samērā nelielā tiesu prakse civillietās attiecībā uz gadījumiem, kad rasu naidu un diskrimināciju kurinoši izteikumi vērtējami arī kā personas godu un cieņu aizskaroši, ļauj secināt, ka tiesas, izskatot šādas lietas, tieši atsaucas uz ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. pantā sniegto rasu diskriminācijas jēdzienu. Taču tiesu spriedumos mēdz trūkt izvērstākas motivācijas, kā šī tiesību norma atbilst lietas faktiskajiem apstākļiem un kā tieši rasu diskriminācija ir izpaudusies konkrētajā lietā.

IETEIKUMI

Pētījuma nobeigumā tiks doti atsevišķi ieteikumi, kā novērst konstatētās problēmas Latvijas tiesību aktos un pilnveidot tiesu un citu tiesību piemērotāju praksi. Īpaša sadaļa tiks veltīta tam, kā iespējams pilnveidot plašsaziņas līdzekļu darbību, ņemot vērā to nozīmīgo lomu darbā aplūkotojajos jautājumos. Atsevišķos gadījumos ieteikumi apkopoti vienā sadaļā, citos, lai būtu vieglāk pārskatāmi, tie attiecināti tikai uz vienu no aplūkotojajiem jautājumiem.

Grozījumi tiesību aktos

Lai nodrošinātu nacionālo tiesību aktu atbilstību ECK un citiem Latvijai saistošajiem starptautiskajiem līgumiem, kā arī lai novērstu pretrunas tiesu praksē, atsevišķos gadījumos būtu nepieciešams izdarīt grozījumus pastāvošajos tiesību aktos, bet citos apsvērt šādu grozījumu nepieciešamību vai starptautisko prasību ievērošanu, nodrošinot esošo tiesību aktu atbilstošu interpretāciju.²²⁵ Šādi grozījumi pamatā skar CL, KL un plašsaziņas līdzekļu darbību regulējošos likumus.

Attiecībā uz vārda brīvības ierobežojumiem goda un cieņas aizsardzībai nepieciešams izdarīt vai apsvērt šādus grozījumus:

- a) Papildināt CL 2352.a panta pirmo daļu un plašsaziņas līdzekļu darbību regulējošos likumus, paredzot atbildību goda un cieņas aizskāruma gadījumos ne tikai par nepatiesu ziņu izplatīšanu, bet arī par rupju vai nesamērīgi aizskarošu viedokli. Alternatīva attiecībā uz CL varētu būt CL 2352.a panta trešās daļas autonoma piemērošana tiesu praksē, saskaņā ar kuru ir nepieciešams tikai pamatot goda un cieņas aizskāruma prettiesiskumu, neatkarīgi no tā, vai apstrīdētie izteikumi pausti ziņas vai viedokļa formā.

²²⁵ Piemēram, CL 2352.a pants, sk. 1. daļas 2.3.2. nodaļu.

- b) Papildināt CL 2352.a panta otro daļu un plašsaziņas līdzekļu darbību regulējošos likumus, paredzot iespēju tiesai noteikt goda un cieņas aizskārējam pienākumu atvainoties.
- c) Izdarīt grozījumus CL 2352.a pantā un plašsaziņas līdzekļu darbību regulējošos likumos, paredzot tiesības prasīt kompensāciju par nodarīto morālo kaitējumu vai/un tiesības noteikt pienākumu atvainoties arī tajos gadījumos, kad godu un cieņu aizskarošie izteikumi vērsti nevis pret atsevišķu personu, bet personu kopumu saistībā ar to rasi, ādas krāsu, valodu, reliģiju, pilsonību, nacionālo vai etnisko izcelsmi. Alternatīva būtu interpretēt CL 2352.a panta trešo daļu tādā veidā, kas šādos gadījumos pieļauj tiesības prasīt kompensāciju un/vai atvainošanos.
- d) Jāapsver iespēja aizstāt kriminālatbildību par goda un cieņas aizskārumsu, kas noteikta KL 156. pantā, ar administratīvo atbildību, kriminālatbildību paredzot tikai tad, ja šāds noziedzīgs nodarījums saistīts ar kvalificējošiem apstākļiem, piemēram, veikts atkārtoti vai radījis personai smagas sekas.
- e) Papildināt KL 156. pantu vai paredzēt atbildību Administratīvo pārkāpumu kodeksā par gadījumiem, kad ar nodomu izdarīti publiski goda un cieņu aizskaroši izteikumi, kas vērsti pret personu kopumu saistībā ar to rasi, ādas krāsu, valodu, reliģiju, pilsonību, nacionālo vai etnisko izcelsmi.
- f) Grozīt KL 158. pantu, atceļot brīvības atņemšanu kā sodu par goda un cieņas aizskārumsu vai paredzot to tikai izņēmuma gadījumos.

Saistībā ar vārda brīvības ierobežojumiem, kas nepieciešami, lai novērstu rasu vai nacionālo naidu, neiecietību un diskrimināciju kurinošu runu, nepieciešams izdarīt vai apsvērt šādus grozījumus:

- a) Papildināt CL, paredzot iespēju prasīt atbildību visos gadījumos, kad izplatīti rasu diskrimināciju kurinoši izteikumi, neatkarīgi no tā, vai ir noticis personas goda un cieņas aizskārums.
- b) Paredzēt KL atbildību arī par tiem nacionālā naida vai nesaticības izraisīšanas gadījumiem, kas izdarīti ar netiešu nodomu.
- c) Papildināt KL 78. pantu, ietverot tajā arī pilsoniskās un kultūras tiesības, jo to ierobežojums var būt par pamatu diskriminācijai.
- d) Papildināt KL 78. pantu, ietverot šajā tiesību normā arī to gadījumu tiesisko regulējumu, kad izteikumi aicina ierobežot personu tiesības vai kurina uz naidu pret kādu identificējamu personu grupu, kas nav nacionāla grupa vai rase. Par piemēru var minēt patvēruma meklētājus vai ārvalstniekus.

Tiesnešu apmācība par starptautiskajiem standartiem vārda brīvības ierobežošanai personu goda un cieņas aizsardzības gadījumos

Tiesnešu zināšanas par ECT un ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (SPPT) darbību uzraugošās Cilvēktiesību komitejas praksē izstrādātajiem principiem šādu strīdu risināšanā vistiešāk ietekmē ikviena šāda juridiska strīda risinājumu – atbilstoši starptautiskajām cilvēktiesību normām. Tādēļ būtu svarīgi, pirmkārt, turpināt Tiesnešu mācību centra iesākto tiesnešu apmācību cilvēktiesībās, ietverot šādu lietu analīzi, otrkārt, periodiski apkopot un analizēt Latvijas tiesu praksi un, treškārt, publicēt jaunāko un būtiskāko ECT spriedumu vai to izvilcumu tulkojumu attiecībā uz konvencijas 10. panta interpretāciju, pievienojot tam arī ekspertu komentārus.

Tiesību piemērotāju un politiķu iepazīstināšana ar Latvijai saistošo starptautisko līgumu normām un šo līgumu uzraudzības institūciju praksi attiecībā uz rasu naidu un neiecietību kurinošas runas ierobežošanu

Statistikas dati liecina, ka vairums šādu lietu tiek izbeigtas jau pirmstiesas izmeklēšanas stadijā. Tādēļ ir nepieciešama Drošības policijas, kas visbiežāk izmeklē šāda veida lietas, kā arī prokuratūras pārstāvju, izglītošana par starptautiskajiem standartiem šāda veida lietās, par naidu, neiecietību un diskrimināciju kurinošas runas jēdzienu, par pamatprincipiem, lai izvērtētu, vai izteikums ir pārkāpis pieļaujamās vārda brīvības robežas. Savukārt politiķu uzmanības vēršana uz rasu naidu un neiecietību kurinošas runas kaitējumu un problēmām Latvijas tiesību aktos, kas ir viens no cēloņiem tiesību piemērotāju grūtībām efektīvi cīnīties ar šādas runas izpausmēm, paātrinātu nepieciešamo izmaiņu ieviešanu Latvijas tiesību aktos. Lai novērstu to, ka šādi grozījumi var apdraudēt tiesības uz vārda brīvību, tie būtu iepriekš plaši jāapspriež, pieaicinot gan tiesību un plašsaziņas līdzekļu ekspertus, gan praktiķus, gan likumdevēja un izpildvaras pārstāvjus.

Papildu izmaiņu ieviešanai tiesību aktos, lai atvieglotu tiesību piemērotāju darbu un saņemtu iespējami plašāku auditoriju, būtu ieteicams starptautiskos standartus un pamatprincipus šādās lietās apkopot un izdot rakstiski.

Semināra un diskusiju organizēšana ar plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem, vērojot uzmanību uz preses brīvības iespējām un ierobežojumiem darbā apskatīto jautājumu atspoguļošanā

Saistībā ar plašsaziņas līdzekļu tiesībām un pienākumiem darbā aplūkoto jautājumu atspoguļojumā būtu vēlams semināra vai diskusiju organizēšana žurnālistiem, plašsaziņas līdzekļu un tiesību ekspertiem, kuru organizēšanā iniciatīvu varētu uzņemties Žurnālistu savienība vai kāda cita nevalstiskā organizācija. Šāda pasākuma mērķis būtu

raksturot visbiežāk pieļautās nepilnības žurnālistu darbā, kas var radīt pamatu personas goda un cieņas aizskaršanai, neslavas celšanai, tādējādi sniedzot sabiedrībai maldīgu informāciju, vājinot sabiedrības uzticēšanos attiecīgajam plašsaziņas līdzeklim, kā arī radot pamatu mantiskā kaitējuma piedziņai no žurnālista un izdevuma.

Otrkārt, tas vērstu žurnālistu uzmanību uz preses īpašo atbildību, informējot sabiedrību un rosinot diskusiju un dažādu viedokļu atspoguļošanu par imigrāciju, starpetniskajām attiecībām, vienlaikus izvairoties no stereotipu veicināšanas un tādu apzīmējumu lietošanas, kas var aizskart kādas rases vai etniskas grupas personas. Būtu nepieciešama arī nacionālajām minoritātēm piederošo personu iesaistīšana un viņu viedokļa atspoguļošana šādā pasākumā.

Treškārt, Žurnālistu savienības vai citas organizācijas ietvaros, kas pārstāv plašsaziņas līdzekļus, būtu nepieciešams turpināt iesākto diskusiju par žurnālistu ētikas lomas paaugstināšanu, izstrādājot vienotu ētikas kodeksu vai vadlīnijas, kas, starp citu, informētu par tiesiskajiem aspektiem darbā aplūkoto jautājumu atspoguļošanā, sniedzot žurnālistiem iespējas informēt sabiedrību par vispārsvāriem, sabiedrībā jūtīgiem jautājumiem, izvairoties no situācijām, kad žurnālista darbība varētu tikt pakļauta tiesiskajām sankcijām.

LITERATŪRAS SARAKSTS

Grāmatas, raksti un pētījumi

1. Ed. by Coliver Sandra. *“Striking a Balance: Hate Speech, Freedom of Expression and Non-discrimination”, Article 19. London and Human rights Centre, University of Essex, 1992.*
2. Feldhūne Gita, Mits Mārtiņš. *Human Rights Institute of the Faculty of Law, University of Latvia. “Legal Analysis of National and European Anti-discrimination Legislation, Comparison of the EU Race Equality Directive and Protocol No 12 with Anti-discrimination Legislation in Latvia”. Interights, European Roma Rights Center, Migration Policy Group, “Implementing European Anti-discrimination Law”, 2001, 35.–36. lpp.*
3. Gailite Dina. “Kopīgu skatpunktu meklējot un neatrodot”. “Latvijas Vēstnesis”, “Jurista vārds”, Nr. 35 (293), 30.09.2003.
4. Harris David. *“Cases and Materials on International Law”, 5th ed. London: Sweet&Maxwell, 1998, 704.–705. lpp.*
5. Jacobs and White. *“The European Convention on Human Rights”. Oxford University Press, 2002, 276. lpp.*
6. Kovaļevska Anita. “Kad gods un cieņa saduras ar vārda brīvību”. “Latvijas Vēstnesis”, “Jurista vārds”, Nr. 35 (293), 28.10.2003.
7. Krastiņš Uldis. “Juridiskās personas atbildības problēmas par korporatīvajām darbībām”. “Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju ES”. Rīga, 2003, 457. lpp.
8. Krastiņš Uldis, Valentija Liholaja, Aivars Niedre. “Krimināllikuma komentāri. 3. grāmata”. Rīga, AFS, 1999, 24. lpp.
9. Kučs Artūrs. “Valsts amatpersonu goda un cieņas krimināltiesiskais regulējums un vārda brīvība”. “Latvijas Vēstnesis”, “Jurista vārds”, Nr. 25 (283), 08.07.2003.
10. Kučs Artūrs. “Par Krimināllikuma piemērošanu un vārda brīvību”. “Latvijas Vēstnesis”, “Jurista vārds”, Nr. 35 (293), 30.09.2003.
11. Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra ikgadējais pārskats “Cilvēktiesības Latvijā 2002. gadā”. Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 2003. gads.

12. "Latvijas Republikas Civillikuma komentāri". "Saistību tiesības (1401.–2400. pants)", K. Torģāna redakcija. "Mans īpašums", Rīga, 1998, 635. lpp.
13. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta informācija par secinājumiem konferencē "Vārda brīvība: Latvijas tiesu prakse Eiropas Cilvēktiesību konvencijas kontekstā". "Par vārda brīvību Latvijas un Eiropas tiesu praksē". "Latvijas Vēstnesis", "Jurista vārds", Nr. 34 (187), 01.11.2000.
14. "Legal Instruments to Combat Racism on the Internet" ("Tiesiskie instrumenti cīņai pret rasismu internetā"). *Swiss Institute of Comparative Law, ECRI, Strasbourg, August 2000.*
http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/3-General_themes/3-Legal_Research/2-Combat_racism_on_Internet/Internet_Table.asp#TopOfPage Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.
15. Levits Egils. "Preses brīvība – cilvēktiesības un demokrātijas institūcija". Materiāli par preses brīvību un informācijas atklātību. SIA "AB Tiesiskās informācijas centrs", 2000, 15. lpp.
16. Liholaja Valentija. "Kā risināt neskaidribas ap Krimināllikuma 271. pantu". "Latvijas Vēstnesis", "Jurista vārds", Nr. 35 (293), 30.09.2003.
17. Liholaja Valentija. "Krimināllikuma komentāri. 4. grāmata". Rīga, AFS, 1999, 100. lpp.
18. Mits Mārtiņš. Pētījums par vārda brīvību. Nav publicēts.
19. Mits Mārtiņš. "Satversme Eiropas cilvēktiesību standartu kontekstā". "Cilvēktiesību Žurnāls", Nr. 9.–12., 1999. 66. lpp.
20. Mits Mārtiņš. "Starptautisko cilvēktiesību avoti". "Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā", I. Ziemeles redakcijā. Rīga, 2000. 43. lpp.
21. *Nowak Manfred. "U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary". N. P. Engel, Publisher, 1993, 335.–359. lpp.*
22. Ziemele Ineta. "Starptautisko tiesību vieta un nacionālo tiesību attiecības". "Juristu Žurnāls", Nr. 5, "Cilvēktiesību Žurnāls" Nr. 6, 1997, 66.–69. lpp.

ECT spriedumi un Eiropas Cilvēktiesību komisijas lēmumi

1. Eiropas Cilvēktiesību Komisijas 1999. gada 20. aprīļa lēmums lietā *Witzsch v. Germany*.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601151413&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.
2. Eiropas Cilvēktiesību Komisijas 2000. gada 1. februāra lēmums lietā *Schimanek v. Austria*.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=1&Action=Html&X=601151324&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

3. ECT 1976. gada 7. decembra spriedums lietā *Handyside v. The United Kingdom*, 48. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601145424&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.
4. ECT 1986. gada 8. jūlija spriedums lietā *Lingens v. Austria*, 41., 42. un 46. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=14&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.
5. ECT 1991. gada 23. maija spriedums lietā *Oberschlick v. Austria*, 63. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=47&Action=Html&X=601150207&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.
6. ECT 1992. gada 23. aprīļa spriedums lietā *Castels v. Spain*, 46. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=50&Action=Html&X=601150300&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.
7. ECT 1994. gada 26. janvāra spriedums lietā *Casado Coca v. Spain*, 35. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601222524&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.
8. ECT 1994. gada 23. septembra spriedums lietā *Jersild v. Denmark*.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601150716&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 25.05.2004.
9. ECT 1995. gada 26. aprīļa spriedums lietā *Prager and Oberschlick v. Austria*, 34. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=3&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.
10. ECT 1997. gada 24. februāra spriedums lietā *De Haes and Gijssels v. Belgium*, 47. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=9&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.
11. ECT 1997. gada 1. jūlija spriedums lietā *Oberschlick v. Austria (No.2)*, 29.–34. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=1&Action=Html&X=601151147&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 27.05.2004.
12. ECT 1998. gada 23. septembra spriedums lietā *Lehideux and Isorni v. France*.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=21&Action=Html&Notice=0&Noticemode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 25.05.2004.
13. ECT 1999. gada 20. maija spriedums lietā *Bladet Tromso and Stensaas v. Norway*, 66.–73. punkts.
<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=63&Action=Html&X=601150335&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

14. ECT 2000. gada 2. maija spriedums lietā *Bergens Tidende and others v. Norway*, 49. punkts. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=5&Action=Html&Notice=0&NoticeMode=0&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.
15. ECT 2001. gada 29. marta spriedums lietā *Thoma v. Luxembourg*, 47. punkts. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=65&Action=Html&X=601150415&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.
16. ECT 2001. gada 6. februāra spriedums lietā *Tammer v. Estonia*, 22, 67.–69. punkts. <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=601150605&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0> Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.
17. ECT 2003. gada 3. aprīļa lēmums lietā *Harlanova pret Latviju*. <http://www.coecidriga.lv/ect/Farbers%20un%20Harlanova%20v.%20Latviju.htm> Pēdējo reizi sk. 26.05.2004.

Latvijas Republikas tiesu spriedumi un lēmumi

1. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2003–05–01. “*Par Kriminālikuma 271. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 100. pantam*”, 29.10.2003, 21. punkts. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 152 (2917), 30.10.2003.
2. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Plēnuma lēmums Nr. 9 “*Par tiesu praksi lietās par personas godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu*”, 25.10.1993.
3. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedums lietā Nr. PAK–16, 16.01.2001.
4. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC–102, 13.02.2002.
5. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC–489, 25.09.2002.
6. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC–738, 18.12.2002.
7. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Civillietu tiesu palātas spriedums lietā PAC–244, 09.04.2003.
8. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas lēmums lietā Nr. K–1–15/16, 31.01.2000.
9. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr. K–79/8 (Nr. 51603097), 29.05.2000.
10. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr. KA–15/10, 20.12.2000.

11. Rīgas apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas lēmums lietā Nr. K-1-21/10, 05.12.2001.
12. Rīgas apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas lēmums lietā Nr. K-1-22/10, 05.12.2001.
13. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedums lietā CA-2881/4, 03.06.2002.
14. Kurzemes apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr. #KA02-4/02 (#184000300), 11.11.2002.
15. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr. C-2200/6, 02.12.2002.
16. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas spriedums lietā Nr.1-244/4, Nr. 2050005299, 19.09.2000.
17. Liepājas tiesas spriedums lietā Nr. K20-90/1 (kr./l. Nr. 184000300), 12.01.2001.
18. Valmieras rajona tiesas spriedums lietā Nr. K39-216/01, Nr. 1130016601, 13.08.2001.
19. Daugavpils tiesas spriedums lietā Nr. K-12-535/01, 10.10.2001, (tulkojums).
20. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums lietā Nr. 11-29/10, 12.10.2001.
21. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas spriedums lietā Nr. C30-261/9, 09.11.2001.
22. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas lēmums par krimināllietas izbeigšanu, lieta Nr. K-32-289-03/2, 19.03.2003.
23. Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas spriedums lietā C-27215602, 01.04.2003.
24. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums lietā Nr. C29240503, 08.09.2003.

Starptautiskie tiesību akti un rekomendējoša rakstura dokumenti

1. ANO 1965. gada Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu. "Cilvēka tiesības: starptautisko līgumu krājums". Ņujorka; Ženēva, 1. sējums, 1. daļa, 1994, 66.-80. lpp.
2. ANO 1966. gada Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. "Cilvēka tiesības: starptautisko līgumu krājums". Ņujorka; Ženēva, 1. sējums, 1. daļa, 1994, 20.-41. lpp.
3. ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējā rekomendācija Nr. 15.
[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/e51277010496eb2cc12563ee004b9768?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/e51277010496eb2cc12563ee004b9768?OpenDocument) Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

4. Cilvēktiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 11, 2. punkts. *“Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted By Human Rights Treaty Bodies, HRI/GEN/1/Rev.6”*, 12 May 2003, 133. un 204. lpp.
[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/60dcfa23f32d3feac12563ed00491355?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/60dcfa23f32d3feac12563ed00491355?Opendocument)
Pēdējo reizi sk. 24.05.2004.
5. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 143, 13.06.1997.
6. EK pret rasismu un neiecietību Vispārējās politikas rekomendācija Nr. 6 “Par rasistiska, ksenofobiska un antisemitiska materiāla izplatīšanas internetā apkarošanu” (*Combating the Dissemination of Racist, Xenophobic and Antisemitic Material Via the Internet*), Strasbūra, pieņemta 2000. gada 15. decembrī, Strasbūra.
http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/3-General_themes/1-Policy_Recommendations/Recommendation_N%06/default.asp#TopOfPage Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.
7. EK pret rasismu un neiecietību Vispārējās politikas rekomendācija Nr. 7 “Par nacionālo likumdošanu rasisma un rasu diskriminācijas apkarošanai” (*On National Legislation to Combat Racism and Racial Discrimination*), pieņemta 2002. gada 13. decembrī. (Paskaidrojošais memorands.)
http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/3-General_themes/1-Policy_Recommendations/Recommendation_N%07/default.asp#TopOfPage Pēdējo reizi sk. 30.05.2004.
8. EP Ministru Komitejas 1997. gada 30. oktobra rekomendācija No. R (97) 20 “Par naidu kurinošu runu” (*Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on “Hate Speech”*).
<https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=118995&Lang=en> Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.
9. EP Ministru Komitejas 2004. gada 12. februāra deklarācija par politisko debašu brīvību plašsaziņas līdzekļos (*Declaration on Freedom of Political Debate in the Media*).
http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/5_Documentary_Resources/1_Basic_Texts/2_Committee_of_Ministers'_texts/List.asp#TopOfPage Pēdējo reizi sk. 29.05.2004.

Latvijas Republikas tiesību akti

1. Civillikums. “Latvijas Republikas Civillikums”. VAS Tiesu nama aģentūra un Tulkošanas un terminoloģijas centrs, Rīga, 2001.
2. Grozījumi Krimināllikumā. “Latvijas Vēstnesis”, Nr. 97 (2862), 01.07.2003.
3. Grozījumi likumā “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”. (Projekts.)
<http://www.politika.lv/index.php?id=107830&lang=lv> Pēdējo reizi sk. 08.03.2004.
4. Krimināllikums. “Ziņotājs”, Nr. 15, 04.08.1998.

5. Latvijas Republikas Satversme 1998. gada 15. oktobra likuma redakcijā, kas stājas spēkā 1998. gada 6. novembrī. "Latvijas Vēstnesis", Nr. 308/312, 23.10.1998.
6. Likums "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem". "Ziņotājs", 14.02.1991.
7. Radio un televīzijas likums. "Latvijas Vēstnesis", Nr. 137, 08.09.1995.

Citi avoti

1. ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas 2003. gada 22. augusta noslēguma secinājumi attiecībā uz Latvijas ziņojumu par konvencijas izpildi. CERD/C/63/CO/7. <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0ac7e03e4fe8f2bdc125698a0053bf66/a44f934b64de2d92c1256e0100568248?OpenDocument> Pēdējo reizi sk. 30.05.2004.
2. ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas 2003. gada 10. decembra noslēguma secinājumi attiecībā uz Somijas iesniegto ziņojumu par konvencijas izpildi. CERD/C/63/CO/5. <http://www.formin.fi/doc/eng/humanrights/reportng/reports/cerd03en.pdf> Pēdējo reizi sk. 30.05.2004.
3. Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras atbilde uz informācijas pieprasījumu Valsts cilvēktiesību biroja direktoram O. Brūvera kungam. Nav publicēta. 30.09.2003.
4. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Terminoloģijas komisijas lēmums Nr. 18. "Latvijas Vēstnesis", Nr. 30 (2795), 25.02.2003.
5. Lēmums par krimināllietas Nr. 12812008200 nosūtīšanu tiesai medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai. Rīgas pilsētas Centra rajona prokuratūra. Nav publicēts. 28.12.2001.
6. Zvērināta advokāta V. Rožukalna iebildumi un pieteikumi Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijai sakarā ar ekspertu grupas atzinumu krimināllietā Nr. Ka 02-74/01. Nav publicēti.

Sagatavota iespiešanai SIA "Nordik". Reģ. apl. Nr. 2-0792. Adrese – Daugavgrīvas ielā 36–9, Rīgā, LV-1048, tālr. 7602672. Iespiesta un brošēta a/s "Preses nams".